berlin-bağdat

alman emperyalizminin türkiye'ye girişi

belge yayınları

Prof. Dr. Lothar Rathmann

Prof. Dr. Lothar RATHMANN

BERLİN - BAĞDAT
Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi

Hazırlayan: Ragıp ZARAKOLU

belge yayınları

TÜRKİYE İNCELEMELERİ 4
BERLİN - BAĞDAT

Leipzig Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Lothar Rathmann tarafından hazırlanan bu kitap, Alman emperyalist yayılma siyasetinin geçmişteki ve gelecekteki boyutlarını bugüne kadar gözlerden kaçırılmış «Gizli Belgeler» ışığı altında gözler önüne seriyor. Alman emperyalizminin yakın doğu ülkeleriyle ilgilenişinin uzun bir geçmişi var. Ama bu konu özellikle gözlerden kaçırılmıştır. Alman emperyalizminin Türkiye'de çevirdiği işlerden sözeden kaynaklar oldukça sınırlı. Öte yandan «Türklerin Geleneksel Dostu Almanya» ülkemizde çok yaygın biçimde kullanılan bir propaganda sloganı. Elinizdeki araştırma bu «dostluğun» tarihsel içeriğini araştırıyor. Almanya ile ilişkilerin tarihini bilmek bugüne de ışık tutacak. Aynı zamanda bugünkü Ortak Pazar'ın tarihsel öncüleri de görülebilecek. Çünkü Alman emperyalizmi daha 1914'lerde kurmayı tasarladığı Orta Avrupa Birliği'ne Türkiye'yi de katmayı amaçlıyordu. Kitabın sonuna eklenen Rosa Luxemburg'un yazıları ise Alman emperyalizminin Türkiye'ye girişinin tarihsel temellerini ve genel olarak Doğu Sorunu'nu sergileyerek bu konudaki bilgileri bütünleştiriyor.

BELGE YAYINLARI:

Birinci baskı: Ocak 1976 (Gözlem)
İkinci baskı : Mayıs 1982

Lothar RATHMANN : Berlin - Bağdat (Berlin 1962) / Kapak Düzeni: Pano Grafik / Dizgi, Baskı: Yaylacık Matbaası / BELGE YAYINLARI: N. Osmaniye Cad. Atasaray 406 Cağaloğlu - İstanbul.

GELENEKSEL DOSTUMUZ ALMANYA

Almanya'lı bir yakın çağlar tarihçisinin Türkiye'yle ilgili yapıtının dilimize çevrilerek yayımlanması, gerçekten yararlı olmuş. Kitabı Türkçe'ye çeviren ve başına on sayfalık bir Önsöz yazan Ragıp Zarakolu'yu da, bu hizmetinden ötürü kutlamak gerekir...

Prof. Rathmann, girişken Alman kapitalizminin, son demlerini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu üstünde, özellikle silâh ticareti ve demiryolu yapımı yollarından etkili olduğunu göstermektedir. Türk ordusunu modernleştirmeye gelen Alman askeri danışmanları, bu ülkeyi kısa zamanda kendi silâh endüstrileri için kârlı bir pazar haline getirmeyi başarmışlardır.

Alman kapitalizmi, silâh ticaretinin yanısıra Türkiye'deki ilk başarılarını Anadolu hatlarını geliştirmekte göstermiştir. Önce, 1889'da Deutsche Bank'ın malî egemenliği altında Osmanlı Anadolu Şimendiferleri Şirketi kurulmuştur. İlginç olan, uluslararası siyasal çekişmelerin yarattığı dalgalanmalara karşın, kapitalizmin burada da çeşitli uluslardan şirketlerin işbirliğini sağlayabilmiş olmasıdır. Nitekim, Osmanlı devletinden işletme imtiyazları, kilometre teminatları, hat boyunca civardaki yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kullanma hakları alındıktan sonra, İzmit-Ankara demiryolu yapımı, Fransız ve Alman şirketlerin-

ce ortaklaşa yürütülmüştür. Türkler bu anlaşmalarla, ülkelerinin bayındırılması yolunda yararlı adımlar attıklarını düşleyedursunlar, Almanlar kendi denetimleri altında Bağdat'a kadar uzanacak bir hattın sağlayacağı çıkarları hesaplamaktadırlar...

Yüzyılın sonuna doğru, Almanya Osmanlıların alacaklıları arasında payını arttırmıştı. Bu oran, hâlâ Fransa'nın dörtte biri dolaylarında olmakla birlikte, kaynaklandığı alanların öneminden ötürü daha etkileyici bir nitelik kazanmıştı.

Alman ticaret ve endüstri oligarşisinin, bu yıllarda Kayzeriyle, askerleriyle, bürokratlarıyla, diplomatlarıyla bütün devlet organlarını kendi emperyalist yayılma amaçlarına nasıl hizmet ettirdiği Prof. Rathmann'ın kitabından apaçık anlaşılmaktadır.

İkinci Meşrutiyet hareketi, Osmanlı ülkesi üstündeki bu gelişmelere sekte vurmuş, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin İngiliz ve Fransızlara yakınlık duymaları, Almanları pek korkutmuştur. Fakat, ordu subayları üstündeki nüfuzları ağır basmış ve rakip Antant emperyalizminin Türkiye'ye daha da kötü bir gelecek hazırlaması, ülkeyi yeniden Almanya'nın avucuna düşürmüştür.

Özetle, Prof. Rathmann'ın kitabı, yakın geçmişimizdeki siyasal olayların altında yatan ekonomik oluşumun genel çerçevesini pek güzel çizmektedir. Çizilen çerçeveyi, çeşitli monografik çalışmalarla doldurmak ödevi ise, kendi tarih araştırmacılarımıza düşüyor. (*)

Doç. Dr. Mete TUNÇAY

(*) Milliyet Sanat Dergisi, S. 176, 16 Mart 1976.

ÖNSÖZ

Alman kapitalizmi 19. yüzyıl sonlarında dünya kapitalizminin en genç, en dinç ve en hırslı çocuğu olarak sahneye çıkmıştı. Alman kapitalizmi bir yanıyla, üst yapıdaki bütün feodal kalıntıları koruyup, Prusya'daki feodal toprak mülkiyetini sürdürürken ve böylece tarımda kapitalizmi en vahşi bir biçimde geliştirip, Doğu'daki yunkerleri banka ve sanayi baronlarına dönüştürürken, diğer yanıyla da o dönemdeki en modern teknolojiyi kullanıyor, Almanya'yı tekelleşme olayının, banka ve sanayi sermayesinin kaynaşmasının en hızlı biçimde geliştiği ülke yapıyordu. Dünyanın paylaşılması kavgasına geç katıldığı halde, Afrika'da Almanya'nın payına önemli parçalar düşmüştü, ama bu, genç Alman kapitalizminin yayılma hırsını doyuracak genişlikte değildi. Tekelci Alman kapitalizmi, tekelleşme çapı daha düşük ve üretim teknolojisi eskimiş olan İngiliz emperyalizmi ile dünyanın dört bir yanında kavgaya girmişti. Bu hızlı gelişim, İngilizleri ortak en büyük düşman Almanya karşısında, geleneksel rakipleri Fransa ve Rusya ile uzlaşmaya itecekti. Aynı dönemde Almanya'daki tekelci gelişmenin benzer biçimde hızla ilerlediği diğer bir ülke de ABD idi.

Alman emperyalizmi geleneksel sömürgeci ülkelere oranla, üretim teknolojisi yanında, ekonomik ve siyasal yayılma konusunda da daha modern ve değişik yöntemler izliyordu. Yani görünürde hiç bir toprak talebi olmadığını, sözümona sömürgeciliğe karşı olduğunu, ülkelerin bağımsızlığına saygı gösterdiğini, aslında yatırımlar yaparak yarısömürge ülkelerin gelişmesine yardımda bulunmak istediğini belirterek, «barışçı yayılma» yöntemleri izliyor ve böylece çağımızdaki yeni sömürgecilik yöntemlerinin ilk uygulayıcısı oluyordu. Bu sahte

antisömürgecilik propagandası özellikle Yakın Doğu'da işlendi. Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünün savunulması politikası İngiltere tarafından terkolunurken, bu politikaya Wilhelm Almanyası sahip çıkacaktı. Diğer yadan Almanlar İngiliz sömürge imparatorluğuna karşı yürütülen Pan-İslâmcılık ve Turancılık propagandasını kışkırtacaktı. Daha sonraları Hitler Almanyası da benzer amaçlarla Orta Doğu'da İngiliz ve Fransızlara karşı arap milliyetçiliğini destekleyecekti. Almanya ile Yakın Doğu devletleri arasındaki «tarihsel ve geleneksel dostluk bağlarının» özü ise, dünyanın yeniden paylaşılma kavgasının maskelenmesi olacaktı.

Alman kapitalizminin «Doğu'ya yayılma dürtüsü»nün ardında, Orta Çağlarda Töton Şövalyelerinin Slav topraklarında yaptığı fetihlere dek uzanan tarihsel tortular vardı. Tekelci Alman kapitalizmi bir yandan Orta Avrupa, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğunu ekonomik ve siyasal açıdan kendine bağımlı kılarken, diğer yandan da Doğu'daki uçsuz bucaksız Slav topraklarına gözünü dikecekti. Her iki dünya savaşında da yayılma hırsının ana yönelimi bu topraklara çevrilecekti. Pazarların diğer emperyalistlerce Almanlara kapatılması, ekonomik yayılma hızının ve çapının yeterli olmaması sonucunda, ilk baştaki salt ekonomik yayılma ve toprak ilhakına karşıymış gibi görünme politikası terkolunacaktı.

Almanya Avrupa'da en kalabalık köylü nüfusuna sahip olan ülkeydi, nüfusu hızla artmaktaydı. Birçok Alman şovenistinin gözünde, en iyi çözüm bu fazla nüfusu Ukrayna gibi Slav topraklarına ve Anadolu ile Mezopotamya'ya yerleştirmekti.

Aslında Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması Avrupa'da 18. yüzyıldan beri gündemdeydi. Ünlü soruyu atanlardan biri de Napoleon'du: «İstanbul kimin olacak?» Ancak emperyalist güçler arası hassas denge kesin paylaşılmayı 20. yüzyıla dek uzattı. İmparatorluk yüzyıl boyunca can çekişen, ölmeden orası burası koparılıp yutulan bir av olmuştu. Almanların sahneye girişi bu sürece delice bir hız katacak ve yüzyıllık bir ömrü olan ünlü «Şark Meselesi» 1911 ile 1918 yılları arasında İmparatorluğun dağılması ile kısa bir zaman süresi içinde çözülüverecekti.

Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında ilk ticaret anlaşmaları 1839'da Lübeck, Bremen, Hamburg ve Hansa kent-

leri ile ve 1840 yılında Prusya ile yapılmıştır. Kapitalizmin yeni yeni serpildiği bu dönemden itibaren Almanya'nın gözleri Osmanlı İmparatorluğuna çevrilmeye başladı. Alman iktisatçılarından Ruscher 1848'de, «Küçük Asya, imparatorluk dağılınca Almanya'nın payına düşecektir» diyordu. Almanya'da kapitalizmin ilk kuramcısı olan ve himaye gümrüklerini savunan List ise şöyle konuşuyordu: «Bu bölgelerde barışçı fetih yoluyla büyüklük, nüfus ve servet bakımından Rus tehlikesine, Slav birliğine karşı eski Almanya, en sağlam istihkâmı sağlayacak olan yeni bir Almanya yaratılabilecektir.» Diğer yandan Lassale de Türk mirasının Almanya'nın payına düşeceğini söylemektedir.

Başlıca kaygısı, yeni Birleşik Almanya'nın Fransa karşısında güvenliğini sağlamak olan Bismarck, Rusya'yla bozuşmaktan kaçınmak istediğinden, «Şark Meselesi» ne hiç bir biçimde bulaşmamaya bakıyordu. Zaten Almanya'nın o günlerdeki ekonomik gelişme düzeyi de böylesi maceralara girebilecek boyutlara ulaşmamıştı. Bismarck şöyle diyordu: «İstanbul'dan gelen posta çantasını açmak zahmetine bile katlanmam... Bütün Balkanları tek askerimin kemiğine değişmem.» Ama tahta geçen, sanayi ve banka sermayesiyle sıkı ilişkiler içinde bulunan yeni Kayzer II. Wilhelm'le birlikte bu tutum da değişecekti.

Osmanlı yöneticileri açısından ise, Almanya hızla gelişen, Fransa'yı 1870'de altedecek ölçüde güçlü ve modern bir orduya sahip olan, herhangi bir toprak talebi olmayan bir ülkeydi. Osmanlı devleti kendinden sürekli toprak koparan Rusya, İngiltere ve Fransa karşısında Almanya'yı ehvenişer bir yeni denge gücü olarak görecekti. Önce Osmanlı ordusunun Prusyalı subaylarca eğitilip yeniden düzenlenmesiyle işe başlanır, bunu silâh ticareti, demiryolu imtiyazları ve genel olarak Almanya'nın Osmanlı devletiyle yaptığı ticaretin gelişmesi izler. Ucuz Alman malları bütün dünya pazarlarında olduğu gibi, Osmanlı pazarında da diğer emperyalist ülke mallarını piyasadan sürmektedir. Giderek Osmanlı dış ticaretinde Almanlar baş sıraya yükselir. Almanyanın dış borçlar ve dış yatırımlar alanındaki payı da artar. Ama bu alanlarda Fransa 1914'e kadar önder konumunu sürdürecektir.

Karl Radek'in deyişiyle, «Bağdat demiryolu Alman kapitalist emperyalizminin ilk büyük zaferi» ve Birinci Dünya sa-

vaşının patlak vermesine yol açan temel nedenlerden biri oldu. Ondokuzuncu yüzyılda demiryollarının gelişmesiyle birlikte eski ticaret yolları da yeniden canlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunda ilk demiryolu fikri aslında İngilizlerden gelmişti. Daha 1836'larda Hindistan'a dek uzanan, İngilizlerin denetiminde bulunan ve Akdeniz'i Hindistan'a bağlayan bir demiryolu tasarlanıyordu. Ama Süveyş Kanalı'nın açılması bu projeleri geri plana itecekti. Daha sonraları ise bu demiryolu tasarısını Almanlar ele alacak, yakın tarihin devletlerarası en büyük çatışmaları da böylece doğmuş olacaktı. Bu çatışmalar, sonunda Almanlar, İngilizler, Fransızlar ve Ruslar arasında yapılan bir dizi uzlaşma anlaşmasına yol açacak, daha I. Dünya Savaşı başlamadan Osmanlı toprakları büyük devletlerin nüfuz alanları olarak bölüşülecekti. Bu paylaşım anlaşmaları görünürde Osmanlı devletinin müttefiki ve koruyucusu olan Almanya ile diğer devletler arasında yapılacak, Osmanlı devleti bu anlaşmalarda bir taraf olmayacaktı. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğunda büyüyen etkisi Alman burjuva basınında coşkuyla karşılanıyor, kitlelere bu yolda sürekli propaganda yapılıyordu. Dr. Ernst Jackh şöyle konuşuyordu: «Orada, Türkiye'de Anadolu ve Mezopotamya var. Anadolu, doğan güneş ülkesi. Mezopotamya ise eski bir cennet. Bu adlar bizim için birer simge olmalıdır.» Alman basını, «Yeni Dünyaya değil, Mezopotamya'ya!..» sloganını atmıştı. Diğer yandan Pan-Cermenciler, Anadolu ve Mezopotamya'ya Alman göçmenlerinin yerleştirilmesi yolunda yoğun bir propaganda yürütüyordu. Ancak Alman dışişleri bakanlığı Osmanlı yönetici çevrelerini ürkütmekten korktuğu için, bu propagandanın hızını kesecekti. Yine de Osmanlı yöneticileri Bağdat demiryolu antlaşmasına, bu demiryolunun geçtiği bölgelere Almanların yerleştirilmeyeceği yolunda gizli bir madde koyduracaklardı. Daha 1840'larda Osmanlı ordusunu eğitmekle görevlendirilen ve sonraları Alman Genelkurmay Başkanı olan General Moltke, Filistin'de Osmanlı yönetimi altında bir Hıristiyan Konfederasyonu oluşturulmasını önerecekti. Daha sonraları Alman hükûmetinin desteğiyle Filistin civarında Hayfa, Yafa ve Kudüs'te Alman Yahudi kolonileri gerçekleştirilecekti. Bu Yahudiler Almandan daha çok Alman kesilip bu bölgede Alman kültürünün propagandacısı olarak çalışacaklardı.

Almanların Yakın Doğu'daki en büyük başarılarından bi-

ri de, Osmanlı ordusunu Alman emperyalizminin vurucu güçlerinden biri haline getirmeleridir. 1883'de Osmanlı ordusunun eğitilmesiyle görevlendirilen Prusyalı General Goltz-Paşa, 1895'e dek Türkiye'de kaldı, Osmanlı Genelkurmay İkinci Başkanlığına getirildi. Goltz-Paşa Osmanlı ordusunun Prusya sistemine uygun biçimde yeniden düzenlenmesinde, Prusya tipi kafa yapısına sahip subayların yetiştirilmesinde ve Alman silâh sanayiinin Türkiye'de tekel konumuna gelmesinde büyük bir rol oynadı. Goltz-Paşa daha sonraları, Birinci Dünya Savaşı'nda yine Türkiye'ye gelecek, 1. ve 6. Ordu Komutanlıklarında bulunacak ve 1916 yılında Kafkas Cephesinde ölecekti. Goltz-Paşa Osmanlı İmparatorluğunda gösterdiği çalışmanın amacını şöyle belirtiyordu: «Öte yandan bu askerler üzerinde doğrudan doğruya nüfuzumuzu kullanarak Osmanlı ordusunun idaresini, evvelkinden ziyade ve artık elimizden bir daha geri alınmayacak biçimde ele geçireceğiz.»

1908 Devrimiyle Almanların Türkiye'deki etkinliklerini yitirecekleri sanıldı. Gerçekten de İttihat Terakki hareketinin asker olmayan unsurları arasında İngiliz liberalizmine ve İngiltere'ye karşı büyük bir hayranlık vardı. Ama İttihat Terakki'nin asker unsurları arasında durum tümüyle farklıydı. Gerçekten de 1908 Devrimi, bir süre Alman etkinliğini geri ittiyse de, Almanlar ordu üzerindeki etkilerini kullanarak eski konumlarını yeniden kazanacaklardı. Alman belgelerine göre II. Wilhelm 1908 hareketini şöyle değerlendirecekti: «Devrim Paris ve Londra'daki jöntürkler tarafından yapılmadı, yalnız ordu tarafından ve işin gerçeği aranırsa, yalnız ve yalnız Anadolu'da yetişmiş olan ve kendilerine «Alman subayları» denilen subaylarca gerçekleştirildi. Bu yalnızca askeri bir devrimdir. Bu subaylar kılıç elde gerçek Almanlar gibi düşünmektedirler.»

İttihat Terakki içindeki askerî kanadın kesin olarak iktidara gelmesinden sonra, Almanlar Osmanlı ordusuna bütünüyle egemen oldular. 1913'de General Liman von Sanders başkanlığında askerî bir heyet Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek üzere İstanbul'a geldi. Sanders derhal Boğazlar ve İstanbul'u içeren I. Ordu komutanlığına atandı.

«Gerçek Almanlar gibi düşünen» bu subaylardan biri de, Berlin'de bir süre askerî ateşelik yapan ve II. Wilhelm'in takdirini kazanan Enver Paşaydı. Kendisi o denli Almanca dü-

şünüyor ve davranıyordu, ve Almanların güvenini o denli kazanmıştı ki, savaş sırasında Almanlar Türkiye'ye Enverland diyeceklerdi. «Darbeci» yöntemlerle başa geçen İttihat Terakki'nin asker kanadı, yine «darbeci» yöntemlerle 2 Ağustos 1914'de Almanlarla bir ittifak antlaşması yaptı ve bir oldu bitti ile Osmanlı devletini Birinci Dünya Savaşına sürükledi. Aslında bu kaçınılmaz bir sonuçtu. Diğer emperyalist devletlerin paylaşım planları karşısında, o dönemin yeni yeni gelişen genç Türk burjuvazisi kendini Almanların kucağına atacaktı.

Almanlarla yapılan ittifak antlaşmasından başlangıçta Osmanlı yöneticileri arasında yalnızca üç kişinin haberi vardı. Ve bu ittifak antlaşmasının Türkçe metni hâlâ kayıptır. Boğazlara sığınan iki Alman savaş gemisinin komutanı olan Souchon, Osmanlı Donanma Komutanlığına getirildi. İttifak antlaşmasına göre, Osmanlı ordusu doğrudan Alman Genelkurmayına bağlanıyordu. Souchon da savaş süresince, Osmanlı komutanlığına bilgi vermekle yükümlü olmadığını, yalnızca Alman Genelkurmayına karşı sorumlu olduğunu söyledi durdu. Zaten Enver Paşa'nın kendi de, büyük savaşın yönetimini yalnızca Alman Genelkurmayının yapabileceği düşüncesindeydi. Enver Paşa kendi isteğiyle Osmanlı Genelkurmay Başkanlığını Bronzar von Schellendorf'a bıraktı. Genelkurmay Harekât Şubesi Başkanlığına ise Bronfeld getirildi. Eski Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenheim ise Suriye Yıldırım Orduları Komutanı yapılacaktı. General von Kress, Gazze'de kolordu komutanı olmuş, Liman von Sanders ise Gelibolu'da görevlendirilmişti. Kısacası 1913'de İstanbul'a gelen askerî ıslahat heyeti, Birinci Dünya Savaşında bir komuta heyetine dönüşmüş ve Osmanlı ordusuna el koymuştu.

Diğer yandan Alman empeyralizmi ideolojik alanda önce Abdülhamit'in Pan-İslâmcı,
Turancı ideolojisini destekleyecekti. Turan düşüncesi savaş sırasında birçok Alman yazarına son derece çekici gelmişti. Bunlardan biri, «Karadeniz'den Sir'i Derya'ya dek uzanan toprakları, Batı Türkiye'den Orta Avrupa'ya açılan ulaşım ağına bağlamak gereklidir» diyordu. Böylece Hindistan'a hem Yakın Doğu'dan hem de Orta Asya üzerinden inmeyi tasarlıyorlardı. «Güçlü bir Orta Avrupa-
Denizi ve Balkanlar üzerinden Hint Okyanusu'na dek uzana-

caktı.» O dönemde Turancılığın önde gelen ideologlarından biri olan Yusuf Akçura da, görüleceği üzere, sorunu tam bir Alman gibi ele alıyordu: «Batı kültürünün, Volga Türkleri aracılığıyla tüm Asya'da Bizans-Rus kültürünü yeneceğine inanıyoruz. Almanya, Avusturya-Macaristan tı uygarlığı öncülerinin yakın bir gelecekte Asya'yı kültür açısından değiştireceği kanısındayız.» Enver Paşa ve çevresindeki belli bir aydın kesimi o günlerde Almanca konuşma yanında, Almanca düşünmeyi de çok iyi öğrenmişti. Ama Osmanlı zabitlerinin bu yolda fazla ileri giderek, Almanlara sormadan Azerbeycan'a da dek uzanmasını, 1920'lerde Hitler'in ünlü Birahane Ayaklanmasına katılacak olan General Ludendorff şöyle karşılayacaktı: «Bu çapulcu Türklerin doymak bilmeyen ihtirasları da artık fazla kaçıyor.»

Alman emperyalizmi, Bağdat demiryolunun yapımı ve aşırı kârlar elde ettikleri silâh ticareti yoluyla, Anadolu köylülerinin iliklerine dek sömürülmesine ve Birinci Dünya Savaşında yüzbinlerce Anadolu insanının Alman sermayesi ile maceracı jöntürk burjuvazisi uğruna kırılmasına neden oldu. 1971' de yapılan bir istatistik araştırması, Anadolu halkının emperyalist yeniden paylaşım savaşında verdiği kayıpları yansıtmaktadır. Bu araştırmaya göre, Osmanlı ordusunun bu savaştaki toplam kaybı 804.000 kişidir. Osmanlı ordusunda salgın hastalıklara yakalananların sayısı korkunçtur. Dört yıl içinde toplam üç buçuk milyon asker salgın hastalığa tutulmuştu ki, zaten bu sürede silâh altına alınan askerlerin sayısı yaklaşık üç milyondu. Bu durum birçok askerin birkaç kez salgın hastalığa tutulduğunu göstermektedir. Salgın hastalıklarda ölenlerin sayısı ise 466.769'du. Kısacası Anadolu yalnızca yoğun ekonomik sömürüye uğramakla kalmamış, üretken insan kaynağı da dibinden budanırcasına yok edilmiş, Alman emperyalizmi uğruna cepheden cepheye sürülen Anadolu köylülerinin yüz binlercesi, daha savaş meydanına bile ulaşamadan, hiçbir donatımları sağlanmamış durumda, aç, susuz, elbisesiz, soğuktan ve tifüs, kolera gibi salgın hastalıklardan ölmüştü. Yıllar boyu kilometre teminatı, silâh alımı, istikrazlar adı altında aktarılan âşar ve diğer vergiler dışında, Anadolu halkının Alman emperyalizmine ödediği hayli yüksek bir can vergisiydi bu.

Alman emperyalizmi 1916 yılında kısa bir süre için de ol-

sa, hedeflerinin önemli bir bölümünü gerçekleştirerek, Berlin'den Basra'ya dek uzanan alana tek başına egemen olabildi. Rusya ve Polonya'da da geniş toprak parçaları ele geçirdi. Böylesi bir güç genişlemesi, ABD'nin savaşa katılmasına yol açan en büyük etkenlerden biri olacaktı. Wilson şöyle diyordu: «Onların planları Orta Avrupa çekirdeği ile Akdeniz üzerinden Asya'nın kalbine, Alman askerî gücünü ve denetimini sağlayacak geniş bir hat çekmektir... (Almanların fiilen denetimleri altında bulunan alan) Hamburg'dan Bağdat'a dek uzanıyor. Böylece, Alman gücü, bütün heybetiyle dünyanın kalbine saplanmıştır.» *Bu nedenle ABD, Almanya karşısında terazinin diğer kefesine tüm ağırlığını koyacaktı. Birinci Dünya Savaşını izleyen barış antlaşmalarının başlıca hedefi de, Almanya'nın Balkanlar ve Yakın Doğu ile olan doğrudan bağlantısını koparmak olacaktı. Ama İkinci Dünya Savaşı öncesinde tekelci burjuvazinin, yunkerlerin, Prusya geleneklerini sürdüren ordunun ve Orta Çağ'dan bu yana biriken bütün eski ideolojik tortuların desteğiyle iktidara gelen Hitler faşizmi, yeniden Orta Avrupa ve Balkanlara yayılma eğilimi gösterecek, diğer emperyalist güçler tarafından Rusya'nın uçsuz bucaksız steplerinde ilerlemeğe kışkırtılacaktı. Hitler Almanyası, giriştiği toprak ilhakları dışında Balkanları da kendine ekonomik ve siyasal açıdan bağımlı kılmayı başaracaktı. Eskisi gibi İngiltere'nin çöplüğü olmakta devam eden Yunanistan dışında bütün Balkan ve Orta Avrupa ülkelerinin dış ticareti mutlak bir Alman denetimi altına girmişti. Türkiye'nin dış ticareti de savaş öncesi yıllarda Almanya'ya bağımlı olmuştu. 1938 yılında ihracatın % 42.9'u ve ithalâtın % 51.4'ü Almanya ile yapılıyordu.*

Ama Alman emperyalizminin doğuya yayılma konusunda duyduğu büyük hırs bu kez de yenilgiye uğradı. Ve savaş sonrasının uluslarası hassas dengesi Alman emperyalizmini yeniden ekonomik yayılma yöntemleri izlemeğe itti. Alman emperyalizmi bu kez sermaye ve meta ihracı yanında Balkanların ve Yakın Doğu'nun ucuz işgücünden yararlanma yolunu tutacak ve bu ilişkiler çerçevesinin en gözde sloganı da «geleneksel ve tarihsel Alman Dostluğu» olacaktı.

Ragıp ZARAKOLU

BERLİN - BAĞDAT DEMİRYOLU : 1914

GİRİŞ

İnsanlık, günümüzde dünya tarihinin olağanüstü önem taşıyan bir sürecini yaşıyor: son onbeş yıl içinde yaklaşık birbuçuk milyar insan, yani dünya nüfusunun yarısı sömürge boyunduruğunun zincirlerini kırdı. Tarih sömürgecilik hakkında verdiği kararı okumuştu. Sömürgecilik sisteminin içine düştüğü bunalım, antiemperyalist kurtuluş hareketlerinin saldırısı karşısında kesin ve hızlı bir çökme aşamasına girdi. (1)

Sadece sömürgecilik sisteminin nüfuz alanını daraltmakla kalmayan, aynı zamanda emperyalist sistemin mezarını kazan ve düzenli olarak süregelen bu çöküş sürecini emperyalizm yine de, direnç göstermeden kabul etmeğe hazır değil.

Dünyadaki güç dengesinin değişmesi sonucunda, emperyalizmler artık sömürge baskısı altındaki halklara ve yeni ulusal devletlere karşı eski sömürge politikalarını -askerî güç kullanarak açıkça bağımlı kılma ve sömürge yönetimi kurma- sürdürerek egemen olamıyorlar. Bu nedenle, kendini bütünüyle yeni sömürgecilik biçiminde gösteren daha yeni, daha esnek ve aynı zamanda daha incelmiş yöntemlere baş vuruyorlar. (2)

«Yeni sömürgeciliğin, 'klasik sömürgecilik'ten farkı,

---

(1) **«Erklaerung der Beratung von Vertretern der Parteien...»** Kasım 1960, Dietz Verlag, Berlin 1960, s. 40.

(2) **«Erklaerung der...»**

iktisadî ve siyasal gücün değil, emperyalist sistemin zayıflığının ve çöküşünün ifadesi olmasıdır. Kısacası, yeni sömürgecilikte, doğrudan sömürgeci sistemlerin parçalanma ve yıkılma döneminde izlenen emperyalist sömürge siyasetinin tipik ve temel biçimini görüyoruz. Yeni sömürgecilik ulusal kurtuluş sürecini, bu sürecin dışında kalmadan, çok kez ona müdahale ederek, özellikle dolaylı yoldan etkilemeye çalışır; kısa zamanda yeniden bütün 'klasik' savaş kundakçılığı yöntemlerine, yoketme savaşlarına, toprak yağmasına ve kamçıya başvurur; bütün bu yeni görünüşünü kısa zamanda yitirir.» (3)

Yeni sömürgeciliğin baş temsilcileri Amerikan ve Batı Alman emperyalizmleridir. (4) Batı Alman devleti -tekellerin iktidar ve kâr çıkarlarından doğan- her türlü aracı kullanarak sömürge baskısı altındaki halkların ve anti-emperyalist yeni ulusal devletlerin sırtından kendi siyasal ve ekonomik etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Burada hem yeni pazarların ele geçirilmesi, Asya, Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin zengin doğal kaynaklarının yağmalanması, hem de bu kıta halklarının sömürülmesi sözkonusudur.

Afrika ve Latin Amerika'nın yanında, yeni sömürgeci Batı Alman yayılışının ana yönü, özellikle Yakın Doğu'ya çevrilmiştir.

Bonn'un Yakın Doğu'da izlediği yeni sömürgecilik siyasetinin ideolojik dağarcığında, bu bölgedeki «Alman-

---

(3) **«Probleme des Neokolonialismus und die Politik beiden deutschen Staaten gegenüber dem nationalen Befreiungskampf der Völker.»** (Yeni Sömürgecilik Sorunu ve İki Iman Devletinin Halkların Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Tutumu.) 5 ve 8 Nisan tarihleri arasında Leipzig'de toplanan Bilimsel Konferansta Prof. Dr. Walter Markov, tarafından sunulan tebliğ ve Peter Florin'in yazdığı son söz, Dietz Verlag, Berlin 1961, s. 12.

(4) «Yeni Sömürgecilik Sorunu...» s. 7.

ya'nın geleneksel dostluk misyonu» ve Alman «antisömürgeciliği» efsanesi üzerine yapılan yoğun propaganda çok büyük bir rol oynamaktadır. Her türlü emperyalist sömürge politikasına karşı halkların dünya çapında başarılı bir savaş verdiği bir sırada, «antisömürgecilik» efsanesinin yayılması Alman emperyalistleri açısından eskisine oranla çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu efsanenin yardımıyla tekelci Alman sermayesi, 19. yüzyıl sonlarındaki türeyişinden beri Yakın Doğu halkları karşısında izlediği istilâ politikasını gizlemek, bu ülkeleri yeni sömürgeci yayılma için kazanmak ve her şeyden önce gerçek antisömürgeciliğin bu halklar üzerinde sağladığı etkiyi kırmak istemektedir. (5) Yakın Doğu'da geleneksel Alman antisömürgeciliği konusunda emperyalizmin Batı Almanya'daki savunucularınca uydurulan yeni öykülerle sürekli olarak geliştirilen bu masal, tarihsel gerçeğe indirilen tehlikeli bir darbe ve yeni ulusal devletlerin uğruna onca kurbanlar vererek savaştıkları siyasal bağımsızlığa yapılan bir saldırıdır.

Alman hakim sınıflarının Yakın Doğu yayılması 1880'lerde başladı Almanya'da kapitalizmin gelişmesi İngiltere ve Fransa'ya oranla gecikmişti. Ancak 1850'lerden sonra, özellikle ülkenin zenginleşmesiyle Almanya'nın önde gelen sanayi güçlerinden biri olmasını sağlayan hızlı bir gelişme başladı. Maden ve döküm sanayiinden sonra, kimya, elektroteknik, optik ve ince işçilik gerektiren sanayiler ve bu arada «kuruluş döneminin» spekülasyon ve dalaverеli işlerinden büyük kâr sağlayan banka sermayesi son derece büyük bir gelişme hızı kazandı. Diğer Avrupa ülkelerine oranla, Almanya'da tekellerin oluşması, daha hızlı ve daha geniş bir temel üzerinde gerçekleşti. Özellikle burjuva-yunker (*) askerî despotluğunun istilâcı niteliğl-

(5) «Yeni Sömürgecilik Sorunu...» s. 23-24.

(*) Yunker: Prusya'daki büyük toprak sahibi soylular

nin hızlandırdığı bu gelişim düzenli olarak sürdü. Öyle ki Almanya daha 1880'lerde sömürgelerin ele geçirilmesi kavgasına ve kapitalizmin yavaş geliştiği ülkeleri (özellikle de yarı sömürge ülkeleri) iktisaden sömürgeleştirme uğraşına katıldı. Alman büyük burjuvazisi sömürgecilik hırsını Afrika'daki kanlı askerî fetihlerle ve buralardaki halkı vahşice katlederek gidermeye çalışırken; bir yandan da geri kalmış ülkeleri yağmalamak ve eski kapitalist rakipleriyle sürdürdüğü rekabet savaşında kendi sermaye diktasını kurmak amacıyla, dünyanın geri kalan kısımlarına özellikle sermaye ihraç etmeye başladı. Hızla güçlenen Alman büyük sermayesinin, sömürge yağmasını dolaylı yoldan yürüterek aşırı kârlar sağlayabileceğini umduğu bölgeler arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardı. 20. yüzyılın ilk yıllarında, yani serbest rekabetçi kapitalizmden emperyalizme geçiş döneminde Alman banka, sanayi ve ticaret sermaye grupları Reich'ın siyasal ve askerî kurumlarının desteği ile, Yakın Doğu'da Alman hükümranlığının kurulması için gerekli temelleri atmıştı. Fakat bu bölgelerin köleleştirilmesi için henüz özel planlar geliştirilmemişti.

Wilhelm Almanya'sının Yakın Doğu'da yayılma konusu üzerine planlı olarak eğilmesi, 1890'ların sonunda emperyalizmin tam olarak serpilmesiyle ilişkilidir. Alman sömürgelerinin kapladığı alan hiç bir biçimde, Alman malî sermayesinin güçlü yayılma dürtüsüne uymuyordu. Bu olgu, Alman emperyalizminin güçlü iktisadî olanaklarıyla, mevcut rejimin mutlakiyetçi karakteriyle, yunkerlerin devlet aygıtı içindeki üstün konumuyla ve dünyanın yeniden paylaşılması kavgasına en faal güç olarak katılacak olan ordunun vurucu gücüyle Alman emperyalizminin uygunluk içinde olmasını sağlıyordu. Alman emperyalizminin

---

yunker adıyla anılıyordu. Yunkerler aynı zamanda ordu ve devlet yönetiminde büyük bir yere sahiptiler. (Ç.N.)

dünya arenasına çıkışı, Almanya'nın geleneksel sömürgeci güçlerle olan çelişmelerini keskinleştirdi ve dünya savaşı tehlikesini çoğalttı. Bundan böyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları, Alman emperyalizminin «güneşteki yerini» almak için verdiği kavgada en önemli yayılma alanı olacaktı. Yakın Doğu politikası, Alman emperyalizminin izlediği sömürge politikasının tipik bir örneğiydi. Alman tekelleri açısından gittikçe daha çok önem taşıyan bir sömürü alanı olan Türkiye'de, Alman emperyalizmi büyük ölçüde **dolaylı** sömürge yöntemlerine başvurdu; burada izlenen yöntem, Bağdat demiryolu stratejisi adıyla biliniyordu. Bu stratejiyle Alman emperyalizmi Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün önemli yerlerini elde edecekti.

Etkin bir Alman malî sermaye gurubu ilk ağızda asker çizmesine ve Almanların yerleştirilmesi konusunda yapılan, uygulama umudu olmayan planlara değil, «pénétration pacifique» (barışçı yayılma) gibi, daha incelmiş ve daha yumuşak yöntemlere başvurarak bu istilâcı yayılma politikasını gerçekleştirmek istedi. Bu gurup **Deutsche Bank**'ın ve **Krupp-Konzern**'in (*) yönetimi altında bulunuyordu ve tekelci biçimde örgütlenmiş gemicilik ile ihraç sanayii yanında, geniş ölçüde Deutsche Bank tarafından denetlenen diğer sanayi dalları da, özellikle elektronik sanayii bu gurubun denetimindeydi. Lenin «barışçı yayılma» konusundan sözederken, «Malî sermaye o denli güçlüdür ve bütün uluslararası ekonomik ilişkilerde o denli belirleyici bir iktidardır ki» der, «siyasal bağımsızlığa bütünüy-

(*) Konzern: Şirketlerarası birleşmenin türlerinden biridir. Konzernin başı ana şirketi denetler. Ana şirket bağlı şirketlere hükmeder, bunlar da kendilerine bağımlı olanları... Böylece nispeten küçük bir sermaye ile çok geniş üretim alanları denetim altına alınır. Örneğin 1 milyonluk bir sermaye ile konzernin ana şirketi, bağımlı şirketlerin 8 milyonluk sermayesini denetleyebilmektedir. (Ç.N.)

le sahip olan ülkeleri dahi kendine tabi kılabilir ve uygulamada da bunu başarmıştır.» (6) Wilhelm Almanya'sındaki siyasal iktidar, Deutsche Bank'ın ve Krupp-Konzern'in yönetimi altında bulunan tekelci sermaye guruplarının Yakın Doğu'da uyguladığı ve kaçınılmaz biçimde Birinci Dünya Savaşı'na yol açan, dolaylı yayılma yönetimini olanca gücüyle destekledi. «Barışçı yayılma»nın işleyişini ve diploması ile malî sermaye arasındaki rol dağılımını çok açık biçimde gösteren fazla örnek yok. Alman emperyalizmi bu deneylerin bir bölümünü Yakın Doğu'da kazandı. Bu deneyler, 1945 sonrasında hüküm süren koşullar altında, onun yeni sömürgeciliğin baş yürütücülerinden biri olmasını sağladı.

Elinizdeki çalışma, serbest rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş döneminde ve emperyalizmin oluşmasını izleyen yirmi yıl içinde, Yakın Doğu'daki Alman yayılmasının içerik ve yöntemlerine değiniyor.

(6) V. İ. LENİN: **«Ausgewaehlte Werke in zwei. Baenden»** (Seçme Eserler), cilt I, Dietz Verlag, Berlin 1960 s. 775.

I

ALMAN SERMAYESİ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA GEÇ GİRİYOR

Ortaçağların bitiminde Bizans İmparatorluğu'na son veren ve sonunda iktidar ve etki alanını Atlantik Okyanusu'na ve Viyana kapılarına kadar yayan Osmanlı devleti, 19. yüzyıl ortalarında artık eski büyüklüğünün sadece bir gölgesi haline gelmişti. Fakat yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun kapladığı alan hâlâ önemli bir büyüklükteydi. Avrupa'da Balkan yarımadasının Yunanistan dışında kalan, Karadeniz, Ege ve Adriyatik denizleri arasındaki kısımlarına, Asya'da Suriye, Lübnan, Filistin, Mezopotamya ve Arap yarımadasına, Kuzey Afrika'da ise Mısır, Bingazi, Trablusgarp ve Tunus'a Osmanlı despotluğu hakimdi ama içteki çözülme süreci imparatorluğu yavaş yavaş sona götürüyordu. Avrupa'nın büyük güçlerinden oluşan mirasçılar, feodal düzenin çözülmesini hızlandırmak ve büyük bölgeleri kapışmak için, «Boğaz'daki hasta adam»ın yatağı etrafında toplanmıştı.

1880'lere kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu boyunduruk altına almak için mücadele veren belli başlı rakipler İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'sı idi. Askerî strateji bakımından olağanüstü uygun durumu, Batı Avrupa'nın sanayi merkezlerine olan bölgesel yakınlığı, el atılmadık

hammadde zenginliği, kapitalist sanayi ürünleri için nispeten büyük bir iç pazar sağlayan kalabalık nüfusu, Asya Türkiye'sini her iki Batı Avrupa metropolünün yayılma hırsı içindeki burjuvazisi açısından özellikle büyük arzu beslenen bir nesne haline getiriyordu. Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî karar merkezlerini tamamen ve siyasal merkezlerini ise kısmen hükümleri altına almayı ve daha 1880'lerde Türkiye'yi bir yarı sömürge haline dönüştürmeyi becermişlerdi.

Almanya kapitalist dünyanın iki öncü gücü, Büyük Britanya ile Fransa'nın aksine, 19. yüzyıl ortasından itibaren başlayan Asya Türkiye'sine iktisadî ve siyasal alanlarda sızma faaliyetlerine hemen katılmadı. Almanya'nın Yakın Doğu ile yaptığı ticaret, başlangıçta sadece İngiltere ile Fransa'nın değil, Avusturya, Rusya, İtalya, İspanya ve İskandinavya'nın da gerisinde kalıyordu. Bu görünümün nedenleri, Alman kapitalizminin, dolayısıyla ihraç sanayilerinin geç gelişmesinde ve Alman mallarının karşılaştığı olağanüstü kötü ulaştırma koşullarında aranmalıdır. Çünkü ana ulaştırma aracı olarak kullanılabilecek sadece pahalı ve külfetli bir karayolu bulunuyordu. Fakat yine de 1850'lerden sonra Almanya'da kapitalist sanayileşme hızlı adımlar attı. Prusya yönetimi altında bulunan Alman Gümrük Birliği'nin (Zollverein) gelişen sanayi merkezlerindeki sanayi ve ticaret burjuvazisi de, kapitalist üretimin kitlesel ürünleri için yeni pazarlar aramak amacıyla bakışlarını denizaşırı topraklara çevirmeğe başladı. Ama yine de 1860 yıllarının başlarında Osmanlı İmparatorluğu Alman burjuvazisinin gözlerinde daha geri bir plandaydı. Bunun nedenini açıklamak kolaydır. Gerçekten de Alman sanayi ve banka burjuvazisinin karar verici çevreleri henüz çıkar alanlarına Yakın Doğu'yu katmayı düşünecek ölçüde güçlü değildi.

Üç olay, Alman büyük sermayesinin ve hükümetinin

Osmanlı mparatorluğu'na el atmasında kesin dönüm noktası oldu:

Osmanlı ordusunun eğitilmesi amacıyla bir Alman subay heyetinin gönderilmesi,

Alman silâh sanayiinin Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan kârlı silâh ticareti işine katılması,

Deutsche Bank kanalıyla Anadolu demiryollarının yapımı için imtiyaz alınması.

II

PRUSYALI SUBAYLAR OSMANLI ORDUSUNU YETİŞTİRİYOR

Prusya Almanya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki askerî ilişkilerin oldukça köklü bir geleneği vardı. Daha 1798 yıllarında Prusyalı Albay von Goetze Osmanlı Padişahının arzusu üzerine Osmanlı ordu birliklerini denetlemişti. Daha sonraları Alman ordusunda Feldmareşal ve Genelkurmay Başkanı olan, «saldırı savaşı planlarını yeni felsefî kategorilere dönüştürmeye» (7) uğraşan ve çömezlerine «sürekli barışın bir düş olduğunu, savaşın hiçbir zaman güzel bir araç olmasa bile yine de Tanrının kurduğu dünya düzeninin bir organı olduğunu» (8) öğreten Helmuth von Moltke, 1835 ile 1839 yılları arasında Osmanlı birliklerinde eğitmen olarak çalıştı. Moltke'nin dönüşünden beş yıl sonra, İstanbul'da Prusyalı Albay von Kuczkonski sahneye çıktı; Padişahın İstanbul polis teşkilâtının yeniden düzenlenmesi yolundaki gizli planları üzerinde çalışacaktı. Ve nihayet, 1877-1878 savaşında Os-

(7) A. S. YERUSSALİMSKİ: **«Die Aussenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts»** (Alman Emperyalizminin 19. Yüzyıl Sonunda İzlediği Dış Politika ve Diplomasi), Dietz Verlag, Berlin 1954, s. 81.

(8) A. S. YERUSSALİMSKİ: Alman Emperyalizminin...»

manlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'sı karşısında uğradığı kesin askerî yenilgi ve bundan yararlanılarak bastırılan, ama yine de yüzeydeki görünüşünün altında için için yanmaya devam eden muhalif Jöntürk hareketi, hastalık ölçüsünde şüpheci olan Sultan II. Abdülhamit'i kararlı adımlar atmaya itti: Abdülhamit, Büyük Britanya ve Fransa'ya bağımlı olmamak için, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu açısından daha az tehlikeli olan Almanya'ya yöneldi. Almanya'nın kayıtsız şartsız itaat anlayışı içinde eğitilen ve iyi yetiştirilmiş orduları, Fransa ile yapılan savaşta askerî vuruş güçlerini fazlasıyla ispatlamıştı; Abdülhamit, Osmanlı ordusunun yeniden örgütlenmesi için yetenekli bir subay gurubunun ve Osmanlı devlet aygıtında çalıştırılmak üzere birkaç yüksek mülkiye memurunun gönderilmesini talep etti.

Genelkurmayla Bismarck arasında yapılan ana görüşmelerden sonra ve -«Şark Meselesinin» gündeme gelmesinden sonra hangi sonuca varacağı belliydi- silâh fabrikatörlerinin, özellikle de **Krupp**'un çağrısı üzerine, Kayzer'in imzasını taşıyan bir yazıyla Şansölye, Padişah'ın isteğinin kabul olunduğunu açıkladı. Generallerin ve Başbakan'ın bu karara varmasında bir çok neden etken olmuştu: Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal ve askerî etkinlik kazanılması, yabancı güçlerin İstanbul'daki faaliyetlerinin, özellikle askerî ataşelerin çalışmasının denetim altına alınması ve Osmanlı ordusunun Alman silâhları ile donatılması. Ayrıca Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya karşısında yeniden silâhlandırılması ve Alman uzmanları tarafından yönetilen Osmanlı birliklerinin bir Alman-Rus savaşı çıkması halinde kullanılması olanağını da düşünmüştü. Bu, Birinci Dünya Savaşı örneğinin de ispatladığı gibi, Alman emperyalistlerinin gerçekleştirebildikleri bir hesap olacaktı.

Bismarck, Alman hükümetinin İstanbul'a asker ve me-

mur gönderilmesi yolunda aldığı kararın Türkiye'nin aleyhinde olduğunu ve bunun nedeninin Rusya aleyhine amaçlar taşıdığını gizlemeğe çalıştı. Bu yüzden söz konusu subaylar ve sivil görevliler Alman devlet memuriyetinden istifa ettiler ve Osmanlı devlet memuriyetine geçtiler.

Bismarck'ın müttefik Avusturya-Macaristan hükümeti ile de anlaşma sağlamasından ve bazı gecikmelerden sonra, 1882 Mayıs ayı sonlarında Albay von Kaehler yönetimindeki bir Prusya askerî heyeti Osmanlı başkentine geldi. Kaehler'in 1885'de ölmesinden sonra bu heyetin kumandanlığına atanan ve ilerde Prusya militarizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki önde gelen temsilcilerinden biri olacak olan Binbaşı von der Goltz, askerî eğitim sorumlusu olarak görev almak üzere ilk kez 1883 yılında Altın Boynuz (Haliç) yollarına düştü.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu ilk büyük Alman askerî heyeti, özellikle daha sonraları Feldmareşal olan Colmar von der Goltz-Paşa'nın kumandası altındayken, Alman Genelkurmayının ve «Wilhelmstrasse»nin, yani dışişleri bakanlığının umutlarını fazlasıyla gerçekleştirdi. Von der Goltz sadece yaşlı subaylarla değil, özellikle genç subay guruplarıyla sıkı ilişki kurmanın gerekliliğini anlamıştı. Nitekim daha sonraları, 1908-1909 yıllarındaki «Jöntürk devrimi» sırasında, Alman nüfuzu bir anda yeniden sağlanınca, bu subay guruplarını istilâcı doğu politikası için kullanabilecekti. Von der Goltz, II. Abdülhamit'in sırlarını kurnazca öğreniyor ve çoğunlukla en önemli siyasal konular üzerine olan bu gizli bilgileri ve askerî sırları Dışişleri Bakanlığına ve Genelkurmaya aktarıyordu; örneğin İstanbul etrafındaki istihkâmların durumu ve donatımı ya da Boğazlar'daki tahkimatın krokileri gibi. Böylece von der Goltz, çok sayıda genç Osmanlı subayının eğitim amacıyla Alman ordusunda görevlendirilmesi konusunda

Babıâli'yi, yani Osmanlı hükümetini ikna etti. Alman Genelkurmayı tarafından onaylanan bu tedbirler sayesinde, Osmanlı ordusu içinde Prusya militarizminin yarattığı, komplocu sıkı bir çekirdek oluşturuldu; bunların yardımıyla da Prusya militarizminin saldırgan Yakın Doğu istilâ programının uygulanması sağlanacaktı.

III

KRUPP ŞİRKETİNE VERİLEN SİLÂH SİPARİŞLERİ

Prusyalı subaylar İstanbul'da gösterdikleri faaliyetle Ruhr'daki Alman silâh krallarına büyük hizmet etmiş oldular. Alfred Krupp daha 1873 yılında «Çanakkale Boğazı'ndaki hisarlar ve Boğaziçi'ndeki tahkimatda kullanılan sahra topları, batarya topları ve diğer ağır savunma topları» konusunda Osmanlı İmparatorluğu ile büyük bir silâh ticareti sözleşmesi yapmayı başarmıştı. (9) Bu milyonluk siparişlerin yardımıyla, Prusya militarizminin Ruhr'da şiddetli bir bunalım içinde bulunan silâh yapımevleri iflâstan kurtarılabildi. Birkaç yıl sonra Krupp, Osmanlı İmparatorluğu'nun açıkça düşmanı olan Çarlık Rusya'sına da aynı toplardan teslim etti; çünkü «silâh krallarının en hoşuna gidecek olan şey, cephenin her iki yanıyla da anlaşma yapmaktı». (10) Ve olayların gelişmesi sonucunda çıkan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, aynı zamanda «**Krupp** toplarının birbirine karşı verdiği büyük bir dövüş» (11) oldu. Buna rağmen **Krupp** 1873'de verilen siparişle, Babıâli'den

(9) Bernhard MENNE: «**Krupp. Deutschlands Kanonenkönige**» (Krupp. Almanya'nın Top Kralları), Zürich 1937 s. 135.
(10) Bernhard. MENNE: «Krupp. Almanya'nın...» s. 134.
(11) Bernhard. MENNE: «Krupp. Almanya'nın...» s. 136.

sürekli teslimat garantisi almayı» ve silâh ihracatı alanında Osmanlı İmparatorluğu'nu kendine «bağımlı kılmayı» (12) başaramadı. Yine de en büyük vurgunu İngiliz ve Fransız silâh kralları yaptı. Bu iki devlet de hâlâ çoğunlukla eski ve etkinliği su götürür modellerin satıldığı, kârlı Osmanlı silâh pazarına can sıkıcı rakipleri yanaştırmayacak ölçüde güçlü ve etkindiler. Bu durum ilk kez, Alman askerî heyetinin Boğaz kıyılarında belirmesiyle değişti. «Genelkurmayın emperyalist yayılma siyaseti aynı zamanda, kaçınılmaz biçimde Rusları tehdit eden ve büyük yekûnlara ulaşan Alman silâh ihracatını da geliştirdi. General von der Goltz'un Genelkurmay tarafından şiddetle desteklenen askerî heyeti, 1880'lerin sonuna doğru Osmanlılara Krupp ailesinin toplarını kabul ettirdi... Alman silâh sanayiinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekel konumu Colmar von der Goltz tarafından yaratıldı.» (13) Von der Goltz 1885 yılında Çanakkale Boğazı'nın tahkimatında kullanılmak üzere 500 kadar ağır topun Krupp'a sipariş edilmesi için Padişahı ikna etti. 1886 Şubat'ında Osmanlı İmparatorluğu yüksek fiyatlarla Krupp'dan 426 sahra topu ve 60 havan topu satın aldı. Aynı yıl içinde Prusyalı General, Padişahı bir Osmanlı torpidobot filosuna sözümona çok ihtiyaç olduğuna inandırdı ve torpidoların Elbing'deki **Schichau** tersanesine ısmarlanmasını kabul ettirdi. 1886'da Alman askerî heyetinin taleplerine karşı konamadı ve Osmanlı ordusunun yeniden silâhlandırılması kararlaştırıldı. Bunun için gerekli olan yarım milyon tüfeği ve elli bin modern karabinayı 1887 yılında **Mauser** ve **Loewe** adlı Alman silâh fabrikaları sağladı. 1888'de Alman silâh sanayii İstanbul'a 2,2 milyon Marklık silâh yolladı.

---

(12) Bernhard. MENNE: «Krupp. Almanya'nın...» s. 154.

(13) George W. HALLGARTEN: **«Imperialismus vor 1914»** (1914 Öncesinde Emperyalizm), cilt I, Münih 1951, s. 268, 406.

Bir yıl sonra II. Wilhelm, Krupp'un silâh işleriyle uğraşan generalini ve diğer Alman silâh fabrikatörlerini gösterişli bir biçimde desteklemek amacıyla Osmanlı padişahının sarayında arz-ı endam eyledi. Kayzer'in yaptığı seyahatin sonuçları kendini derhal gösterdi. 1889 ve 1890 yıllarında Krupp'a aşağı yukarı 1000 sahra topu ve çok sayıda geniş çaplı top, **Mauser** ve **Loewe** firmalarına da birkaç yüz bin tüfek ve **Schichau** firmasına da yeni torpidolar ısmarlandı. Burada 15,3 milyon mark değerinde siparişler sözkonusuydu. Bu siparişler için Babıâli'ye Deutsche Bank tarafından oldukça yüksek bir miktarda borç sağlandı. Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan silâh ticareti daha sonraki yıllarda daha da gelişti: 1891'de Alman silâh sanayii İstanbul'a 5,9 milyon Mark tutarında savaş malzemesi gönderdi. Bu tutar 1892'de 10,1 milyon Mark, 1893'de 13,1 milyon Mark, 1894'de 6 milyon Mark, 1895'de 12,2 milyon Mark, 1896'da 4,4 Milyon Mark ve 1897'de 1,6 milyon Mark idi.

Osmanlı hükümetinin Alman silâh sanayiine verdiği bu milyonluk siparişler, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan silâh ticaretinde Almanya'yı tekel konumuna getirdi. Bu siparişler **Vicker-Armstrong** ve **Schneider-Creusot** gibi dev İngiliz ve Fransız silâh şirketlerini kanlı silâh enternasyonalinin en gözde pazarlarından biri uğruna verilen kavgada şaşırtıcı bir yenilgiye uğratmıştı.

Bu gelişmede, von der Goltz kumandasındaki askerî heyetin büyük bir payı oldu. Bu general doğrudan siparişler alarak, yunker-burjuva Almanya'sının Yakın Doğu'da elverişli ekonomik, siyasal ve askerî dayanak noktaları edinebilmesi için gereken koşulları yarattı. Von der Goltz'un Türkiye'de yaptığı çalışmalar konusunda bilinenler genellikle çok sınırlı. Von der Goltz kendi ilkelerine sadık kaldığını -biyografisindeki ifadesine göre- «kilisede kutuya attığı paranın hiç de fazla ses çıkarmadığını her-

kesin duymuş olması gerektiğini» (14) belirtiyor. Böylece resmî tarih ve politika edebiyatı, von der Goltz'un Wilhelm Almanya'sının istilâ siyaseti ve kâr peşinde koşan büyük sanayi ve finans çevreleri yararına yaptığı çalışmayı suskunun örtüsüyle gizliyordu. Ordu ve donanma arşivlerinin yanı sıra, silâh fabrikatörlerinin ve savaş kundakçısı Krupp hanedanının arşivleri de yakından incelenirse, bu Prusyalı yunkerin gerçek görüntüsü bütün çarpıcılığıyla çizilebilecektir. Ama yine de von der Goltz'un yerine getirdiği sınıfsal görevden Berlin'deki üstlerinin son derece hoşnut olduğu kesindi. Prusyalı askeri, Prusyalı tüccarın izlemesi çok alışılagelen bir durumdu. Alman burjuvazisi Yakın Doğu'daki rakiplerin gücü karşısında daha önce askerlerini göndermek zorunda olduğunu anlamıştı. Bu askerler, Büyük Britanya ile Fransa'nın ekonomik ve siyasal alanlardaki tekel konumunda bir gedik «açacak» ve böylece Alman sanayi ve banka sermayesinin yeni bir sömürü alanında özgürce savaşması için yol açılmış olacaktı. Hemen görüleceği gibi seçilen yöntem hiç de kötü değildi ve başı çeken Alman finans çevreleri Prusya militaristlerinin İstanbul'da gösterdiği faaliyetlere biçeceği değeri iyi biliyordu. Örneğin 1893'de silâh fabrikatörü Ludwig Loewe, Alman savaş sanayii yararına gördüğü hizmetlerden ötürü Goltz'a şahsen teşekkür etmeğe gitti ve çalışmalarının karşılığı olarak bir tomar hisse senedi verdi.

Yine de sadece Alman Genelkurmayı ve onların İstanbul'daki Alman savaş sanayiinin ateşli adamları gibi davranan kolu değil, siyasal iktidar da -Kayzer ve Şansölye'den İstanbul'daki orta elçiye kadar- Alman savaş

(14) Bernhard v. SCHMİTERLOW: **«Aus dem Leben des General-feldmarschalls Colmar Frhr. v. d. Goltz-Pascha»** (General Feldmareşal Colmar von der Goltz-Paşa'nın Hayatı). Arkadaşına yazdığı mektuptan parça, Berlin 1926, s. 105.

sanayiine Osmanlı İmparatorluğun'da tekel konumu yaratmak amacıyla, bütün ağırlığını koydu. Daha önce de söylendiği gibi, Krupp ailesinin dostu ve hissedarı olan II. Wilhelm, Essen'deki gerici fabrikatör hesabına «bir sevgi hizmeti» görmek üzere İstanbul'a gitti. 1880'lerin ortalarına dek Almanya'nın iktisadî çıkarları açısından Yakın Doğu'ya eğilme hevesinde olmayan Bismarck, İstanbul'a sadece asker yollamakla kalmadı, Babıâli nezdinde yaptığı birçok yazılı müdahaleyle diğer ülkelerin rekabetini saf dışı etmeye çalıştı. Ve İstanbul'daki orta elçi giderek Alman top krallarının kâtibi haline geldi. «Almanya'nın yurt dışındaki en yetenekli ve en başarılı temsilcileri ateşli bir Krupp dostudur. Savaş öncesi Alman siyasetinin bu odak noktası örneğin İstanbul'da hemen göze çarpıyordu. Krupp Firması'nın temsilcilik binası Alman İmparatorluğu'nun temsilcilik binasının hemen yanındaydı ve büyükelçilik dostça komşuluk ilişkileri sürdürmeğe dikkat ediyordu. Krupp'un casusluk servisi çok iyi çalışıyor, çok keresinde Elçilik hesabına da iş görüyordu.» (15)

İstanbul'daki silâh ticareti, Almanya'da Genelkurmay ve siyasal yönetimin savaş sanayii ile ilk başlardaki kaynaşmasının ve devlet aygıtının sanayi ve banka sermayesine tabi kılınmasının özellikle tipik bir örneğidir. Askerî heyetin gönderilmesi, Krupp'un yürüttüğü silâh ticareti ve Anadolu demiryolu projesi için Deutsche Bank'ın verdiği mücadele, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan iktisadî ve siyasal ilişkilerinde yeni bir aşamayı başlatmıştır. Bundan sonra artık sadece ticaret burjuvazisinin ikinci dereceden temsilcisi olarak Almanya ile Yakın Doğu arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaştırılması için çalışılmamış, 1885'lerden itibaren daha çok Anadolu'yu, büyük ve güçlü Alman finans kapitalinin başta gelen sömürü alanlarından biri yapmak için çaba harcanmıştır.

---

(15) Bernhard MENNE: «Krupp. Almanya'nın...» s. 239.

IV

DEUTSCHE BANK VE ANADOLU DEMİRYOLU PROJESİ

1880'lerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarında demiryolu yapımı ilk küçük adımlarını attı. İngilizlerin ve özellikle Fransız malî guruplarının, büyük kâr vaat eden demiryolu imtiyazlarını ele geçirmek için harcadıkları yoğun çabalar, her iki büyük devlete daha fazla bağımlı olmak istemeyen Osmanlı padişahının duyduğu güvensizlik nedeniyle sürekli başarısızlığa uğramıştı. 1888 öncesinde sadece dört hat işletmeye konmuştu; bunlardan üçünün çıkış noktası Akdeniz'in doğu kıyısında bulunuyor, Mersin ve İzmir gibi iki liman şehrinin verimli ve yoğun nüfuslu hinterlandında kısa bir bağlantı hattı olarak ilerliyordu. Bu hatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yağması için verilen kavgada, iki baş rakibin sınırlı bir alan içindeki meta aktarımında tekel konumlarını güvence altına almalarını sağlıyordu. Nitekim çok kısa bir süre sonra kâra geçmeye başladılar. Bu hatlar, geniş bir alanın kendine özgü gelişmesine ve bu bölgelerin İstanbul'un siyasal merkezliğinden çözülüp İngiliz ve Fransız sermayesinin çıkar ve nüfuz alanı olarak biçimlenmesine hız verdi. Daha sonra Suriye'deki Fransız hattıyla birleşen Anadolu bağlantı hatlarının, Yakın Doğu topraklarının

planlı istilâsında İngiliz ve özellikle de Fransız burjuvazisi için önemli bir ön hazırlık koşulu olduğu ortaya çıkacaktı.

Anadolu'nun Akdeniz kıyısındaki topraklarını kapsayan İngiliz ve Fransız demiryolu projeleri karşısında İstanbul'daki iktidar sahiplerinin artan direnişi, en azından 1870'lerden sonra, hiç bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni ulaştırma tekniklerine açılmasına gösterilen temelden bir karşı çıkışın ifadesi olmamıştır.

II. Abdülhamit de yüksek rütbeli etkin subayların telkiniyle sürekli olarak bütün Asya Türkiye'sini boydan boya geçen ve İç Anadolu ile güneydeki Arap eyaletlerini birbirine bağlayan bir ana demiryolu hattının yapımını istemişti. Bu ana hat Abdülhamit'in ve çevresindeki feodal kliğin görüşüne göre, tek bir amaca hizmet edecekti: gerici Osmanlı feodal egemenliğini içten ve dıştan güvenlik altına almak. Osmanlı halklar hapishanesini (Völker Gefaengnis) tehdit eden sadece, «hasta adamın» yatağı etrafında, mirası paylaşmak için sabırsızlıkla bekleyen büyük kapitalist güçler tarafından parçalanma tehlikesi değildi. Aynı zamanda halife olan padişah, başkentte zalimce bir baskı altında tuttuğu Jöntürk muhalefetinin yeniden canlanmasından ve bağımlılık içinde tutulan halkların yıldan yıla güçlenerek yayılan kurtuluş eyleminden de aynı ölçüde ürküyordu.

Nitelik ve nedenleri, köhnemiş Osmanlı feodal gericiliğinin karşılaştığı son derece farklı çıban merkezleriyle ilişkin olan bütün bu sorunlar, tehlike yaratan yerlere askerî birliklerin yığılmasını mümkün kılacak bir yaygınlıkta kurulacak bir demiryolu sisteminin yardımıyla çözülebilecekti.

RAKİPLER - YOLSUZLUKLAR - İMTİYAZLAR

İngiliz ve Fransız malî çevrelerinin bu kârlı ve siyasal

açıdan son derece büyük bir önem taşıyan demiryolu imtiyazı uğruna verecekleri ateşli kavga bir süre sonra başgösterdi. Ingiliz kapitalistlerinin şansı her şeye karşın sınırlıydı; daha birkaç yıl önce Mısır'ı Osmanlı egemenliğinden koparan Büyük Britanya'nın yürüttüğü sömürge politikasının hedefleri karşısında padişah derin bir korkuya kapılmıştı. Fransız Osmanlı Bankası'nın imtiyazını ele geçirmek için beslediği heves karşısında da bu korku yer alıyordu. Yine de Osmanlı Bankası gerektiğinde istikraz konusunda yürütülecek bir boykot aracıyla, Padişahı ve onun yiyici bakanlarını eskiden de sık sık olduğu gibi yumuşamak zorunda bırakabileceğini sanıyordu.

Ama İstanbul'da Padişah ne İngilizlerin, ne de Fransızların beklediği bir darbeyle, onların tehlikeli sırnaşıklıklarından kurtulmaya çalışacaktı. Kanlı iktidar deneyinden doğan ilkelere dayanan Abdülhamit çelişkilerden yararlandı ve bu çelişkileri kışkırttı: Türkleri ve Kürtleri Ermenilerin üzerine saldırttı. Bu kanlı katliamda 10 bin Ermeni öldü; despotluğuna karşı ortak bir cephenin oluşmasını baştan engellemek için, maiyetinin çeşitli klikleri arasındaki güvensizliği ve kıskançlığı körükledi. Avrupa'daki yüksek malî çevrelerin kendine dış politika açısından hâlâ tanıdıkları dar oyun alanından, rejimini güvenlik altına almada yararlanabileceğini anlamıştı. «Şark Meselesinde» büyük bir beceriklilikle İngiliz-Fransız ve İngiliz-Rus çelişkisinden, özellikle imtiyazların verilmesinde ağızlara sürekli bal çalarak, bazen bir tarafı, bazen öteki tarafı tutarak yararlandı. Egemenliği için önemli ölçüde borçlu olduğu bu yöntemleri, Anadolu demiryolları için verilen imtiyazlar konusunda da kullanmağa çalıştı. Bundan ötürü Abdülhamit, imtiyazı Osmanlı İmparatorluğu açısından en az tehlikeli görünen büyük devlete vermeyi tasarlıyordu. Sözkonusu duruma sadece Almanya uyuyordu. Bu ülke o zamana değin Osmanlı ekonomisinde tamamen

ikinci dereceden bir rol oynamıştı. Kaldı ki, Almanya'nın yönetici devlet adamı birçok kereler doğuda özel bir siyasal çıkar peşinde koşmadıklarını açıklamıştı.

Osmanlı yöneticileri ilk bağları 1887'de **Württembergische Vereinsbank** yöneticisi von Kaulla ile kurdu. Von Kaulla, İstanbul'a Mauser fabrikası için kârlı siparişler almış ve Osmanlı hükümetiyle sıkı ilişkiler kurmuştu. Elbette Abdülhamit ve çevresindeki bakanlar da, Württembergische Vereinsbank'ın projeyi kendi başına finanse etmek için yeterli sermaye gücünden yoksun olduğunu çok iyi biliyordu. Ama Osmanlı tarafı, von Kaulla kanalıyla ve onu aşarak Alman yüksek finans çevreleriyle ilişki sağlayacağını ve sonunda -İngiliz ve Fransızları bu işe mümkün olduğunca katmayarak- imtiyaz sahibi olarak Almanları kazanacaklarını umuyorlardı. Kaulla bu rolü üstlenmeye hazırdı. Bunu sağlamak için, Deutsche Bank'la ilişkiye girdi.

Deutsche Bank, 1870'deki «hummalı kuruluş» döneminde, 21 büyük Alman bankası ve ticaret işletmesi tarafından, 15 milyon marklık bir kuruluş sermayesi ile kuruldu. Sermaye arttırımlarından sonra bankanın sermayesi 1881'de 60 milyon marka, 1888'de 75 milyon marka, nihayet 1897'de 150 milyon marka çıktı ve banka Almanya'nın emperyalist yayılmasında en önemli araç görevini üstlenerek, başı çeken büyük bir Alman bankası haline geldi. Banka hem büyük Alman gemicilik şirketleriyle, hem de Alman sanayii ile sıkı ilişkilerini sürdürdü ve yavru şirketleri kanalıyla ya da bunlara takılan adı kullanırsak, Sömürge Bankaları kanalıyla yıldan yıla daha güçlü bir biçimde sermaye ihracına katkıda bulundu. Bankanın ilk başlarda yüklendiği görev, Alman dış ticaretini Avrupa'da ve denizaşırı pazarlarda İngiliz bankalarına olan bağımlılıktan kurtarmaktan ibaretti. Ama kısa bir süre sonra bu sınırlı hedefle yetinemez hale geldi. Banka, 1890 yıl-

larından itibaren açıkça Alman burjuvazisinin dünya çapındaki kapitalist iktisadî ilişkilerde öncü bir konum kazanması için savaşmaya başladı. Deutsche Bank'ın gösterdiği bu gelişme, o yıllarda Almanya'da gerçekleşen ve Almanya'dan önde olan ülkelerin hepsinden daha hızlı gelişen üretimdeki temerküz ve sermayenin merkezîleşmesi sürecinin tipik bir örneğiydi. İlk adımları 1880 yıllarında atılan Alman iktisadî yayılmasının çerçevesi artık çok dar gelmeye başladığı halde, Deutsche Bank Anadolu demiryolu projesi karşısında ihtiyatlı davrandı. Osmanlı rejiminin çürümüşlüğü, devlet yönetiminde rüşvetin alıp yürümesi, iktisadî durgunluk, Fransız ve İngiliz sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki güçlü ekonomik ve siyasal konumu ve Bismarck'ın yürüttüğü Alman doğu politikasının niteliği Deutsche Bank'ın harekete geçmesini engelledi; bu önemli yatırımın rizikosu çok büyüktü ve elde olunacak kârın yeterince güvenliği sağlanmamıştı. Abdülhamit'in, yüksek bir kilometre hasılatı ve Düyun-i Umumiye İdaresi kanalıyla belirli ek vergilerin toplanmasını öngören garantilerinin ayrıntılı biçimde incelenmesinden sonra, Deutsche Bank Osmanlı teklifine yanaşmaya hazır olduğunu bildirdi. Yine de sözleşmeyle bağlanmadan önce, bankanın iki genel müdürü 15 Ağustos 1888'de İmparatorluk (Reich) hükümetinin onayını talep etti.

Bismarck'ın cevabı hemen 2 Eylül tarihinde geldi. Bu cevapta şansölye hiç bir yanlış anlamaya yer bırakmaksızın, İstanbul'daki büyükelçiliğin Deutsche Bank'ın Yakın Doğu'ya yayılmasını desteklemekle yükümlü olduğunu ifade ediyordu. Bismarck'ın büyük Alman bankacılık işletmesine verdiği bu cevap -tıpkı daha önce silâh ticaretinde olduğu gibi- doğu politikasında kesin bir rota değişimini gösteriyordu. Bu değişimin özü, şansölyenin hesaba katmak zorunda olduğu Alman büyük sermayesinin

sürekli olarak daha güçlenen yayılma dürtüsünü, bilinçli biçimde Yakın Doğu'da da teşvik etmesinden, bu bölgede Alman iktisadî çıkarlarının yaratılmasına katkıda bulunmasından ibaretti. Fakat yine de Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'daki bu ilk ekonomik adımlarının başarısı İngiliz sermayesiyle yürütülecek işbirliğine bağlıydı. Bismarck ve Deutsche Bank, bu sermaye ortaklığı ile Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'da tutunmasının kolaylaşacağını ve İngilizlerle Ruslar arasındaki zıtlığın yeniden körükleneceğini umuyordu. Elbette Bismarck'ın bu hesabı sadece birkaç yıl için geçerliydi. Dünyanın kendi lehinde yeniden bölüşülmesini amaçlayan Alman emperyalizminin özel yayılma faaliyetleri, eninde sonunda planlı Alman-İngiliz ortaklığının şiddetli bir düşmanlığa dönüşmesine yol açmak zorundaydı.

Ama Deutsche Bank yine de, İngiliz banka sermayesiyle basit bir işbirliği yapmak zorunda kalacaktı. Çünkü projeye tek başına girişmek için yeterli güce sahip değildi. Kendi imtiyaz çabalarının umutsuz olduğunu gören İngiliz malî grupları bu işe yanaştılar: kendi imtiyaz taleplerini geri çektiler ve Osmanlı Hükümeti'yle yapılacak görüşmelerin yönetimini Deutsche Bank'a devrettiler. Bundaki amaçları birinci olarak, Fransızların da bu işe katılmayı başarmaları tehlikesini, ikinci olarak Avrupa'daki Alman-Fransız ve Alman-Rus çatışmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu bölgesini de içermesi tehlikesini önlemek ve üçüncü olarak da Deutsche Bank'ın yedeğinde olsa bile, kârlardan ve gelecekteki siyasal nüfuzdan sağlanacak bir payı güvenlik altına almaktı.

Deutsche Bank İngiliz gurubuyla anlaştıktan sonra Osmanlı Hükümeti'ne yüzde beşten 1,5 milyon Osmanlı Lirası tutarında bir istikrazda bulundu. Böylece Fransız Osmanlı Bankası'nın malî boykot aracına başvurması saf-

dışı edilmiş oldu. 4 Ekim 1888 tarihinde imtiyaz sözleşmesi imzalandı ve istikraz anlaşması yapıldı. Bu imtiyazla Deutsche Bank'ın yönetimi altında bulunan malî gurup 6 milyon franklık bir ödeme karşılığında, daha önce işletmeye açılmış bulunan 93 kilometre uzunluğundaki Haydarpaşa-İzmit hattının mülkiyetini, ayrıca 15 bin franklık bir kilometre teminatı karşılığında Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşan 486 kilometrelik İzmit-Ankara hattının 99 yıllık işletme ve yapım hakkını ve Üsküdar'a kadar olan bir yan hat ile Bursa ve Kütahya bağlantı hatlarının yapımı için bir ruhsat elde etti. Ayrıca Deutsche Bank'a Haydarpaşa-Ankara hattı boyunca 20 kilometre enindeki bir şerit içinde kalan toprak altı zenginliklerinin çıkarılması ve ağaç kesme hakkı verildi.

Bundan böyle Deutsche Bank demiryolu yapımını malî ve örgütsel açıdan güvenlik altına alma göreviyle karşı karşıyaydı. Güçlükler önemsiz değildi. Güçlük, sadece projenin gerçekleştirilmesini tek başına yüklenebilecek bir yapım şirketinin 1880'ler Almanya'sında henüz bulunmayışında değildi. Diğer yandan 100 milyon franklık yapım ve işletme sermayesini Alman sermaye piyasasından sağlamak da çok zordu. Bu malî «engeli» aşmak için Deutsche Bank, İstanbul'da 24 Mart 1889 tarihinde kendi yönetimi altında oluşan **Société du Chemin de fer ottoman d'Anatolie** (Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketi) için yabancı sermaye, özellikle İngiliz ve İtalyan sermayesi sağlamaya çalıştı.

Fransızların yenilgisi kesinleştikten sonra, İngiliz yüksek finans çevreleri, özellikle Fransız ve Ruslarla olan çelişmelerden ötürü Anadolu'daki Alman girişimini hâlâ oldukça hoşgörülü bir tutumla karşıladığı halde, İngiliz sermayesinin yardımıyla demiryolunun yapımını gereksiz yere hızlandırmayı ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda-

ki konumunu güçlendirmek için ona yol açmayı düşünmüyordu.

Deutsche Bank'ın Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketi'ne İtalyan yüksek malî çevrelerinin katılması amacıyla yürüttüğü görüşmeler de bütünüyle başarısız kaldı. İtalyan bankaları Fransız tefeci sermayesine fazlasıyla bağımlıydı. Bundan ötürü İtalya'nın «Üçlü İttifak» içindeki dostu olan Almanya'yı, Fransız dışişleri bakanlığının şiddetli düşmanlığıyla karşılanan bir girişimde desteklemeye cesaret edemediler. Böylece Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketi'nin arkasında bulunan konsorsiyum -önemsiz bir Yunan gurubu hesaba katılmazsa- Deutsche Bank, **Württembergische Vereinsbank** ve Frankfurt (Main)'daki **Deutsche Vereinsbank** ile sınırlı kaldı. Yine de Deutsche Bank'ın mutlak üstünlüğünü koruduğu bu Alman malî gurubu, olağanüstü sermaye gücü ile Avrupa bankacılık dünyasını şaşkınlığa düşürdü. Daha 1889 tarihinde bu gurup, **Wiener Bankverein**'ın da katılmasıyla Avusturyalı spekülatör Hirsch'den Şark Demiryolları İşletmesi'nin toplam 100 bin hisse senedinden 88 binini satın aldı. İstanbul - Andrianopel - Philippopel - Bellova hattı, Viyana - Belgrad - Niş demiryolunun bağlantı hattı olduğundan önemliydi ve bir yıl sonra konsorsiyum Babıâli'den Selânik-Manastır arasındaki Makedonya demiryolunun yapım imtiyazını aldı. Bu faaliyetlerle Deutsche Bank Rumeli'deki demiryolu hattının büyük kısmını, Anadolu'daki demiryolu yapımı için kurulan ilişkileri denetimi altına aldı. Fransız dışişleri bakanlığının tepkisinden korkulduğundan, İzmit-Ankara hattının yapımı 1889'da Fransız yapım şirketi Grafen Vitali'ye bırakıldı. Fransız şirketi, Anadolu Demiryolları'nın yapımı için kurulan, merkezi Frankfurt (Main)'da bulunan Philipp Holzmann adlı Alman yapım şirketiyle birlikte çalışıyordu. Arazi yapısının çıkardığı güçlüklere rağmen -yüzlerce kilometrelik bir hattın Anadolu yay-

lasına döşenmesi gerekiyordu- demiryolu yapımı hızla ilerledi. 1890 Haziran'ında İzmit-Arifiye hattı (41 km.), 1892 Haziran'ında Arifiye-Askişehir hattı (182 km.) ve 1892 Aralığında Eskişehir'den Ankara'ya kadar olan son parça (263 km.) işletmeye hazır hale geldi.

1888 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya topraklarındaki demiryolları Fransız, İngiliz ve bir ölçüde ve Avusturya sermayesinin egemenliğinde bulunuyordu. Dört yıl sonra bu durum Deutsche Bank'ın yaptığı hamle ile kökten değişti. Artık imtiyazı alınan ya da Balkanlar ve Yakın Doğu'da daha önce işletmeye konan aşağı yukarı 2.000 km. uzunluğundaki bir demiryolunu Alman finans burjuvazisi denetlemekteydi. Böylece Deutsche Bank kısa bir süre içinde, Fransız ve İngiliz sermayesinin Anadolu'daki sömürü alanlarına, demiryolu yapılan bölgelerden büyük bir taarruza girişti ve Alman burjuvazisi için ekonomik ve siyasal açıdan önemli bir dayanak noktasını sağlamlaştırdı. Bu kanalla girişilen yayılma faaliyeti emperyalist dönemde herkesin gözü önünde gerçekleştirilecekti.

Demiryolu yapımının Avrupa devletlerindeki büyük sermaye açısından taşıdığı önem konusunda Lenin'in söyledikleri, sanki Deutsche Bank'ın Anadolu demiryolu projesi göz önüne alınarak yazılmıştır: «Demiryollarının yapımı basit, doğal, demokratik, kültürel, uygarlaştırıcı bir girişimmiş gibi görünüyor: kapitalist köleliği güzel gösterme karşılığı para alan burjuva profesörlerinin ve küçük burjuva dar görüşlülüğü içinde olanların gözünde bu böyledir. Kapitalist ilişkiler, bin kat daha ağır olan bir sömürü içinde, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetle bu girişimleri birbirine sımsıkı sağlar; kapitalist ilişkiler, gerçekte bu demiryolu yapımını, (sömürge ve yarı sömürgelerdeki) **bir milyar insanın** ezilmesinde, yani dünya nüfu-

sunun yarısından fazlasının, bağımlı ülkelerdeki insanların ve «uygar» ülkelerdeki sermayenin ücretli kölelerinin ezilmesinde kullanılan bir araç haline dönüştürür.» (16)

Deutsche Bank imtiyaz almak ve Osmanlı hükümetine istikrazda bulunmak için verilen kavgada, hem Balkanlar'da Hirsch'ın dalavereli demiryolu işlerinin ilk malî işlemlerini yaparak, hem de Selânik-Manastır hattının imtiyazını alıp, Ankara'ya kadar olan demiryolunu yaparak, Fransız Osmanlı Bankası gibi önemli bir malî gücü yenebilecek etkinliğe sahip olduğunu ispatlamıştı. Bu andan itibaren, bankanın istikraz işleri ve demiryolu yapımı biçiminde gerçekleştirdiği sermaye ihracı, Alman emperyalizminin Yakın Doğu'daki yayılmasında belirleyici bir araç olacaktı. Deutsche Bank'ın Yakın Doğu'ya yayılışı, «Wilhelmstrasse» ile Sultan Abdülhamit'in gerici despotik rejimi arasında, hem Avrupalı rakiplere, hem de Osmanlı İmparatorluğu içinde Türk olmayan halkların bağımsızlık hareketlerine karşı sürekli olarak sürdürülen sıkı bir işbirliğine yol açtı.

ALMAN DİPLOMASİSİ KİRVELİK EDİYOR

İstanbul'daki bu ilk sahneye çıkışından itibaren Deutsche Bank, Alman İmparatorluğu siyasal yönetiminin desteğini kazanmıştı ama yine de edilgen bir durumda değildi. Fransızlara karşı oluşturduğu cephe, İngiliz malî çevreleriyle kurduğu geçici ittifak ve demiryolu yapımı için gerekli olan malların sağlanmasında, Alman sanayiini tekel konumuna getirmek yolunda harcadığı yoğun çabalar ile Deutsche Bank, Bismarck diplomasisinin isteklerinin gerçekleşmesini, **Disconto Gesellschaft** ve **Bankha-**

(16) V. İ. LENİN: «Seçme Eserler», cilt I, Dietz Verlag, Berlin 1960, s. 712-713.

us Bleichröder örneklerine oranla çok daha fazla kolaylaştırıyordu. Dışişleri Bakanlığında özellikle Müsteşar Berchem, Deutsche Bank çıkarlarının yetenekli bir temsilcisi olarak göze çarpıyordu. Müsteşar Berchem, Bismarck'ın Deutsche Bank Genel Müdürü Georg von Siemens'e yazdığı cevabı hazırladı ve onun telkin ve teşvikleri üzerine Bleichröder (17) de, Deutsche Bank'a karşı çıkmaktan vazgeçerek, Düyun-i Umumiye İdaresi'nden çekildi. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Radowitz, Deutsche Bank yararına son derece faal bir çalışma gösterdi. Osmanlı hükümeti üzerindeki nüfuzundan hünerli biçimde yararlanan Radowitz, yaptıkları sayısız gizli görüşmede Kaulla'nın kendine «fısıldadığı» her şeyi yetkili Osmanlı nazırlarına benimsetti.

Dışişleri Bakanlığı'nın Deutsche Bank'a sağladığı sürekli destek, başlangıçta, önceden hazırlanmış büyük yayılma planlarının bütünleyici bir parçası değildi. Elbette, siyasal iktidar Anadolu demiryolları imtiyazının ele geçirilmesine yandaştı; böylelikle Deutsche Bank, Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'daki ekonomik konumunun genişlemesi karşısında siyasal iktidarın gösterdiği isteksizliği kesinlikle altetmiş oluyordu. Böylece daha Bismarck döneminde Almanya'nın doğu politikasında yeni bir aşamaya geçildi. Bu politika, gelişen tekellerin yayılma çıkarlarını gittikçe daha güçlü bir biçimde yansıtmaya ve sonunda emperyalist yayılma siyasetine yönelmeye başladı. Sonunda Almanya 20. yüzyıl başlarında İngiltere, Fransa ve Rusya ile şiddetli bir çatışma içine girdi. Ünlü Sovyet tarihçisi Yerussalimski'nin çok yerinde olarak belirttiği gibi: «Bu bakımdan, Bismarck'ın bir zamanlar savurduğu, 'İstanbul'dan gelen mektupları okumam' yolundaki sözü-

(17) Berlin'deki Bleichröder Bankası, Osmanlı Düyun-i Umumiye İdaresinde, Fransız Osmanlı Bankasıyla birlikte çalışıyordu.

nün, şimdi tekrarlandığında bir çelişme sayılacağına şüphe yok. Alman finans kapitalinin çıkarları, hükümete ve onun yürüttüğü diplomasiye gittikçe daha çok egemen olmuştu; bu sonunda öyle ölçülere vardı ki, bizzat Kayzer Wilhelm 1889'da, «postayla» yetinmeyerek, Siemens ve Deutsche Bank'ın tasarılarını gerçekleştirmek için şahsen İstanbul'a, padişahın ayağına gitmişti.» (18)

Alman finans kapitali ile Osmanlı despotizmi arasındaki işbirliği, daha 1890 yazında pekişmeye başlamıştı. Anadolu Şimendifer Şirketi İzmit-Ankara hattının çalışmalarını bitirmeden önce, Alman hükümetince desteklenen Deutsche Bank, Eskişehir-Konya arasında, Afyon üzerinden geçen yeni bir hattın yapımı için imtiyaz talebinde bulundu. Anadolu koşulları içinde oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan ve iktisadî açıdan nispeten gelişkin olan bu bölgeyi, Fransız-İngiliz imtiyaz sahipleri o sırada İzmir-Kasaba (Turgutlu) ve İzmir-Aydın arasında çalışan kendi demiryolu hatlarının hinterlandı sayıyor, diğer yandan da bu bölgeyi kendi sömürü alanlarına doğrudan katmayı tasarlıyorlardı. Deutsche Bank, hem Fransızlara, hem de İngilizlere karşı bir savaş ilânı anlamına gelen bu imtiyaz anlaşmasıyla, bu tasarıları önlemeye kalktı. 1888 Ankara imtiyazı alınırken Fransız direnciyle karşılaşan Deutsche Bank, İngiliz finans dünyasının desteğini hesaba katabiliyordu; ama Konya hattı konusunda yaptığı imtiyaz anlaşmasıyla, Anadolu demiryolları sorununda yanında yer alan eski müttefikini de Fransız hasımlarının yanına itmiş oluyordu. Deutsche Bank'ın izlediği yayılma politikası, Fransızların, İngilizlerin ve Rusların yürüttüğü ortak bir harekete yol açtı.

Yine de İngiliz, Fransız sermaye çevrelerinin ve İs-

(18) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 269.

tanbul'daki İngiliz, Fransız ve Rus elçilerinin Deutsche Bank'ın Konya'ya yönelttiği kararlı saldırı karşısında gösterdikleri şaşırtıcı beraberlik uzun sürmedi. İngiltere ile Fransa ve İngiltere ile Rusya arasında, gerek dünya politikasına, gerekse Yakın Doğu politikasına egemen olan çatışmaların, tehlikeli bir Alman hasım karşısında duyulan korkudan daha güçlü olduğunu hesaba katan Alman hükümeti, İngiltere'yi Deutsche Bank'ın planladığı Konya hattı karşısında gösterdiği dirençten vazgeçmezse, Mısır'da izlenen İngiliz sömürge siyasetine yapılan Alman desteğini çekmekle tehdit ederek sıkıştırdı. Alman diplomasisi, isteklerini İngiltere'ye benimsetmek için daha önceleri de Mısır'daki İngiliz-Fransız çatışmasından siyasal bir araç olarak sık sık yararlanmıştı.

Alman diplomasisi bu şantaj siyasetinde başarılı oldu. İngiliz başbakanının yaptığı kişisel müdahale ile, Büyükelçi Clare Fort geri çekilirken, Fransız Osmanlı Bankası'nın gösterdiği direnç, İzmir-Kasaba hattının uzatılma işine Almanların katılmasıyla kırıldı, İstanbul'da ise, Alman büyükelçisinin yaptığı baskı sonucunda Abdülhamit, 15 Şubat 1893'de, bu işe karşı çıkan Osmanlı kabinesini Konya İmtiyazını kesin olarak Anadolu Şimendifer Şirketi'ne vermek zorunda bıraktı. Demiryolunun Alman nüfuzu açısından taşıdığı büyük önemden ötürü, Alman diplomasisi, «Babıâli karşısında rüşvet, entrika, tehdit ve diplomatik belgelerin çalınması gibi her türlü yönteme başvurdu.» (19)

Yeni imtiyaz, Eskişehir-Konya, İzmit-Ereğli ve Ankara-Kayseri hattıyla, Sivas, Diyarbakır ve Bağdat'a olan uzantılarının yapım hakkını Almanlara veriyordu. Konya hattının yapımına Frankfurt Holzman firmasınca derhal

(19) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 270.

başlandı ve yapım 1896'da bitti. Alman devletinin açık desteğiyle, Alman sermayesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda şimdi yaklaşık 1020 kilometre uzunluğunda tamamlanmış bir demiryolu ağını denetimi altında tutuyordu. Bu ağ Anadolu Demiryolları adı altında toplanıyordu. Alman burjuvazisinin sağladığı bu başarıdan sonra Avrupa banka sermayesinin ve hükümetlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni demiryolu imtiyazları elde etmek için giriştiği kavga hızını yitirdi. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planı, Abdülhamit'in tekelci Alman sermayesince de desteklenen Ermeni kıyımı, Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında patlak veren savaş gibi sorunlar ön plana çıktı. Yine de Konya hattının bitirilmesinden hemen iki yıl sonra, yeni demiryolu imtiyazları ele geçirmek için girişilen büyük av bütün şiddetiyle yeniden başladı. Bu çatışmanın doğmasına, padişah ile Alman hükümetinin demiryolu yapımını Bağdat'a dek uzatmak istemesi neden oldu.

V

SİLÂH TİCARETİ VE DEMİRYOLLARI ALMAN ETKİSİNİ GÜÇLENDİRİYOR

ARMATÖRLER VE İHRAÇ SANAYİİ ŞARK TİCARETİNİN KOKUSUNU ALIYOR

1880 yıllarında -daha önce de belirtildiği gibi- Alman burjuvazisinin gelişkin kesimleri Yakın Doğu alanına başarılı bir ekonomik girişte bulundu. Başlangıçta İngilizlerle Fransızların güçlü konumları karşısında Almanların umutsuz bir görünümleri vardı. Doğu ticareti alanında Almanya'nın birkaç ihracatçı ve komisyoncu firması çalışıyordu ve bu ticaret de salt geleneksel mallara ilişkindi. Fransız ya da İngiliz burjuvazisi ile rekabete hazırlanmayı bu firmaların gözü yemiyordu. Ama İstanbul'a askerî bir heyet gönderilmesi, Krupp'un ve diğer silâh fabrikatörlerinin yürüttüğü silâh ve askerî donatım ticareti, Deusche Bank'ın Anadolu demiryolları projesi için verdiği mücadelenin başarıya ulaşması ve bunların yanı sıra bu girişimcilerin Alman siyasal ve asker bürokrasisine yönelttiği talepler, Anadolu'ya yönelen Alman meta ve sermaye ihracının gelişmesine yardımda bulunan bütünüyle yeni koşullar yarattı. Dışişleri Bakanlığı'nın faal yardımları sonucunda, o dönemin en güçlü ve en etkin Al-

man sanayi ve finans kapitalistleri Yakın Doğu'yu kendi yayılma alanları içine aldılar; Fransa ile İngiltere'nin bu bölgedeki tekel konumunu yıkmayı başardılar. Hamburg ile Bremen'in büyük armatörleri, yeni pazarlar peşinde koşan hırslı Alman Sanayicileri doğu ticareti sayesinde kârlı işler yapacaklarını umuyorlardı.

Boğaziçi'ne yönelen silâh ticareti ve Deutsche Bank'ın Anadolu'da çevirdiği demiryolu dalavereleri en dolaysız yansımasını, Alman limanları ile Yakın Doğu arasında düzenli gemi seferlerinin yapılması sorununda buldu. Bu konuda öncülük -elbette Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi içinde- Prusya Demiryolları yönetim kuruluna düştü; yönetim kurulu 1889 gibi erken bir tarihte Hamburglu büyük armatörlere yapılan hazırlıkları açıkladı; «Alman ihracatının düzenli seferler yapan, elverişli bir gemi ulaştırmacılığına talebi vardır; bu, özellikle ihracatta taşıma masrafları düzeyinin indirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, Doğu Akdeniz'deki Alman ticaretiyle doğrudan bağlantılı olan demiryolu ve denizyolu ve deniz ulaştırma seferleri, geleceğin metropolleri ile doğu limanlarını sürekli bir ilişki içine sokacaktır.» (20) Hamburg Ticaret Odası içinde örgütlenen büyük burjuvazi bu teklifi derhal benimsedi; **Deutsche Levant - Linie** Gemicilik Anonim Şirketi 6 Eylül 1889 tarihinde oluşturuldu ve 4 Mayıs 1890 tarihinden sonra özel bir Alman Doğu Akdeniz ulaştırma tarifesi uygulamaya başladı. Aynı yıl içinde Kuzey ve Orta Almanya demiryolları birleşti ve bunu, 1890'ların başında Güney Almanya demiryollarının birleşmesi izledi. Böylece bütün Almanya sanayi merkezleri açısından Yakın Doğu

---

(20) Zikreden: Karl HELFERICH: **«Georg von Siemens. Ein Lebensbild aus Deutschlands grosser Zeit»** (Georg von Siemens. Almanya'nın Görkemli Günlerinden Bir Yaşam Öyküsü), III. cilt, Berlin 1923, s. 37.

ile elverişli ulaştırma koşulları yaratılmış oluyordu. Çünkü birbirleriyle bağlantı içinde bulunan bir demiryolu ve deniz ulaştırma sistemi, sadece aracıları gereksiz kılmakla kalmıyor, bunun yanı sıra Hamburg burjuvazisine ve özellikle elverişsiz bir konumda yeralan üretim bölgelerine, Yukarı Silezya, Güney ve Güneybatı Almanya ölçüsünde düşük bir taşıma harcamaları düzeyi sağlıyordu.

1890'da dört gemiyle işletmeye konan bu hat, başlangıçta Hamburg, Bremen ve Ren nehrinin ağzındaki limanları yanında Newcastle ve Swansea gibi İngiliz kömür limanlarını Doğu Akdeniz ve Azak'ın bütün önemli limanlarıyla düzenli bir bağlantı içine soktu. Ama başlangıçta Mersin, İskenderun ve Suriye limanları ihmal olundu. Daha kuruluşunun ilk yıllarında şirket, İzmir ve İstanbul'un yanı sıra Mısır'ın önemli limanlarında acenta ve şubeler açmağa başladı; amaç, büyük rıhtımlara sahip olan geleneksel Avusturya, Fransız ya da İngiliz hatlarıyla olağanüstü zor bir kavgayı yerinde vermekti. 1899'da devlet yardımıyla Doğu Akdeniz Hattı, Suriye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Asya limanlarını da kapsadı. Bu çalışmalar sayesinde Levante-Linie 1890'ların ikinci yarısında Alman meta ihracının çok büyük bir bölümünü -hatta Güney ve Güneybatı Almanya'dan- tek başına İstanbul'a, İzmir ve Mısır'a taşımayı başardı.

Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki deniz ulaştırmasında görülen bu gelişmeye karşın, Osmanlı liman istatistiklerine göre Yakın Doğu limanlarına gelen gemiler arasında Alman bandırasının payı 1880-1898 yılları arasında, yüzde bir buçuktan ancak yüzde ikiye çıkabildi. 1897 yılında İstanbul limanına gelen 170 Alman gemisine karşılık, aynı yıl içinde bu limana tam 4596 İngiliz, 700 İtalyan, 657 Avusturya, 438 Rus ve 310 Fransız gemisi gelmişti.

Krupp'un yürüttüğü silâh teslimatı ve Deutsche Bankın Anadolu demiryollarının yapımını üstlenmesi, Hamburglu armatörleri Doğu ticaretine gittikçe artan çapta katılmaya teşvik ederken, Alman ihraç sanayiinin bir bölümü de Yunanistan'a, Anadolu'ya, Suriye ve Filistin'e, yönelen meta ihracatını çoğaltmak amacıyla, 1890'da Alman makine fabrikalarından ve dökümhanelerinden oluşan, İhraç Birliği adlı bir örgüt kurdu. Kuruluş sermayesi 500.000 Marka ulaşan Birlik, İstanbul'da sürekli bir sanayi sergisi ve bir mal deposu açtı. Ayrıca İzmir, Mersin, Halep, Beyrut, Şam, Hayfa ve Yafa'da ticarî temsilcilikler kurdu. Bütün bu çalışmalarla **Export-Verband** (İhraç Birliği), Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarında önceleri çok sınırlı olan Alman meta ihracatını çoğaltmaya ve metal, makina sanayii alanında çok güçlü olan İngiliz, Belçika rekabetini safdışı etmeğe çalışıyordu. Bunun yanı sıra 1899 mayısında merkezi Berlin'de olan ve İstanbul, İzmir ve Kahire'de şubeleri bulunan **Deutsch-Orientalische Exportgesellschaft** (Alman - Doğu İhracat Şirketi) kuruldu.

Keza 1899 yılında, özellikle Güney Suriye bölgesini Alman meta ve sermaye ihracatına açmak amacıyla, ilk ağızında Kudüs ve Yafa'da iki şubesi bulunan **Deutsche Palaestinabank** (Alman Filistin Bankası) oluşturuldu. Bankanın yönetimi **Bankhauses von der Heydt**'in (Von der Heyt Bankası) elindeydi. Yönetim kurulunda ise şu kişiler bulunuyordu: büyük toprak sahibi Schöller, **Reichstag** (İmparatorluk Meclisi) üyesi Paul Cahensky, büyük toprak sahibi Max Hiller, **Landtag** (Eyalet Meclisi) üyesi Dr. Porsch, banker Karl von der Heydt, **Jerusalem-Verein** ve **Deutsche Palaestina** gibi Protestan misyon örgütlerinin ve **Orientgesellschaft**'ın başkanı olan Kont von Zieten-Schwerin, adlî müşavir von Schroeder-Poggelow ve diğerleri. Bu kişilerin hemen hepsi Alman siyasal yaşamında

kötü bir üne sahipti. Senato ve Devlet Konseyi üyesi olan Kont von Zieten-Schwerin'in, bankayı devletin paraca desteklemesi yolundaki talebi derhal yerine getirildi. **Deutsche Palaestinabank**'ın kuruluşu, Doğu Akdeniz'de kilisenin misyon faaliyetleri ile finans kapital ve Reich hükümetinin çalışmalarının nasıl iç içe geçtiğini ve bunların çıkarları arasında nasıl bir ortaklık olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir.

ALMAN HÜKÜMETİ YOL AÇMA GÖREVİNİ ÜSTLENİYOR

Berlin hükümeti, hanseatik (*) ticaret sermayesinde ve Alman ihraç sanayiinde görülen bu yayılma eğilimine yalnız malî bakımdan değil, Deutsche Bank Genel Müdürü Georg von Siemens'in baskıları sonucunda, diplomatik destek yönünden de yardımcı oldu. 26 Ağustos 1890'da Alman hükümetinin İstanbul temsilcisi, Osmanlı İmparatorluğu ile bir Ticaret, Dostluk ve Denizcilik Anlaşması imzaladı. Bu anlaşma bir yandan, Osmanlı İmparatorluğu içinde Alman ticaretine mutlak bir üstünlük tanırken, diğer yandan da Osmanlı gümrük resimleri oranının yükseltilmesi konusunda Babıâli ile Almanya'nın aynı görüşte olduğunu bildiriyordu. Bu anlaşma, gelecekte, Alman meta ihracatına ve Alman tüccarlarıyla girişimcilerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli yerlerine

(*) Hanseatik: Hansa Birliği: Almanya'da kapitalizmin ilk gelişme döneminde kentlerin oluşturduğu bir birlikti. İlk anlaşma 1241 yılında Hamburg ile Lübeck arasında yapıldı. Hansa Ticaret Birliği'nin merkezi Lübeck idi ve bu birliğe 90 büyük Alman kenti katılmıştı. Bunların çoğunluğu Kuzey Almanya'daydı. Birlik, giderek dağıldı. 17. yüzyıl sonunda Hansa'da 14 kent kalmıştı. Lübeck hâlâ Serbest Hansa Kenti adıyla anılmaktadır. Hamburg ve Bremen de daha sonraki tarihlerde Hansa Kenti olarak anıldılar. (Ç.N.)

yerleşmesine fiilen kolaylık tanırken, Osmanlı hükümeti yüzde 8'lik mütevazi bir gümrük oranını sürdürmek zorunda kalacaktı. Çünkü görüşmelere katılan Alman delegelerinden biri, anlaşmaya şu noktayı eklemeyi becermişti: gümrük oranlarında, ancak diğer çıkar sahibi devletler onaylarsa değişiklik yapılabilecekti; Dışişleri Bakanlığı Ticaret Politikası Şubesi'nin çok iyi bildiği gibi, bunun yakın bir tarihte gerçekleşmesine olanak yoktu. Bu kurnazca manevra ve «Babıâli'nin yaptığı bu geniş kapsamlı, üstelik de hiç bir maliyet yüklemeyen jest» (21) sayesinde, Alman hükümeti Boğaziçi'ndeki ekonomik ve siyasal konumunu sağlamlaştırdı. Bundan böyle Almanya birinci devlet konumundaydı, en azından ele geçirilen imtiyazlar yazılı bir anlaşmayla onaylanmıştı.

Anlaşma 12 Ekim 1890'da Alman **Reichstag**'ında görüşüldü; bu konu üzerinde söz alan tek konuşmacı Georg von Siemens oldu. Siemens belli bir programı yansıtan bu konuşmasında, Alman sermayesinin daha önceleri «yardımcı bir biçimde» ülke dışına çıktığını, İngiliz ve Fransız girişimcilerine katıldığını, ama artık yalnız başına sahneye çıkmak ve yine yalnız başına tüm kârı ele geçirebilmek için gerekli olan güce yeterince sahip olduğunu ileri sürdü. (22)

Alman finans kapitalinin önde gelen temsilcilerinden birinin Reichstag kürsüsünden yaptığı ve yunker-burjuva sağ ile hükümet sıralarının alkışlarla karşıladığı bu konuşma, Alman burjuvazisinin taşıdığı niyetleri çok açık bir biçimde ifade ediyordu: yayılmak isteyen sermayenin yoğunlaşmış gücünü Yakın Doğu'ya akıtmak, Büyük Britanya ve Fransa ile yürütülecek rekabet mücadelesini baş-

(21) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 267.

(22) Bak. Karl HELFERICH: «Georg von Siemens...» s. 57.

latmak... Profesör Yerussalimski haklı olarak, Siemens'in Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve ekonomik gücünün yükseltilmesinden sözeden tumturaklı konuşmasında güdülen amacın, «Padişah üzerinde en olumlu etkiyi sağlamak» ve Alman burjuvazisinin taşıdığı istilâcı niyetleri gizlemek olduğunu belirtiyor. (23)

TÜRKİYE ÜZERİNE SÖMÜRGE PLANLARI

Alman tekelcileriyle yunkerlerinin en gerici ve en saldırgan örgütü olan **Alldeutsche Verband** (Pan-Cermen Birliği), kurulduğu 1890 tarihinden itibaren, Anadolu'nun çeşitil bölgelerine Alman göçmenleri yerleştirme ve Alman sömürge bölgeleri kurma yoluyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu bağımlı bir sömürgeye dönüştürmek için propaganda yapmaya başladı. Son derece yoğun bir biçimde yürütülen bu kışkırtmanın en aşırı örneklerinden biri, (Pan-Cermen Birliği'nin) başkanı olan Profesör Hasse tarafından 1896'da yayınlanan bir broşürde görülmektedir: «Almanya'nın Türk Mirası Üzerindeki Hakları». Bu broşürde şu görüşler ileri sürülüyordu: «Gerek Anadolu halkının ve gerekse Mezopotamya ile Suriye'nin pek kalabalık olmayan Arap sakinlerinin... bir Alman egemenliğine karşı güçlük çıkarması çok zordur... ülkenin iklim ve toprak koşulları, Alman göçmenlerine kesinlikle zengin ve verimli bir çalışma alanı sağlayacaktır; Alman çalışkanlığı ve Alman bilimi, güçlü bir Alman hükümetinin yönetimi altında, bir zamanlar eski dünyanın en bayındır ülkeleri sayılan bu toprakları, Reich'ın mülkü haline getirecektir; tıpkı Büyük Britanya'nın Hindistan'da yaptığı gibi.» (24)

---

(23) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 267.

(24) **«Deutschlands Ansprüche an das türkische Erbe»** (Almanya'nın Türk Mirası Üzerindeki Talepleri), Pan-Cermen Birliği'nce hazırlanan broşür, Münih 1896, s. 11.

Bu düşünce, Yakın Doğu halklarının sömürücü Alman devletinin yönetimi altında köleleştirilmesi için yapılan açık bir çağrı, diğer yandan da, faşist Alman jeopolitikçilerinin ünlü «hayat sahası bulunmayan halk» kuramının bir öncüsüydü. 1894 yılında **«Alldeutschen Blaetter»** (Pan-Cermen Gazetesi) de ifade edilen **«Drang nach Osten»** (Doğuya itilim) sloganı, daha sonraları yeniden canlanacaktı. 1896'da «Pan-Cermen Birliği» tarafından Almanya'da geniş bir şovenist çevre yaratmak amacıyla oluşturulan «Şark Komitesi», düzenlediği sayısız toplantı ve yayınladığı broşürlerle Yakın Doğu'da öngörülen yayılma siyasetinin propagandasını yaptı. Bunun yanı sıra Pan-Cermenciler, Almanya'nın Yakın Doğu'daki «çıkarlarını» yeterince savunmadığını ileri sürerek, hükümete şiddetli eleştiriler yöneltiyorlardı.

Almanya'nın Yakın Doğu'daki sözümona «millî» çıkarlarını başarıyla savunabilmek için, Pan-Cermenciler çeşitli komite ve dernekler kurdular, Anadolu'nun Alman «kolonlarıyla» iskân edilmesi için büyük gürültüler kopardılar. Pan-Cermen Yakın Doğu propagandasını yürütenlerden biri olan Binbaşı Schlaginweit, 1899 mayısında Pan-Cermen Sömürge Ekonomisi Komite Genel Kurulunda alkışlarla karşılanan önergesinde, şunu talep ediyordu: «Anadolu yaylasında büyük çaplı bir Alman iskânını gerçekleştirmek amacıyla, İstanbul'daki Alman Anadolu Demiryolları genel müdürlüğü ile ilişki kurulmalıdır.» (25) Komite Şansölyeye bir muhtıra verdi ve Schlaginweit'den esinlenerek, 1900 yılı mayısında Anadolu ve Filistin'deki Alman yerleşimini düzenlemek amacıyla bir dernek oluşturdu.

---

(25) M. V. SCHLAGINWEIT: **«Deutsche Kolonisations bestrebungen in Kleinasien»** (Anadolu'da Alman İskânı Çabaları), Münih 1902, s. 48/49.

Pan-Cermencilerin yürüttüğü bu açık sömürgecilik propagandası, yalnızca Londra, Paris ve Petersburg'da şiddetli bir tepkiye yol açmakla kalmadı, aynı zamanda İstanbul'da, «kendinden çok Osmanlıları düşünen (!) Alman dostlara» karşı duyulan güvensizliği de güçlendirdi. Almanların yürttüğü demiryolu yapımına karşı cephe oluşturmak amacıyla toparlanan güçlü bir Anti-Alman gurup, bu sömürgecilik propagandasından yararlandı. Bu durumda, Pan-Cermencilerin yaptığı kışkırtmalar, Alman emperyalizminin Yakın Doğu'da izlediği genel yayılma programını, dolayısıyla da Alman finans kapitalini tehlikeye düşürerek tehdit etmeğe başlamıştı. Alman emperyalizminin Yakın Doğu'daki taktik ilerleyişini belirlemeye devam eden Deutsche Bank, olaya müdahale etti. Genel Müdür Siemens, Pan-Cermen Sömürgecilik Derneği'nin Berlin'de düzenlediği bir konferansta Schlaginweit'in yaptığı konuşmayı bizzat izledi. 11 Ocak 1900 tarihli **«Berliner Tageblatt»** Gazetesi'nin de bildirdiği gibi, Siemens bu konferansta Pan-Cermen Sömürgecilik planlarına karşı çıktı. Yaptığı konuşmada demagojik bir biçimde; Anadolu Şimendifer Şirketi'nin ve bu şirketin yönetim kurulunun Türk olma niteliğini vurguladı ve Pan-Cermencilerin iskân propagandasına karşı çıktı. (26) Pan-Cermenciler yedikleri bu zılgıttan sonra Yakın Doğu konusunda çok dikkatli davrandılar. Dışişleri Bakanlığı da Pan-Cermenciler karşısında çok ihtiyatlı davrandı, doğal olarak Sömürge Ekonomisi Komitesi'nin muhtırasına da bakanlıkça karşılık verilmedi.

Deutsche Bank «Barışçı Yayılma» biçiminde, dolaylı bir yöntem izledi. Yakın Doğu'daki güçlü rekabet karşısında bu türden bir sömürge yayılma yöntemi, daha yararlı ve daha etkin oluyordu. Alman hükümeti de Deut-

(26) Karl HELFFERICH: «Georg von Siemens...» s. 76.

sche Bank'ın bu yolda verdiği işaretleri uslu uslu izledi. Devlet açısından bu taktiği desteklemek için gerekli olan her şeyi yaptı; sürekli olarak her yanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve özgürlüğünün savunucusuymuş pozunu takındı.

En azgın sömürge yağmacılarından Lüderitz ile Peter'in, Afrika'da uyguladığı yöntemlerin Yakın Doğu'da uygulanamayacağını siyasal iktidar çok iyi biliyordu. Avrupalı hasımlarının kesinlikle beklenen karşı saldırısını savuşturmak için, Alman hükümeti, Osmanlı hükümetini yatıştırmak ve doğudaki Alman yayılma planlarını tümüyle hasır altı etmek zorundaydı. Bütün bunlardan dolayı, Alman hükümeti ve Deutsche Bank'ın yönetimi altında bulunan Alman büyük sermaye çevreleri, Pan-Cermencilerin iskân projesini değil, Alman burjuvazisinin Asya'daki ekonomik konumunun güçlendirilmesini öngörüyordu. Kısacası, en etkin araç kanalıyla, yani Alman sanayi ve banka sermayesi ile ekonomik ve siyasal alanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na sistemli bir biçimde sızılacak ve bunun sonunda ülke Almanya'ya bağımlı kılınmış olacaktı. Sürekli, zararsız «Türk Dostu» maskesi altında sahneye çıkarak, «becerlksiz» Pan-Cermen kışkırtıcılara oranla, Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'daki çıkarlarını çok daha iyi savunacaklarını sanıyorlardı.

Peki, Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'daki ekonomik konumunda amaçladığı güçlenme nasıl bir gelişme gösterdi? Almanya 1897'de Osmanlı meta ithalâtı içinde onaltıncılıktan dördüncülüğe yükseldi; ama yine de Alman ihraç sanayii İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Asya Türkiye'sine yapılan ithalâttaki tekel konumunu yıkmayı başaramadı. 140 milyon Marka ulaşan ihracatla Büyük Britanya öncü konumunu yine korudu, onu 65 milyon Markla Avusturya-Macaristan ve 50 milyon Markla

Fransa izliyordu. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'na ilk kez 31 milyon Mark tutarında bir meta ihracatında bulunmuştu; hemen peşinden 1897'de 25 milyon Mark tutarında meta ihraç eden İtalya geliyordu.

Diğer yandan, Osmanlı devletinin Alman finans kapitaline gittikçe büyüyen borçlarla sistemli biçimde bağlanma süreci -Krupp'un ve Mauser fabrikalarının yürüttüğü silâh ticareti ve özellikle Deutsche Bank'ın çevirdiği demiryolu dalavereleri sayesinde- oldukça başarılı bir biçimde gelişti. Düyun-i Umumiye İdaresi'nin 1897'de yaptığı bir araştırmaya göre, Osmanlı devlet borçlarında payı bulunan ülkeler şöyle sıralanıyordu: Fransa yüzde 44.88, Belçika yüzde 17.95, Almanya yüzde 12.1 ve Büyük Britanya yüzde 10.9... Yine de Almanya'nın yüzde 12.1'lik payı, Fransa'nın çok yüksek görünen payından daha fazla ağırlık taşıyordu. Alman burjuvazisi, gerek silâh ve cephane ticareti, gerekse demiryolu yapımı gibi çok önemli iki ekonomik alanda İngiliz-Fransız rekabetini saf dışı etmeyi ve üstünlük sağlamayı başardı. Bu üstünlük, borçlanma nedeniyle Osmanlı devletinin Alman yüksek finans çevrelerine artan bağımlılığı ve askerî danışmanların çevirdiği dalavereler sonunda gerici Osmanlı asker ve politikacı çevrelerinde Almanya'nın büyüyen siyasal etkinliğiyle ilişkiliydi.

Kaba bir değerlendirme yapılacak olursa: serbest rekabetçi kapitalizmden emperyalizme geçiş döneminde, Ruhr havzasındaki silâh devleri ile Deutsche Bank, dolaylı yayılma yöntemleri uygulayarak, özellikle sermaye ihraç ederek, ekonomik ve siyasal açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nu köleleştirmek için büyük devletlerin Babıâli'nin boğazında sıktığı halkaya bir ucundan yapışmayı başardı. Böylece, Almanya'nın Deutsche Bank ve Krupp-Konzern tarafından yönetilen büyük kapitalist girişimle-

rinin, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde **ağırbasan** bir etkinlik kurmak ve bu ülkenin tüm topraklarını geniş bir Alman sömürü alanı haline dönüştürmek uğruna verdikleri kavga için gerekli temel yaratılmış oluyordu. Bu soyguncu yayılma siyasetinin başarı koşulu ise, yıkılmağa mahkûm olan despotik padişahlığın sürdürülmesi ve padişahlığın, gerek ezilen halkların ayaklanışına, gerekse İngilizlerin 1896 tarihli paylaşma planına karşı korunmasıydı. Alman diplomasisinin 1895'lerde Ermeni, Makedonya ve Girit ayaklanmalarını bastırmada Osmanlı despotluğuna neden arka çıktığı ve maddî destek sağlayarak, İngilizlerin paylaşma planının sabote edilmesinde önderliği yüklendiği artık kolayca anlaşılabilmektedir. Bu politika Almanya'nın İstanbul'daki siyasal etkinliğini güçlendirdi ve Alman tekellerinin Osmanlı İmparatorluğu üstüne kurduğu egemenlik progromı açısından başarı şansı yarattı.

Buna karşılık, Alman diplomasisinin, Yakın Doğu'da büyük devletlerin birbiriyle çatışan çıkarları arasındaki hassas dengeden doğan 1893 Fransız-Rus İttifakı'nı parçalama ve İngiltere ile Rusya arasında çıkacak olan bir silâhlı çatışmayı kışkırtma denemesi pek o kadar başarılı olmadı. Bu hesap doğru çıkmadı! Balkanlar ve Çanakkale üzerindeki Rus-İngiliz çelişmesi oldum olası vardı, ama Alman diplomasisinin tüm çırpınmalarına karşın, savaşa varan bir çatışma gerçekleşmedi. Rusya'nın bu yıllarda izlediği Yakın Doğu politikası, tümüyle Fransız emperyalizminin çıkarlarına bağımlı kaldı.

Bu yıllarda tekelci Alman sermayesinin ana vuruş yönünün Yakın Doğu olduğu, daha açık bir biçimde görülür. Almanya'nın genişleme siyaseti, İngiltere, Fransa ve Rusya ile olan çelişmelerin keskinleşmesi anlamına gelecekti. Ayrıca «emperyalist yutma iştahı özellikle Türk

topraklarına yönelen» Üçlü İttifak üyesi İtalya ile kendiliğinden zorunlu bir bozuşmaya yol açacaktı. Yine de Almanlar Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yoğunlaşan bu politikalarını sürdürdüler. (27) Tekelci Alman burjuvazisinin Yakın Doğu'da böyle saldırgan biçimde ortaya çıkışı, daha önce de belirtildiği gibi, diğer büyük devletler arasında varolan çelişkileri arka plana itti ve tekelci Alman sermayesi karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ortak bir cephe oluşturmasına yol açtı.

(27) Roca LUXEMBURG: «**Ausgewaehlte Reden und Schriften**» (Seçilmiş Konuşma ve Yazılar), cilt I. Dietz Verlag, Berlin 1955, s. 304.

VI

ANADOLU ALMAN EMPERYALİZMİNİN İLK HEDEFİ OLUYOR

«ÖYLEYSE TAM YOL FIRAT VE DİCLE'YE...»

Emperyalizme geçişle birlikte, Wilhelm Almanya'sındaki egemen sınıfların dünyanın yeniden paylaşılması için verdikleri kavgada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları en önemli faaliyet alanı oldu. Bu konuda aşağıdaki unsurlar ağır basıyordu:

1 — Bu bölge, yayılma açlığı içindeki Alman tekelci sermayesine geniş bir eylem alanı sağlıyordu. Almanya'nın daha önce ele geçirdiği sömürgelerin tersine, bu topraklar, gelişen Alman sermaye ihracı açısından daha uygun ve daha kârlı olanaklar, ihraç sanayi ürünleri açısından geniş bir pazar -özellikle, diğer ülkelerin Almanların yüksek gümrük duvarları karşısında aldığı savunma tedbirleri Avrupa'da sayısız pazar kaybına yol açmıştı- bakır, krom, kurşun ve özellikle petrol gibi yeraltı zenginlikleri sunuyordu. Ülkedeki kalabalık köylü nüfusu, yağmacı sömürge yöntemlerinin uygulanması karşılığında sağlanacak en aşırı kârlar açısından büyük bir umuttu. Bunların dışında, Anadolu, -sulama tesisleri yeniden yapıldıktan ve genişletildikten sonra-gerek Alman dokuma sana-

yiinin en önemli hammaddesi pamuğa, gerekse gıda maddelerine, özellikle tahıla olan ihtiyacını karşılama bakımından da elverişli görünüyordu.

2 — Almanya'nın tüm sömürge alanlarının tersine, karayoluyla ulaşılabilen bir bölgeydi söz konusu olan ve bundan dolayı İngiliz savaş filosunca abluka uygulanma olasılığı yoktu.

3 — Asya Türkiye'si, askerî strateji açısından Alman emperyalizmine dünya egemenliği yolundaki planlarını gerçekleştirebilmesi için elverişli olanaklar sağlıyordu. Buradan gerek Çarlık Rusya'sının, gerekse İngiliz sömürge İmparatorluğunun en beklenmedik yerlerine öldürücü darbeler indirilebilirdi. Yakın Doğu, Alman emperyalizmi için dünyanın yeniden paylaşılma kavgasında bir çıkış üssü görevi görecekti. «Pan-Cermen Gazetesi» Yakın Doğu'nun askerî strateji açısından taşıdığı değeri, aşağıdaki sözcüklerle ifade ediyordu: «Öyleyse tam yol Fırat ve Dicle'ye, İran Denizi'ne doğru ileri; böylece Hindistan'a giden yol yeniden ele geçecek, bu yol yalnızca çalışkan ve kavgacı Alman ellerinin olacak.» (28)

4 — Tekelci Alman sermayesi, demiryolu yapımlarına ve Prusyalı danışmanların Osmanlı ordusunda yaptığı çalışmalara dayanarak, Asya Türkiye'sindeki önemli noktaları denetiminde bulunduruyordu, bunlar yoğun bir yayılma siyasetinin yürütülebilmesini mümkün kılacaktı.

5 — Osmanlı İmparatorluğu'nda, Alman emperyalizminin karşısında yıkılmakta olan bir devlet yapısı vardı, bundan ötürü Alman emperyalizmi kendi iktidarını nispeten daha kolay kuracağını sanıyordu.

Bu planların gerçekleşmesi açısından, uluslararası

(28) Alldeutsche Blaetter, 6 Kasım 1898.

güç dengesinin içinde bulunduğu konum da kolaylık sağlıyordu. Uzun süredir için için yanan Sudan'daki İngiliz-Fransız anlaşmazlığı, 1898'de açık bir çatışmaya dönüştü. (Faschoda bunalımı) (*) öte yandan Orta Doğu ve uzak Doğu'daki İngiliz-Rus anlaşmazlığı sürekli yeni gelişmeler gösteriyordu. Bunun yanı sıra İngiltere, Boerlere karşı yürüttüğü emperyalist yağma savaşıyla (1899-1902) uğraşıyordu. Bu koşullar altında İngiltere, bir de Almanya'ya karşı açık düşmanlık göstermeyi düşünemezdi. 1890'ların ilk yarısında, bütün kıta devletlerinin İngiltere'ye karşı oluşturmaya çalıştıkları ittifak denemesi hâlâ unutulmamıştı. Ingiliz emperyalistlerinin bir bölümü bu koşullar altında, bütün dış politika zorluklarını, Almanya ile kurulacak olan bir ittifak kanalıyla çözmeyi tasarlıyordu. 20. yüzyıla geçildiği günlerde, Alman emperyalistleri doğu planlarını rahatsız edilmeden gerçekleştirebilme şansına sahip gibi görünüyordu.

Tekelci Alman sermayesinin çeşitli gurupları, siyasal iktidar, genelkurmay Pan-Cermen Birliği, burjuva ve yunker partileri ve kilise yöneticileri gibi, Alman emperyalizminin belirleyici güçleri, her sorunda anlaşamasalar da, doğuya yayılma siyasetini elbirliğiyle onayladılar. Tüm çabalara karşın, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik ve siyasal konumunda görülen gelişmenin yetersiz kaldığı anlaşılınca, yukarda sayılan güçler, Osmanlı İmparatorluğu'nu köleleştirmek için 1897-1902 yılları sırasında ekonomik, siyasal ve askerî alanlarda genel bir saldırıya hazırlanmaya başladılar.

Dünyanın yeniden paylaşılması için verilecek kavga-

(*) Faschoda Bunalımı: 1898'de Fransızlar Yukarı Nil'deki Faschoda kentini işgal ettiler. Bu işgal Sudan ve Mısır'daki İngiliz varlığına karşı yönelen bir tehditti. İki ülkenin birlikleri Faschoda'da karşılaştı. Ama sonunda savaşı göze alamayan Fransa birliklerini geri çekti. (Ç.N.)

ya Alman emperyalizminin hazırlanışıyla son derece yakından ilişkili olan iki olayla, tüm dünya Alman hükümetinin izlediği politikada görülen yeni davranış biçiminin farkına vardı: bu olaylardan biri, Dışişleri Bakanlığı eski müsteşarı Baron Adolf Marschall von Bieberstein'ın Babıâli nezdinde büyükelçi olarak atanması, diğeri ise, II. Wilhelm'in 13 Ekim - 24 Kasım 1898 tarihleri arasında yaptığı ikinci doğu yolculuğu idi.

BÜYÜKELÇİ VON BIEBERSTEIN İSTANBUL'DA ALMANYA'NIN «DÜNYA POLİTİKASINDAKİ GÖREVİ»Nİ TEMSİL EDİYOR

Baden'de büyük bir toprak mülkiyetine sahip olan ve Dışişleri Bakanlığının beyni olarak çalıştığı günlerde yüksek finans çevreleriyle, özellikle Deutsche Bank ile sıkı ilişkiler kuran Marschall von Bieberstein, Alman «dünya politikası»nın en açık temsilcilerinden biriydi. Ateşli bir sömürgeci, hırslı bir Pan-Cermenizm propagandacısı ve her şeyden önce, Yakın Doğu'da izlenen Alman yayılma siyasetinin en hızlı kışkırtıcılarından biriydi. Deutsche Bank yöneticileriyle olan yakın ilişkileri, Babıâli'de sözümona Türk dostu olarak ün salması, «büyük politika» deneyleri ve bunla bağlantılı olan rüşvet verme alışkanlığı yanı sıra, Almanya'nın «dünya siyasetinde yüklendiği misyon»a duyduğu sarsılmaz iman, onu, Reich'ın İstanbul'daki siyasal temsili konusunda Alman emperyalizmine özellikle uygun görünen biri haline getirmişti. Bundan ötürü, von Bieberstein 1897'de Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığından ayrıldıktan sonra, Washington'da boşalan büyükelçiliği değil, Babıâli nezdinde diplomatlığı seçti. Marschall von Bieberstein Alman finans kapitalinin İstanbul'da birinci sıraya yükselmesi için elinden gelen her türlü çabayı gösterecekti.

Alman büyükelçisi, dünyanın yeniden paylaşılması için verilen kavganın Almanya lehine çözüme bağlanmasında tek şansın Yakın Doğu'da uzandığına yalnız Berlin'deki sorumlu devlet adamlarını değil, Dışişleri Bakanlığındaki en önemsiz memuru bile inandırabilmek için sürekli çaba gösterdi. Ve verdiği raporlar da amacına ulaşıyordu: Dışişleri Bakanlığı gittikçe daha bilinçli ve daha açık bir biçimde finans kapitalin Yakın Doğu'daki istilâcı yayılmasının arkasında yeralıp onu desteklemekteydi. Bakanlıkta ticaret politikasıyla ilgilenen bölüm, İstanbul'daki büyükelçiliği ve başkonsolosluğu Alman kapitalistleriyle yakınlaşmaya teşvik etme dışında önemli bir şey yapmayan bir büroya dönmüştü. Diğer hiç bir elçiliğin raporlarında, Marschall'ın raporlarındaki kadar sık «şahane!», «fevkalâde!», «çok mükemmel!», «tümüyle benim düşüncelerime uyuyor!», «olağanüstü bir başarı!», v.b. türünden sözlere rastlanmıyordu. Doğal olarak Marschall, yalnızca emperyalist metropoldeki siyasal merkezi etkilemekle kalmadı, bir yandan da büyükelçiliği, Alman yüksek finans çevrelerinin kâr çıkarlarını desteklemekle görevli olan çok etkin bir araç haline dönüştürdü; bunlar arasında en ön sırada Deutsche Bank ve Krupp-Konzern gibi büyük girişimler yer almaktaydı. Alman kapitalistlerine büyük siparişler sağlama uğraşına bu elçilik ölçüsünde Reich'ın diğer hiç bir temsilciliği bulaşmadı. Tekelci Alman burjuvazisi Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi ücretli acentalıkları dışında parası Alman işçilerince ödenen ek bir temsilciliğe daha sahipti: Alman büyükelçiliği... Bugün Batı Almanya'da en üst noktasına ulaşan bir gelişim burada başlamıştı: tekel aygıtıyla devlet aygıtı birbirine karışmıştı.

Marschall, sürekli yakınlaşarak, dostluk konusunda demagojik güvenceler vererek, diğer yandan da tehdit ve şantaj yoluyla sonunda Abdülhamit üzerinde belli bir etki sağlamayı becerdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki despo-

tik düzenin kaderi konusunda bu durum büyük bir rol oynadı; çünkü padişah üstünde kurulan etki, Alman finans kapitali için imtiyazlar sağlama ve siyasal güç kazanma anlamına geliyordu. Marschall von Bieberstein'ın, Wilhelm Almanya'sı büyükelçileri arasında, Alman emperyalizminin çıkarlarını korumada en başarılı kişi olduğu şüphesizdi.

«TAÇLI HACI»NIN HAC YOLCULUĞU

Marschall von Bieberstein'ın İstanbul'a atanması ve Alman İmparatorunun Yakın Doğu'ya yaptığı yolculuk, Almanya'nın doğu politikasında emperyalist aşamanın başladığını bildirmekteydi. II. Wilhelm'in diğer hiç bir dış yolculuğu böylesine özenle düzenlenmemişti, aynı zamanda Yakın Doğu'ya yaptığı bu ikinci yolculuk kadar gizlilik içinde hazırlananı da yoktu. Daha önce alışılagelenin tam tersi, basına yalnızca yolculuk hazırlıklarıyla ilgili tek tük haberler sızdı. Resmî basın, taçlı bir hacının «kutsal yerler»e yapacağı haç seferinden sözediyordu. Pan-Cermencilerin «hac seferi»nin gerçek amacını beceriksizce açığa vurması, Dışişleri Bakanlığının şiddetli ve öfkeli tekziplerine yol açtı. Siyasal iktidar, bu aptalca saldırıyla, hem Avrupalı rakiplerinin dikkatini başka yöne çekmeye, hem de Almanya içindeki muhalefeti, August Bebel ile Wilhelm Liebnecht'in önderliği altında bulunan Alman sosyal demokrasisini aldatmaya çalışıyordu. Kayzer'in doğunun harikalarını ve «kutsal yerler»i görme isteğinin ardında, son derece yalın bir amaç saklıydı. Bu gerçeği yalanlayan tüm resmî açıklamalara karşın, II. Wilhelm'in bu «çağdaş haçlı seferi», Fransa ile İngiltere'nin Afrika'da izledikleri sömürge siyasetinden dolayı bir savaşın eşiğine geldikleri (Faschoda bunalımı) ve bu yüzden de İstanbul'daki gelişimlere karşı alışılagelen dikkati yöneltemedikleri bir döneme rastlamıştı. Amaç, Almanya'nın Yakın Doğu'daki et-

kinliğini Avrupalı hasımların aleyhine genişletmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Alman emperyalizminin yarı sömürgelerinden biri durumuna dönüştürme sürecini hızlandırmaktı.

II. Wilhelm ile ona eşlik eden Dışişleri Bakanlığı müsteşarının bu yolculukta izledikleri amaç, Marschall'ın İstanbul'daki çabalarını desteklemek, Alman etkisinden önce Osmanlı tahtına geçen II. Abdülhamit'i Alman emperyalizmine daha sıkı bir biçimde bağlamak ve onu istilâcı Alman Yakın Doğu politikasının salt iradesiz bir oyuncağı haline dönüştürmekti. Bu planlarının gerçekleşmesi için, Almanya'nın İstanbul'daki Avrupalı rakiplerine, Almanlara cephe alan illegal burjuva-liberal Jöntürk muhalefetine ve özellikle Osmanlı «halklar hapisanesindeki» halklara karşı padişahın otoritesinin güçlenmesi gerekiyordu. II. Wilhelm'in Abdülhamit'le oynadığı kardeşlik oyununun, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününü Almanya'nın himayesi altına alacağı yolunda verdiği «söz»ün ve özellikle padişahın Rusya'ya karşı yönelttiği Pan-İslâmcı propagandayı desteklemesinin ardında bu düşünce yatıyordu.

Kayzer'in yolculuğunun daha dolaysız bir amacı, Doğu Akdeniz'deki sayısız Hıristiyan Alman topluluklarının yardımıyla, Almanya'nın Yakın Doğu'daki kültürel, siyasal etkinliğini güçlendirmekten ibaretti. Özellikle Protestan Alman misyonerleri 1890'lardan beri son derece faal bir çalışma gösteriyorlardı: İmparatoriçe Auguste Viktoria'nın himayesinde çalışan **Jerusalem-Verein** (Kudüs Birliği), Kudüs'teki **Evangelische Bund** (Evangelist Birliği) ve Berlin'de «Hıristiyan Doğu» adlı bir yayın organı bulunan, Çukurova'daki **Deutsche Orient Mission** (Alman Doğu Misyonu) gibi... 19. yüzyıl sonlarında, Alman emperyalizminin ekonomik ve siyasal yayılışını kolaylaştırmak, ona yol açmak için Asya Türkiye'sine yaklaşık 450 Protestan Alman misyoneri ve yüzlerce yardımcı vaiz gönderildi.

Bütün bunların yanı sıra II. Wilhelm, İstanbul'da kaldığı süre içinde Alman finans kapitali, özellikle Alman silâh sanayii için yeni kârlı siparişler elde etmek ve kendinin de katıldığı bir toplantıda padişahla Georg von Siemens'in, Bağdat demiryolunun yapımının Deutsche Bank tarafından gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmalarını sağlamak istiyordu. Yolculuğun bu amacı, özellikle ön plana çıktı; zaten II. Wilhelm'in kendi de Deutsche Bank'ın yürüteceği demiryolu yapımının Yakın Doğu'daki Alman yayılma politikasının başarısı açısından büyük bir önem taşıdığına inanıyordu. Almanya'daki banka ve sermayesi öyle önemli bir konum kazanmıştı ki, Alman şirketlerinin kârlarının padişah önündeki savunuculuğunu artık bizzat II. Wilhelm yapıyordu.

Alman tahtında oturan Krupp hissedarı ve kapitalist II. Wilhelm, bu ticarî temsilcilik görevini Alman burjuvazisini son derece hoşnut bırakarak yerine getirdi. Berlin'e geri döndüğünde, Potsdam İstasyonu'nda bakanlar, generaller, finans kapitalistler ve sanayinin en önde gelen temsilcilerince karşılanırken, onlara padişahın şu «armağanlarını» sunabiliyordu: Haydarpaşa'da liman kurulması ve Konstanza-İstanbul arasında telgraf hattı yapımı için verilen imtiyazlar, Osmanlı hükümeti ile büyük Alman şirketleri arasındaki ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, Anadolu demiryollarının Bağdat'a dek uzatılması için Deutsche Bank'a hemen imtiyaz tanınacağı yolunda alınan söz...

Emperyalist Almanya'nın bu en büyük temsilcisi İstanbul'a, Şam'a ve Kudüs'e giderek elde ettiği sonuçlarla, Alman emperyalizminin Yakın Doğu'daki üstünlük iddiasını dünya kamuoyunun gözleri önünde açıkça ilân ediyordu.

ALMAN ASKER VE BÜROKRATLARI AKIL HOCALIĞI YAPIYOR

Siyasal merkezin gösterdiği çalışmalar yanında, Prusya-Alman genelkurmayı da, yani «Almanya'da gücü her şeye yeten Prusya militarizminin bu beyni» (29) de, 19. yüzyılın bitimiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli dolaplar çevirmeye başlamıştı. Genelkurmay, Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olmak için girişilecek büyük saldırının askerî yanını hazırlama görevini üstlendi. Bu istilâ planlarının İstanbul'da yürütülmesinde en önemli araç -General von der Goltz'un dönüşünden sonra-, Askerî Ataşe Hauptmann Morgen olmuştu; kendisinin «yalnız Alman genelkurmayı ile değil, Saray'la da çok sıkı ilişkileri vardı.» (30) Diplomatik alanda çalışan Marschall von Bieberstein gibi, Morgen de kendini askerî alanda, yayılmacı Alman doğu siyasetinin son derece faal bir temsilcisi olarak gösterdi. Her ikisi de aynı çifte koşulmuştu. Emperyalist doğu programının gerçekleşmesi için Morgen'in yürüttüğü açık çalışmalar, tekelci sermaye güdümündeki basının mutlak desteğini sağladı. Genelkurmayın talimatı üzerine Morgen, Osmanlı ordusunu gittikçe daha sıkı bir biçimde Prusya-Alman militarizmine bağlamak için çaba harcadı. Bu hedefin gerçekleşmesi halinde -General von der Goltz önceden çok iyi hazırlıklar yapmıştı-, Alman emperyalizmi, dünyanın yeniden paylaşılması için verdiği kavgada, Prusya biçimi yetiştirilen ve Krupp'un silâhlarıyla donatılan yüzbinlerce askeri el altında bulundurmakla kalmayacak, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruk altına alınmasında da önemli bir adım atmış olacaktı.

---

(29) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 88.

(30) A. S. YERUSSALİMSKİ: «Alman Emperyalizmi'nin...» s. 678.

Alman emperyalizminin bu askerî programının gerçekleşmesi için Morgen, olağanüstü gayretli ve başarılı bir çalışma gösterdi; 1898 baharında Alman silâh sanayii adına yüklü bir silâh ve cephane siparişi koparmayı becerdi; padişaha Osmanlı donanmasının güçlendirilmesini ve Çanakkale'nin tahkim edilmesini tavsiye etti; Prusya militarizminin özünü kapmaları için, Osmanlı subaylarına Almanya'da aylarca süren bir gezi düzenledi; uzman olarak Osmanlı ordusuna daha fazla Alman subayının ve «danışman» olarak Osmanlı devlet aygıtına daha fazla Alman memurunun yerleştirilmesi konusunda Abdülhamiti ikna etti; Osmanlı Harbiye Nezareti'ni sürekli olarak işledi; böylece Anadolu demiryolunun Bağdat'a dek uzatılması işinin Alman finans kapitalince üstlenilmesini sağladı.

1890'larda bile Almanya'da, Yakın Doğu'daki yayılmayı arka plana itip engelleyeceği korkusuyla savaş filolarının oluşturulması ihmal olunabiliyordu, ama petrol yatakları için verilen uluslararası kavganın başlamasıyla birlikte, Bağdat demiryolu stratejisinin en etkin savunma araçlarından biri de denizcilik olacaktı. Yeryüzündeki en önemli petrol bölgeleri o dönemde hasım İngilizlerin elinde bulunuyordu. Savaş durumunda petrol bölgelerinden tecrit olma ihtimali, Alman emperyalizmi açısından çok büyük bir tehlike halini almıştı. Bunun sonunda, Mezopotamya'daki petrol yatakları çok büyük bir önem kazanmıştı. Bu bölgede henüz petrol çıkarılmamıştı, ama varlığı biliniyordu. Bölgeye karayoluyla ulaşılabiliyordu, bölge üstelik İngiliz savaş filosunun atış alanı içinde de değildi. Bu nedenlerden dolayı, Akdeniz'de dolaşan Alman savaş filolarının güçlendirilmesi, bu gemilerin Osmanlı limanlarını düzenli olarak ziyaret etmesi, bu güç gösterileri kanalıyla Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal nüfuzunu yükseltmesi amaçlanmaktaydı.

VII

ALMAN FİNANS KAPİTALİNİN BAĞDAT DEMİRYOLU İÇİN VERDİĞİ KAVGA

DEUTSCHE BANK İMTİYAZI ELE GEÇİRMEYİ BAŞARIYOR

Konya ya da Ankara'dan başlayıp, Bağdat ve Basra üzerinden İran Körfezi'ne varan Bağdat demiryolu projesinin gerçekleştirilmesi için yürütülen kampanyanın, 1896 yılında Anadolu hattının bitirilmesinden hemen sonra başlaması kaçınılmazdı. Bu ajitasyonu Reich'in Deutsche Bank'la sıkı ilişkiler içinde bulunan Tahran ve Bağdat temsilcileri başlattı. Gerek Tahran Başkonsolosu Gaertner, gerekse maiyetindeki Bağdat Konsolosu Richarz, Anadolu, Mezopotamya, Arabistan ve Güney İran'da yürütülecek olan hızlı bir Alman yayılma politikasının savunucularındandı. Gönderdikleri raporlardan bu konsolosların, Bağdat demiryolu projesinin gerçekleşmesini, Alman finans kapitalinin Hindistan'a dek uzanan başarılı bir hamlesi açısından, zorunlu bir koşul saydıkları çok açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Marschall von Bieberstein -daha sonra büyükelçi- bu iki konsolosun gönderdiği raporlardan büyük çapta etkilenmişti.

Kayzer'in 1898'de yaptığı yolculuktan sonra «Wilhelmstrasse», Alman emperyalizmince planlanan doğu yayılmasının başarıya ulaşması açısından, kesinlikle gerekli olan tek koşulun, Küçük Asya'dan geçen hattın mümkün olan en kısa sürede tamamlanması olduğunu görmeye ve Alman subaylarıyla, kaptialistlerinin ve kültür siyasetçilerinin Yakın Doğu ile ilişkin tüm düşüncelerini, Bağdat demiryolu projesine bağımlı kılmaya başladı. Diğer yandan Abdülhamit daha 1895 martında İstanbul'daki Alman büyükelçisini, 1896 şubatında da II. Wilhelm'i, Bağdat demiryolunun yapımına girişilmesi konusunda Deutsche Bank'la görüşmelerin başlaması için sıkıştırmıştı. Osmanlı ordusunun Yunanistan karşısında sağladığı askerî zafer, Berlin'de **Krupp**'un Fransız **Schneider-Creusot** firması ile İngiliz **Vicker-Armstrong** firması karşısındaki başarısı olarak kutlanmıştı ve bu zafer, Abdülhamit'i ister istemez İmparatorluğu boydan boya aşan hattın en kısa sürede tamamlanmasını istemeye itti. Bu hattın kendi gerici siyaseti açısından taşıdığı stratejik önemi, padişah da çok iyi kavramıştı.

Bu demiryolu projesi açığa çıkar çıkmaz, Rus hükümetince protesto edildi, İngiltere'de geniş bir anti-Alman kamuoyu oluştu, diğer yandan Büyükelçi Marschall 1899 eylülünde Deutsche Bank'la ön anlaşma yapılması konusunda Abdülhamit'i ikna etti. Bu ön anlaşmayla imtiyazın Alman finans kapitaline verilmesi kesinlik kazanıyor ve tehlikeli olabilecek İngiliz rekabeti -o sıralarda Londra'daki büyük bankalar devlet teminatı olmadan çalışmayacaklarını açıklamıştı- saf dışı edilmiş oluyordu. Bunun üzerine padişah 25 Kasım 1899'da nazırlarıyla sarayda bir toplantı yaptı. Nazırlar Konya'dan Bağdat-Basra'ya dek uzanan hattın yapım imtiyazının, yüksek bir kilometre teminatı ile Deutsche Bank'a verilmesini kararlaştırdılar. Ön anlaşma 23 Aralık 1899'da Siemens tarafından imzalandı.

Osmanlı İmparatorluğu'na siyasal ve ekonomik alanda sızma konusunda Alman finans kapitalinin kazandığı bu yeni başarı, Almanya'daki egemen sınıflarca coşkuyla karşılandı. II. Wilhelm daha 28 Kasım 1899 tarihinde Abdülhamit'e bir telgraf çekmişti; bu telgrafta «Alman sanayiinin gücüne ve sadakatine karşı gösterdiği güvenin bu belirtisinden dolayı», Abdülhamit'e teşekkür ediyordu. (31) Böylece Wilhelm, tekellerin devlet aygıtı üzerindeki etkisinin ne denli güçlü olduğunu açıkça ifade etmişti. Tekeller, devleti tümüyle kendi emirleri altına almaya ve devletin en büyük yöneticisini bir hissedara, bir ticarî temsilciye dönüştürmeye başlamışlardı.

Alman emperyalizminin Yakın Doğu için verdiği kavgada gösterdiği bu başarı karşısında, Alman sosyal demokrasisinin reformcu unsurları da, «emperyalizmin kültür misyonu» üzerine övgüler dizmeye başladılar. Örneğin Ernst Frei, **«Sozialistischen Monatsheften»** (Aylık Sosyalist Dergi) de şunları yazıyordu: «Artık geleceğimizi Okyanus'ta aramaktan vazgeçmeliyiz. Çünkü tüm var olma koşullarımız, yani coğrafî durumumuz bize başka bir yönü gösteriyor, Anadolu'daki ihraç olanaklarına işaret ediyor ve bizi, Alman-Avusturya'sını Habsburg monarşisinin her milliyetin bulunduğu karmaşık kitlesinden koparıp, bizim Alman devlet birliğimize almaya itiyor.» (32) 20. yüzyıla geçildiği günlerde Avusturya'nın ilhakını isteyen ve daha sonra, II. Dünya Savaşı öncesinde Nazilerce gerçekleştirilen Pan-Cermen propaganda işte salt bundan ibaretti. Reformcuların içinde oldukları bu durum. I. Dünya Savaşı sırasında sağcı önderlerin işçi sınıfına ve Alman halkına ihanet etmelerine yolaçtı. Yine bu durum, bugün de, Avusturya'yı yutma eğiliminde olan Alman emper-

(31) Karl HELFFERICH: «Georg von Siemens...» s. 103.
(32) **«Sozialistische Monatshefte»**, Heft I, s. 38.

yalizmiyle ve militarizmiyle sosyal demokratların kurduğu ittifaka yol açmaktadır.

İngiliz malî çevrelerinin hazırladığı karşı projeyi alteden ön imtiyaz anlaşmasının imzalanmasından sonra, Alman emperyalizminin bu anlaşmanın kesinleşmesi için verdiği zorlu kavganın başlaması kaçınılmazdı. Bu konuda yeniden, Marschall ile Deutsche Bank yetkilileri arasında tam bir işlevsel paslaşma başladı. Kavganın yönetimnii önce büyükelçi ele aldı, padişah üzerindeki nüfuzunun da yardımıyla, Alman emperyalizminin gittikçe büyüyen etkisine karşı büyüyen Türk muhalefetini geriletmeye çalıştı. Bu nokta başarıldıktan sonra, Marschall işin daha sonraki gelişiminin yönetimini, özellikle kârın garanti edilmesi konusunu, Alman finans kapitalinin temsilcilerine devretti. Kendisi bu durumla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Bülow'a şunları yazdı: «Ön safta yalnızca ilk dönemde yeraldım, işlerin yürütülmesini ikinci aşamada şirketin temsilcisine bıraktım ve yedek güç olarak geride kaldım.» (33) Alman diplomasisi bu taktikle İstanbul'da, sanki kendisiyle Deutsche Bank birbirinden tümüyle ayrı çalışıyormuş ve Alman finans kapitalinin ekonomik girişimleriyle «Wilhelmstrasse»nin art düşünceleri birbirinden ayrılmış gibi bir izlenim uyandırmaya çalışıyordu.

Alman emperyalizmi 16 Ocak 1902'de son darbeyi de büyük bir başarıyla indirdi. Bu tarihte II. Abdülhamit kesin imtiyaz anlaşmasını imzaladı. Deutsche Bank tarafından denetlenen Anadolu Şimendifer Şirketi, 99 yıl süreyle, Konya'dan başlayan ve Karaman, Ereğli, Adana,

---

(33) **«Die Grosse Politik der Europaeischen Kabinette 1871-1914»**. (Avrupa Kabinelerinin 1871-1914 Yılları Arasında İzlediği Genel Politika) Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Belgeler Derlemesi, Berlin, Cilt 17, No. 5247.

Hamidiye, Kilis, Tel Habeş, Nusaybin, Musul, Tekrit, Saciye, Bağdat, Kerbelâ, Necef, Zubeyir, Basra üzerinden İran Körfezi'ne ulaşan ana hattın ve İskenderun Körfezi'ndeki Kastopol'a, Urfa'ya, Tel Habeş'den Halep'e, Saciye'den İran sınırındaki Hanikin'e ayrılan yan hatların yapım ve işletme imtiyazını, ayrıca Diyarbakır, Harput, Maraş, Birecik ve Mardin'e uzanan diğer bir dizi yan hattın öncelik hakkını aldı. Bunun dışında Kastopol, Bağdat ve demiryolunun bitim noktasındaki liman tesisleri, kurulacak olan bütün yan tesislerle birlikte Şirkete ait olacaktı. Kilometre teminatı Osmanlı Imparatorluğu'nda daha önce görülen düzeyi aşıyordu: 16.500 Franktı. Yine de demiryolunun yapımına -saptanan yapım süresi sekiz yıldı- hemen başlanamadı. Çünkü anlaşma finansman sorununu çözüme bağlamamıştı. Kilometre teminatı için gerekli olan fonlar, ancak Osmanlı devlet gelirleri yükseldikten sonra yaratılabilecekti.

İSTANBUL'DAKİ EMPERYALİST ÇELİŞMELER

Alman emperyalizmi her türlü yöntemi kullanarak -baskı, entrika, rüşvet- bu anlaşmayı imzalamakla stratejik amacına, yani Yakın Doğu'yu kendi ekonomik ve siyasal etki alanı haline dönüştürme amacına önemli ölçüde yaklaştı. İran Körfezi'ne dek uzanan ana hat, Mezopotamya'ya yönelen ekonomik ve siyasal yayılma için gerekli olan koşulları yaratacak, imtiyazı alınan Halep hattı Fransız emperyalizminin Suriye'deki etki alanını hedef alan zorlu bir saldırıyı mümkün kılacak, Hanikin'e kadar uzatılması planlanan yan hat kapitalist Almanya'nın mallarını İran'a akıtabilecek ve gelecekteki, Alman denetiminde bulunan İran demiryolu ağıyla birleşme noktası olacaktı. Anadolu gibi önemli bir kavşak noktasının, dünyanın yeniden paylaşılması kavgasında Alman emperyalizmi için

ne denli yararlı olacağı açıktı. Bundan ötürü, II. Wilhelm, Marschall'ın İstanbul'dan yolladığı raporda yeralan aşağıdaki yorumunun yanına, «Bravo» diye not düşüyordu: «Şimdi imzalanmış bulunan anlaşma, Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın büyük bir bölümünün ekonomik gelişmesine hükmeden bir demiryolu ağının imtiyazını, 99 yıl süreyle, geri alınmaz biçimde Anadolu Şimendifer Şirketi'ne vermektedir.» (34)

Deutsche Bank, imtiyaz anlaşmasının imzalanmasından sonra bu dev projenin finansmanı için yoğun çabalara girişti. Güçlükler özellikle Osmanlı hükümetinin kuruluş sermayesi için göstereceği teminatların sağlanmasıyla ilgiliydi. Düyun-i Umumiye İdaresi'nin halk yığınlarının iliğini kemiğini sömürerek sağladığı vergiler uzun süredir yabancı emperyalistlerce rehin alınmıştı. Alman finans kapitalistleri Osmanlı gümrük resimlerinin yüzde 11'den yüzde 15'e çıkarılmasını istiyorlardı. Doğal olarak böyle bir değişiklik için diğer büyük devletlerin onayı gerekiyordu. İngiliz malî çevreleriyle yürütülen görüşmeler sonuçsuz kaldı. Gerçi İngiliz emperyalizmi Yakın Doğu'da Rusya karşısında, Almanya'yı belirli sınırlar içinde «kalkan» olarak kendine kazanmaya çalışıyordu ama kendi sermaye gücünü ve diplomatik desteğini hiç bir biçimde emperyalist hasmı Almanya'nın Yakın Doğu'da ekonomik ve siyasal üstünlük kazanması için kullanmaya niyetli olmadığı da gün gibi ortadaydı. Yüzyıl dönümünden sonraki Alman ilerleyişi sonucunda, İngiltere'nin anti-alman bir ittifaka katılmaktan sürekli kaçınma biçimindeki geleneksel doğu politikası, dayandığı temeli yitirdi. Gerçi Güneydoğu Asya ve Afrika'daki İngiliz-Fransız gerginliği, ayrıca Çin, Boğazlar ve İran konusunda Rusya ile süregelen anlaşmazlık şiddetini hâlâ koruyordu, ama uluslararası iliş-

(34) «Avrupa Kabineleri'nin...»

kilerin belirlenmesini artık İngiliz-Fransız ya da İngiliz-Rus zıtlığından çok İngiliz-Alman uyuşmazlığı etkiliyordu. Bu Alman-İngiliz anlaşmazlığı, İngiliz-Alman ittifak görüşmeleri çıkmaza girdikten sonra başladı ve gittikçe daha çok ön plana çıktı. Her iki ülkenin dünya pazarında giriştiği rekabet, 1898'den sonra hızla gelişen güçlü Alman filosu, Afrika, Yakın Doğu ve Uzak Doğu'daki sömürge ve yarı sömürgeler, hammadde kaynakları ve pazarlar için verilen kavga bu çelişmeyi körükledi. Dünyanın yeniden paylaşılma kavgasında Osmanlı İmparatorluğu ve Fas gibi ülkeler, İngiltere için hiç de ikincil bir önemde değildi. Her iki ülke de İngiltere'den Hindistan'a uzanan hayatî yol üzerinde bulunuyordu, şimdi buralara Alman finans kapitalinin yerleşme tehlikesi doğmuştu. Bundan dolayı İngiltere 1902'den sonra, Bağdat demiryolu projesine karşı bir koalisyon oluşturmaya çalıştı. İngiliz emperyalizmi Almanya'nın Fas siyasetine karışmak zorundaydı, elbette buraya, yani Akdeniz girişine ve Hindistan yoluna hakim olma olanağını Alman emperyalizmine verecek değildi. Bundan dolayı, Fransa'yla olan anlaşmazlıkları çözmek ve onu bir müttefik olarak kazanmak İngiltere açısından gittikçe daha çok bir zorunluluk haline geliyordu. İngiliz emperyalizmi artık kararlı bir yol tutmuştu, İngiliz-Alman çelişkisinin odağında bulunan Bağdat demiryolu projesini engellemeye çalışıyordu. İngiltere'nin Bağdat demiryoluna karşıt olanların safına kesin olarak geçişi ve Rusya'nın bu işe kararlı biçimde cephe alması, Fransa'daki direnişe de güç kazandırdı. Bu baskı karşısında Osmanlı Bankası'nın Fransız hükümeti üzerindeki etkisi de yeterli olmadı ve 1903 mayısında Bağdat demiryolu tahvillerinin Fransız borsalarında işlem görmesi yasaklandı. Deutsche Bank'ın ve Dışişleri Bakanlığının 1898-1903 yılları arasında, Bağdat demiryolunu İngiltere, Fransa ve Rusya'nın malî ve diplomatik desteğine daya-

narak inşa etmek için harcadığı çabalar, böylece kesin olarak başarısızlığa uğradı. Alman emperyalizmi karşısında verilen ortak kavgada birleşmek için, büyük devletler, «şark meselesinde» kendi aralarında var olan çelişmeleri geri plana itmişlerdi.

Dışişleri Bakanlığınca faal biçimde desteklenen Deutsche Bank, dış politika alanındaki bu direnişe karşın planlarından yine de vazgeçmedi. Daha İngiliz ve Fransız hükümeti kesin red cevabı vermeden önce, Avrupa'daki güçler karşı çıksa da Bağdat demiryolunu tamamlamaya karar vermişti. Bu, gerek demiryolunun, gerekse içinden geçeceği bölgenin taşıdığı çok büyük askerî ve ekonomik önemden, bunun yanı sıra Avrupa'daki bütün büyük devletlerin burada izlediği istilâcı amaçlardan ötürü, «güneşteki yerini» almak için -«barışçı yöntemlerle!»- mücadele eden Alman emperyalizminin giriştiği korkunç bir provokasyondu. Bu niyetlerin ilânı, yalnızca büyük devletlerin Almanya ile olan çelişmelerini keskinleştirmiş ve yoğun bir savaş tehlikesine yolaçmıştı. Abdülhamit ile çevresinde ve Osmanlı kabinesinde yer alan Alman yanlısı klik, Deutsche Bank ile «Dışişleri Bakanlığının» planını çabucak benimsedi. Çünkü imparatorluğun Arap topraklarında doğmaya başlayan bağımsızlık hareketlerini, askerî birlikleri hızla taşıyarak bastırabilmek açısından bu demiryoluna ihtiyacı vardı.

ANADOLU HALKININ SIRTINDAN KAZANILAN KÂRLAR

Alman finans kapitalinin temsilcileri ile Babıâli arasında yürütülen yoğun görüşmeler sonunda, 5 Mart 1903'de, 1902 imtiyazına ek bir anlaşma daha imzalandı. Bu ek anlaşma, Konya-İran Körfezi hattında 200 kilometrelik bölümler halinde farklı farklı kilometre teminatları tanı-

yordu. Deutsche Bank tarafından inceden inceye düşünülerek hazırlanan bu finansman ilkesiyle, Babıâli o sırada yapılmakta olan bölümler için teminat yatırma durumunda bırakıldı ve -daha önce alışılageldiği gibi- tüm hattın tek bir imtiyaza bağlanması yöntemi uygulanmadı. Alman emperyalistleri bu yolla, Osmanlı gümrük gelirlerinin yükselmesini beklemeden, doğal olarak tatmin edici bir kârı güvence altına alarak, Bağdat demiryolunun en azından bir bölümünü tamamlayabileceklerini umuyorlardı. Yapımına 1903 yılında başlanan Konya-Bulgurlu (200 kilometre) arasındaki ilk bölüm, Deutsche Bank ile Osmanlı devleti arasında akdedilen «Bağdat Demiryolu İstikrazı»nın sağladığı gelirle finanse edildi; sözkonusu devlet bonosu, 54 milyonluk bir itibarî tutar halinde Osmanlı hükümeti tarafından, 13 Nisan 1903 yılında kurulan Bağdat Demiryolu Şirketi'ne aktarıldı. Bu istikrazın 200.000 Frank tutan faizleri dışında, Osmanlı hükümeti kilometre başına sağlanan gayri safi işletme hasılatından 4.500 Frank daha ödeyecekti; böylece 11.000 Frank olarak tespit olunan kilometre teminatı 15.500 Franka ulaşıyordu. Bu olağanüstü yüksek kilometre teminatını ödeyebilmek için, Babıâli İngiliz ve Rus hükümetlerinin protestolarına rağmen, Konya, Halep ve Urfa vilâyetlerinin aşar gelirini karşılık olarak gösterdi.

Deutsche Bank'ın uyguladığı kilometre teminatı sisteminin niteliği Rosa Luxemburg tarafından olağanüstü bir isabetle çizilmiştir. Şöyle diyordu Luxemburg: «Bu büyük 'barışçı kültür eserleri'nin ardında, Küçük Asya köylülüğünün 'barışçı' yoldan tümüyle harap edilmesi yatmaktadır. Bu büyük girişimlerin maliyetleri, doğal olarak, çok dallanmış karmaşık bir devlet borçları sistemi kanalıyla, Deutsche Bank tarafından sağlanıyordu. Osmanlı Devleti, sonsuza dek Siemens'in, Gwinner'in, Helfferich'in, v.b.nin borçlusu olacaktı. Tıpkı daha önce de İngiliz,

Fransız, Avusturya sermayesine borçlandığı gibi. Bu borçlu bundan böyle, yalnızca istikrazların faizlerini ödemek için devlet gelirlerinden sürekli büyük meblağlar aktarmak zorunda kalmayacak, bu yolla kurulan demiryollarının gayri safi kazançları için de teminat vermek zorunda olacaktı. Burada, en modern tesisler ve ulaştırma araçları, son derece geri, büyük bölümü doğal ekonomi koşulları içinde bulunan, en ilkel bir köylü ekonomisine aşılanıyordu. Doğu istibdatı tarafından yüzyıllardan beri acımasızca sömürülen, köylülerin elinde devlete verilen miktardan sonra, kendi geçimleri için hemen hemen yalnızca birkaç ekin sapı bırakan bir köy ekonomisinin kurak topraklarından, demiryolları için gerekli olan ulaşım ve kâr düzeyini sağlamak doğal olarak mümkün değildi. Ülkenin ekonomik ve kültürel yapısıyla ilişkin olarak, meta alış verişi ve insan ulaştırması son derece gelişmemiş bir düzeydeydi ve bu düzey çok sınırlı ölçüde yükseltilebilirdi. Beklenen kapitalist kârın oluşması için kapanması gereken açık, Osmanlı hükümeti tarafından «kilometre teminatı» adı altında, demiryolu şirketine her yıl düzenli olarak ödeniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa bölgesindeki demiryollarının yapımı sırasında, Avusturya ve Fransız sermayesince kullanılan bu sistem, şimdi Deutsche Bank'ın imparatorluğun Asya topraklarındaki girişimlerinde uygulanıyordu. Bu ek tahsisatın teminat ve karşılığı olarak Osmanlı hükümeti, Avrupa sermayesinin temsilciliğine, yani Düyun-i Umumiye Idaresi'ne Türkiye'deki devlet gelirlerinin ana kaynağından bir dizi vilâyetin aşarını devretti. 1893-1910 yılları arasında Osmanlı hükümeti, örneğin, Ankara demiryolu ve Eskişehir-Konya hattı için 90 milyon Frank 'tahsis etti'. Osmanlı hükümetince Avrupalı alacaklılara sürekli rehin edilen 'aşar', çok eski dönemlerden beri köylülerin doğrudan buğday, koyun, ipek, vb. gibi ürünleri teslim etmesine dayanıyordu. Aşar, doğ-

rudan değil, devrim öncesi Fransa'sındaki ünlü vergi toplayıcıları türünden mültezimler tarafından toplanıyordu. Devlet bu mültezimlere açık arttırma yoluyla, yani en fazla arttırana, her vilâyette tahmin olunan teslimatı peşin para karşılığında önceden satıyordu. Bir vilâyetin aşarı bir madrabaz ya da alacaklılar gurubunca elde edilince, bunlar her sancağın (kazanın) aşarını bir başka madrabaza satar; bunlar da, kendi paylarını daha küçük aracılara devrederlerdi. Her kes yaptığı masrafı çıkarmak ve mümkün olan en büyük kazancı toplamak istediğinden, aşar, köylüye yaklaştıkça bir çığ gibi büyümekteydi... İşte, Avrupa sermayesinin yürüttüğü kültürel çalışma kanalıyla, **'Türkiye'**nin iktisaden kalkındırılması'nın iç mekanizması.» (35)

Deutsche Bank'ın yanı sıra, başta Krupp olmak üzere Alman silâh sanayii inanılmaz kârlar elde ettiler. Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı silâh ticareti 1898'den sonra önemli boyutlara ulaştı. Silâh tekellerinin yaptığı satışların gerçek düzeyi ortaya tam olarak çıkarılmasa bile, bir değerlendirme yapmak için, burjuva basınına yansıyan bazı haberler fazlasıyla yeterlidir. Krupp acentasının Osmanlı harbiye nazırına önemli bir «bahşiş» vermesinden ve Büyükelçi Marschall'ın iki yüksek Osmanlı yetkilisinin kızlarının Prusyalı soylularla evlenmesinde aracılık etmesinden sonra, Krupp 1905'de Babıâli'nin geri tepmesiz toplarla ilgili yaptığı 50 milyonluk bir ihalede Schneider-Creusot firması ile giriştiği kavgadan başarıyla çıktı. «Essen'in Babıâli'ye verdiği... modası oldukça geçmiş topların maliyet fiyatı, eski bir Krupp temsilcisinin açıkladığına göre 14.000 Marktı, ama bunlar 165.000 Mark olarak hesaba katılmıştı. Osmanlı pazarını paylaşmak için

(35) Rosa LUXEMBURG: «Seçilmiş Konuşma ve Yazılar», cilt I, s. 295-297.

birbirini yiyen sırtlanların duyduğu hırsın ve yolsuzlukların alabildiğine yayılmasının nedenini, bu örnek büyük ölçüde açıklamaktadır. Böylesine olağanüstü vurgunların mümkün olmadığını söyleyenler, olsa olsa çok uzak ülkelerde hiç bir şeyden habersiz yaşayan kişilerdir yalnızca.» (36)

Bu siparişleri ve bu inanılmaz kârları bilen biri, emperyalist güçlerin ganimet kapmak için neden böyle şiddetle birbirlerine girdiklerini, neden bir diğerinin elindeki avı kapmaya çalıştıklarını da anlayacaktır. Tekelci sermaye yüzde 1000 oranında böylesine bir kârı ancak sömürge ve yarı sömürgelerden sağlayabilirdi. Ve Marx'ın «Kapital»de yazdıkları hâlâ geçerlidir: «Sermaye... kâr olmaması ya da çok küçük bir kâr olması halinde dehşete kapılır. Münasip bir kâr olsun, aslan kesilir. Yüzde onluk emin bir kârla her yere gider, her işe girişir; yüzde yirmi ile canlanır; yüzde elli ile cüreti mutlaklaşır; yüzde yüz ile bütün kanunları ayaklar altına alır; yüzde üçyüz için işlemeyeceği cinayet yoktur. Kargaşalık ve kavga kâr getirsin, bunların her ikisini de teşvik eder.» (37) Bu niteleme bugün de anlamını yitirmemiştir. Silâh ticareti, tekeller için eski günlerdeki kadar kazançlı bir alandır ve bundan dolayı emperyalistler günümüzde bütün güçleriyle gerçek bir silâhsızlanma yolunda alınacak tedbirlere karşı çıkmaktadır.

ALMAN EMPERYALİST VE MİLİTARİSTLERİ ALMANYA'YI İFLÂH OLMAZCASINA TECRİT EDİYOR

Deutsche Bank ile Krupp'un önderliği altında bulunan tekelci Alman sermayesi, yüzyıl değişiminden sonra

(36) Bernhard MENNE: «Krupp. Almanya'nın... s. 256.

(37) Karl MARX: Das Kapital. Cilt I, Dietz Verlag, Berlin 1961. Kapital», cilt I, kitap 5, çev. M. Selik, Sol Yayınlar, s. 223, Ankara 1967.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük lokmalar kapmak için verilen kavgada önemli ilerlemeler elde etti. Demiryolu yapımı ve silâh ticareti gibi belirli alanlarda tekel konumu kazandı. 1896'da önemli bir tahıl ambarının merkezi olan Konya'ya dek uzanan demiryolunun yapımı tamamlandı. 1899'da ise Deutsche Bank bu hattın Bağdat'a değin uzatılması için imtiyaz aldı, bunun daha fazla geciktirilmesi mümkün değildi. Boer Savaşı, Fransa ve Rusya arasındaki şiddetli anlaşmazlık, İngiliz emperyalizminin harekete geçmesine engel oldu. Gerçi Deutsche Bank önderliğindeki tekelci Alman sermayesi, demiryolu yapımına derhal başlamak için gerekli araçlardan -diğer devletler malî boykota başvurmuştu- yoksundu, ama yine de Bağdat yönündeki 200 kilometrelik bir bölüm 1903 baharında işletmeye açıldı. Tekelci Alman sermayesi daha yavaş da olsa, yapımı tek başına üstlenecek ölçüde güçlüydü. Alman sermayesi Bağdat-İran Körfezi hattı üzerinde gittikçe daha azimle ilerlemeye ve böylece Hindistan'ı daha ciddi bir biçimde tehdit etmeye başladı. Bunun yanı sıra Alman sermayesinin Fas'a yerleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kızıldeniz'e dek uzanan yeni bir hattı yani Hicaz demiryolunu tasarlaması, Hindistan'a giden deniz yolunun tümüyle Alman denetimi altına girmesi tehlikesini yaratıyordu. Tüm dünyada keskinleşen İngiliz-Alman anlaşmazlığı karşısında, hele 20. yüzyıl başında Alman-İngiliz ittifak görüşmelerinin başarısızlığa uğramasından sonra, bu durum İngiliz emperyalizmi için dayanılamayacak bir şeydi. İngiltere'nin elbette Rusya ve Fransa gibi başka hasımları da vardı. Ama İngiltere'deki egemen çevreler, Almanya'nın da göz diktiği Fas'ı yem olarak uzatırlarsa, en azından Fransa ile kolayca uzlaşabileceklerini sanıyorlardı; böylece Fransa da Almanya karşısında yer alacaktı. Tekelci Fransız burjuvazisi de böyle bir uzlaşmaya karşı değildi. Sonunda İn-

giltere ile Fransa 1904'de bir anlaşma imzaladılar bu anlaşma, dünyanın çeşitli bölgelerinde iki tarafın sahip olduğu hakları düzenliyor ve eski anlaşmazlıkları çözmeyi amaçlıyordu. Anlaşmanın temel konusu ise Fas ile Mısır'dı. Fransa, Mısır üzerindeki hak iddialarından İngiltere lehine kesinlikle vazgeçmiş, teselli olarak da Fas'ı almıştı. Böylece emperyalist Almanya karşısında İngiliz-Fransız ittifakı, **Entente cordiale** oluştu. Alman diplomasisinin gerçekleşmeyeceğini sandığı şey olmuştu: bu, iki eski hasmın anlaşmasıydı. Bu anlaşmanın nedeni ise, Yakın Doğu'daki yayılmayla yetinmeyen Almanya'nın izlediği saldırgan politikaydı. Yine de Alman tekelcileri önceki gibi, emperyalist çelişmelerden yararlanmayı düşündüler, **Entente**'in kurulmasından sonra da bulanık suda avlanabileceklerini sandılar. Fransa ile Rusya arasında 1893 yılından beri kurulu bulunan ittifakı bozmak, Fransa'yı, Fas'ı terke zorlamak ve orayı istilâ edebilmek için, Alman diplomasisi Rusya ile İngiltere'yi birbirine karşı kışkırtmaya çalıştı. Ama Alman diplomasisinin bu çabaları da başarısızlığa uğradı. Gerçi bu arada İngiltere'nin müttefiki olan Japonya ile Rusya arasında emperyalist bir savaş patlak verdi, bu savaşta Rusya yenilgiye uğradı ve 1905 Devrimiyle büyük çapta zayıfladı ama, Almanya'nın Fransa-Rusya ve Fransa-İngiltere arasındaki guruplaşmayı dağıtma çabası da amacına ulaşamadı.

Alman hükümeti elverişli durumdan yararlanarak, önce Fas bunalımını (38) yarattı. Almanya şimdi Fas'a kesin olarak yerleşebileceğini sanıyordu. Diğer yandan Alman hükümetinin dış politikada bir başarıya şiddetle ihtiyacı vardı. Bunun yanında tüm gücüyle dış politikada içine

(38) Günter HEIDORN: **«Ein Weltkrieg wird vorbereitet».** (Dünya Savaşı Hazırlanıyor) 1905-1911 Fas Bunalımları Sırasında Almanya'nın Emperyalist Dış Politikası, Dietz Verlag, Berlin 1962.

düştüğü yalnızlığı kırmaya çalışıyordu, oysa bu yalnızlığa Alman emperyalizminin kendi neden olmuştu. Bu nedenle Alman emperyalist ve militaristleri uluslararası durumu düşüncesizce gerginleştirdiler, Alman halkının çıkarlarını oyun masasına sürdüler, savaşı bile göze aldılar. Doğal olarak, Alman tekelcilerinin hesabı doğru çıkmadı, Fas bunalımı sırasında İngiltere ile Fransa birlikte davrandı. Üstelik Fas'a giden yol da Alman emperyalist ve militaristleri için yeterince güvenli değildi. Rus Devriminin canlı örneğini izleyen Alman işçi sınıfı, Alman tekellerinin sömürü ve istilâ politikasına karşı büyük siyasal kitle eylemleri koydu. 1905 yılının Ocak-Şubat aylarında Ruhr'da 260.000 maden işçisi zorlu bir kitle grevi uyguladı; Kasım-Aralık 1905'de, ve Ocak 1906'da genel oy hakkı için tüm Almanya'da büyük gösteriler yapıldı; 17 Ocak 1906'da Hamburg'da yapılan yarım günlük siyasal kitle grevi ile bu eylemler doruk noktasına ulaştı. 9 Ocak 1906'da, Petersburg'da binlerce işçi, kadın ve çocuğun üstüne Çarlık kuvvetlerinin ateş açtığı 1905 «Kanlı Pazar»ının yıldönümünde, birçok Alman kentinde gösteriler yapıldı. Rus Devriminin yıldönümü olan 21-22 Ocak 1906'da yapılan gösterilere, Alman işçi sınıfının büyük bir bölümü katıldı. Bu kitle eylemleri yalnızca büyüyen sömürüye ve siyasal gericiliğe karşı değil, birinci Fas bunalımı sırasında Alman emperyalistlerinin yaptığı savaş provokasyonlarına karşı da yönelmişti. 9 Haziran 1905'de Berlin ve Konstanz'da Sosyal Demokratlar tarafından düzenlenen iki büyük barış gösterisi yapıldı. Alman proletaryası, tekelci Alman sermayesinin çıkarları için canını vermek, tekel kârları için ölmek istemiyordu. Alman emperyalist ve militaristleri yalnız dış politika alanında değil, kendi ülkeleri içinde de tecrit olduklarını anladılar. II. Wilhelm de bu durumun farkına varmıştı. 1905'in son günü Şansölye Bülow'a şunları yazıyordu: «Eğer temel sorun, burjuvanın

hayatı ve mülkiyeti için korku duymadan, sosyalistlerimiz yüzünden, savaş için ülke içinden tek insan olsun alamamamız ise... Eğer kan banyosu gerekliyse, önce sosyalistleri öldürür, kellelerini uçurur, zararsız hale getirir, sonra da dış savaşa yöneliriz.» (39) Fas bunalımı sırasında tekelci Alman sermayesi yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı. Alman emperyalist ve militaristlerinin dünya egemenliğini ele geçirmek için amaçladıkları savaş, ertelenmek zorunda kalınmıştı. Egemen sınıfların, tekelcilerin ve yunkerlerin gayri millî savaş politikasına karşı direnmekle Alman işçileri, son derece ulusal bir görevi yerine getirmiş oldular.

Alman emperyalizmi dış politika alanında karşılaştığı güçlükleri aşacak yerde, onları daha da çoğaltmıştı. Fas bunalımı sırasında yaptığı saldırgan savaş tehditleri, Fransa ile İngiltere arasındaki ittifakı daha da pekiştirmeye yaramıştı. Ve Rusya'nın Fransa tarafından gerileteceği yolunda yapılan tüm spekülasyonların boş çıktığı görülmüştü. Rus-Japon savaşının bitiminden ve 1905 Devriminden sonra, Rus emperyalizminin Fransız tekelci sermayesine olan bağımlılığı daha da güçlendi ve Rus hükümeti dış politika alanında açıkça **Entente** eğilimli bir rotaya yöneldi. Bu arada İngiliz emperyalistleri de, eski hasımları Rusya'yı bir müttefik olarak kazanabileceklerine ve kazanmak zorunda olduklarına, baş düşmanın Almanya olduğuna inanmaya başladılar. 1907 Ağustos'unda İngiltere ile Rusya, Orta Asya ve özellikle İran konusunda aralarında var olan anlaşmazlıkları çözüme bağlayan bir anlaşma yaptılar. Böylece Üçlü İttifak oluştu; Almanya'yı tümüyle tecrit etmeye yönelen bir dış politika izleme konusunda üç devlet anlaştı. İngiltere ile Rusya arasındaki

---

(39) Bernhard Fürst von BÜLOW: **«Denkwürdigkeiten»** (Hatırladıklarım), cilt II, Berlin 1930, s. 198.

bu uzlaşma, Alman dış politikasındaki eski idare-i maslahat olanağını ortadan kaldırıyor, dünya politikasında görülen önemli bir değişmeyi bildiriyordu. Bu değişme, ister istemez iki büyük devletin özellikle Alman-Bağdat demiryolu politikasına karşı izlediği katı bir direniş olarak kendini gösterdi. Bunun yanı sıra, 1905'deki ilk Fas bunalımı sırasında Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki ittifak sisteminin çok sağlam olmadığı da anlaşılmıştı. İtalya Üçlü İttifak'a gittikçe daha çok yanaşıyordu. Bunun nedenini, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın İtalya ile olan emperyalist çelişmelerinde aramak gerek. İtalya, Kuzey Afrika üzerinde hak ileri sürüyordu, Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da çıkarları vardı; bu çıkarlar Alman rekabetiyle karşılaşmıştı. Ama tekelci Alman sermayesi zorlu bir meydan okuma ile, daha sonraki dünya savaşının cephelerini oldukça net çizen bu gelişmenin hakkından gelebileceğini sanıyordu. Alman tekelcileri Bağdat demiryolu politikasına daha sıkı sarıldılar, stratejik açıdan önem taşıyan Osmanlı İmparatorluğu'nu sağlama bağlamak için demiryolu yapımını daha hızlı yürütmeğe karar verdiler. Berlin-Bağdat arasındaki kesintisiz demiryolu bağlantısı ile, Osmanlı İmparatorluğu'nu bağımlı kılarak bütün güçlüklere göğüs gerebileceklerini, İngiliz, Fransız ve Rus emperyalistleri arasında askerî bir bölünme sağlayabileceklerini sanıyorlardı.

18 Mayıs 1908'de Osmanlı hükümeti on vilâyetin daha aşarını, Deutsche Bank'a rehin etti ve hattın Helif'e kadar olan, teknik bakımdan en zor ve maliyetli kısmının yapımına başlandı. Tekelci Alman sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu üzerine yaptığı planlar önemli güçlüklerle karşılaşmadan gerçekleşeceğe benziyordu. Ama Jöntürk Devrimi, Bağdat demiryolu projesinde yepyeni bir durum yarattı.

JÖNTÜRK DEVRİMİ DEUTSCHE BANK'IN VE KRUPP'UN PLANLARINI ALTÜST EDİYOR

Abdülhamit'in baskıcı iç politikasına karşı yönelen jöntürk hareketi, liberal toprak sahipleri, burjuvazinin temsilcileri, aydınlar, memurlar ve subaylar tarafından 1889 yılında illegal İttihat ve Terakki Komitesi'nin İstanbul'da kurulması ile başlamıştır. Gerçi Abdülhamit, gizli polis teşkilâtının hafiyeleri kanalıyla jöntürk örgütlerinin çoğunu yok etmeyi başarmış ve komite üyelerini Paris'e kaçmak zorunda bırakmıştı, ama Rusya'daki burjuva demokratik devrimin etkisiyle, Asya'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da devrimci hareket büyük bir atılım kazandı. Ezilen halklar jöntürk burjuvazisini destekledi, onlardan toplumsal ve siyasal durumlarını köklü biçimde düzeltmelerini beklediler. Ulusal demokratik kurtuluş hareketindeki bu kabarma ile birlikte, Osmanlı ordu ve donanmasında çeşitli topluluklar biçiminde yayılan İttihat ve Terakki Komitesi, 1906'da merkezini Selânik'e taşıdı; Selânik devrimci eylemin mayalandığı Makedonya'nın merkeziydi. Bir yıl sonra Makedonya'daki farklı ulusal ve toplumsal eğilimler aşağıdaki talepler etrafında birleşti: Padişahın hal'i, imparatorluğun bölünmezliği, farklı ırklar ve dinler arasında tam eşitlik ve parlamenter demokratik bir rejimin kurulması.

3 Temmuz 1908'de jöntürk komitesi, Makedonya'da müstahkem bir mevki olan Resne'deki subaylara ayaklanma işareti verdi. Padişah boşuna Anadolu'daki birlikleri harekete geçirmeğe çalıştı, onlar da devrimcilere katıldılar. Bunun üzerine Abdülhamit 24 Temmuz'da ayaklanmacıların taleplerini yerine getireceğine söz verdi. Osmanlı İmparatorluğu meşrutî bir monarşi oldu, ülke içindeki tüm iktidar jöntürk komitesinin eline geçti. Sınırlı bir af, yurt dışındaki mültecilerin dönmesini sağladı; sansür ve gizli

saray polisi dağıtıldı, yüksek rütbeli memur ve subaylar arasındaki gericilerin bir bölümü tasfiye edildi.

Ayaklanmanın büyük burjuva yönetimi açısından, alınan bu tedbirlerle devrim kesin olarak sona ermişti. Anadolu'daki Türk köylüleri ve az sayıdaki sanayi kuruluşlarının işçileri, jöntürk komitesini daha kesin tedbirler almaya itmek amacıyla, kendiliğinden eylem ve grevler yapmağa başlayınca, jöntürk hareketi de sınıf niteliğini açığa vurdu. Halı imalâthanelerindeki işçilerin grevleri, İzmir'de liman işçilerinin verdiği ücret kavgaları, Anadolu köylülerinin kıpırdanmaları, Ittihat ve Terakki Komitesi'nce kanlı bir biçimde bastırıldı. Jöntürkler, halk yığınlarının devrimci hareketinin bağımsızlık kazanmasından, toplumun salt üst katlarıyla sınırlı olan jöntürk hareketinin bir burjuva demokratik devrime dönüşmesinden korkuyorlardı. Daha 1908'de Lenin, Türk Devrimi konusunda çok haklı olarak şunları söylüyordu: «Jöntürkler ılımlı davranışlarından ötürü övülüyorlar; yani bu demektir ki, Türk Devrimi güçsüz olduğu için, halkın en alt tabakalarını harekete geçirmediği için, yığınların gerçekten bağımsız davranışına yol açmadığı için, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan proletarya mücadelesine düşmanca tavır aldığı için övülüyor ve bu arada Türkiye'nin yağması devam ediyor.» (40)

Üstelik başarıya ulaşan jöntürk toprak sahipleri, subay ve memurlar imparatorluk içindeki azınlıklara verdikleri sözleri yerine getirmeye istekli değillerdi. Ezilen halkların umutları hiç bir biçimde karşılanmadı, Abdülhamit'in acımasız Türkleştirme politikası yeniden uygulandı. Jöntürk büyük burjuvazisi de Panislâmizm ya da

(40) V. İ. LENİN Werke (Bütün Eserleri), cilt 15, s. 218 Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri», çev. T. Ağaoğlu, Ant Yayınları, s. 42, 1970 İstanbul.

attıkları yeni sloganla «osmanlıcılık» etiketi altında Türk olmayan ulusların ezilmesi politikasını, bir pantürkizmi sürdürüyorlardı. Kendi sınıflarının dar görüşlülüğünün ve ulusal şovenizmlerinin peşinden giden jöntürkler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkları gerçekten demokratik, antifeodal ve antiemperyalist bir kavgaya yöneltemezlerdi.

Bu temel yönelimden dolayı jöntürkler, kafaca da Avrupa devletlerine teslim oldular. Her iki kamptaki emperyalistler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki devrimci kalkışmalara karşı düşmanca tavır aldılar. Halk yığınlarınca desteklenen bir Türk devrimi, pekâlâ yarı sömürge boyunduruğunu kırabilir ve korkunç kârlar sağlayan bu bölgeyi yabancı kapitalistlerin elinden koparıp alabilirdi. Emperyalistlerin duyduğu korku temelsizdi. Jöntürk rejimi, antiemperyalist bir kavga yürütmektense, emperyalistlerle yarı sömürge köleliği anlamına gelen bir ittifak kurmayı seçti. Tüm iktidarı elinde toplayan Abdülhamit'in düşmesi, asla emperyalist köleliğin sona ermesi anlamına gelmiyor, yalnızca «Osmanlı Imparatorluğu'nun Almanya rotasından İngiltere rotasına geçişini» gösteriyordu. (41)

Alman emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal ve ekonomik üstünlüğü, devrim patlak verene değin, büyük ölçüde Abdülhamit ve ona kayıtsız şartsız itaat eden saray kliği ile kurulan gerici ittifaka dayanıyordu. Bu doğulu despotun mutlak iktidarının yıkılması, Alman finans kapitali için zorunlu olarak çok büyük güçlükler yaratacak ve istilâcı Yakın Doğu planlarını tehlikeye sokacaktı. Bunu, Bağdat demiryolu politikasını yürüten şovenist Alman politikacıları da çok iyi kavramıştı; bundan ötürü devrim Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik ve siyasal konumlarını yok etmeden, yangını söndürmek için

(41) **«Geschichte der Diplomatie»** (Diplomasi Tarihi), cilt II, Berlin 1948, s. 229.

her türlü karşı-devrimci araca baş vurdular. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı von Schoen, Şansölye'ye 25 Temmuz 1908'de, Abdülhamit'in «heyecanların yatışması ve hareketin boğulması için» elde mevcut parayı askerlerine dağıtmasını öğütlerken, altın yapan simya taşını bulduğunu sanıyordu. (42) Prusyalı aristokratların, daha önce alışılagelen rüşvet dalaverelerivle devrimi «yuvaya döndürmek» ya da en azından anti-alman gurubu hareketin başından uzaklaştırmak yolundaki çabaları, salt üst düzeydeki jöntürklerin tam anlamıyla İngiliz emperyalizmi yanlısı olan kafa yapılarından ötürü boşa çıkmaya mahkûmdu.

Bunun üzerine İstanbul'daki Alman büyükelçiliği, hiç olmazsa padişahın tahtını kurtarmak için yeni bir girişimde bulundu. Elçilik 27 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığına İstanbul'da Almanya'ya karşı açıkça hoşnutsuzluk duyulduğunu bildirmesinden bir gün sonra, «Alman basınında Osmanlı halkına ve bu halka gerekli olgunluğa erişir erişmez gerçek bir anayasa bahşeden çağdaş kafalı hükümdarına karşı duyulan sempatiyi yansıtan makalelerin yayınlanmasını» teklif etti. Elçilik raporu daha sonra şöyle devam ediyordu: «Şimdiye değin sürdürülegelen barışçı davranışlar bu olgunluğu ispatlıyor. Bundan ötürü kargaşa yaratıcı unsurun harekete egemen olamayacağını umabiliriz. Şimdiye değin ülkenin içişlerine donanma gösterileri ya da başka yollarla burnunu sokan İngiliz ve Fransızların baskısı karşısında, meşrutiyetçi bir Türkiye'nin daha güçlü bir belkemiğine sahip olduğu söylenebilir.» (43)

Alman diplomasisinin bu taktiği de başarıya ulaşmadı. 1908'de Jöntürk Devriminin yarattığı ortamdan yarar-

(42) «Avrupa Kabinelerinin...», cilt 25, 2, No. 8879.
(43) «Avrupa Kabinelerinin...», cilt 25, 2, No. 8886.

lanan Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu'na ait bulunan Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katınca, Almanya ister istemez müttefikin, yani Avusturya-Macaristan'ın yanında yer aldı; Berlin-Bağdat yayılma hattı üzerinde, askerî bakımdan kendisi için gerekli bir ara bölge olan Güneydoğu Avrupa'daki etkinliğini daha da güçlendirmek istiyordu. Özellikle bundan dolayı, ülkede Alman emperyalizmine ve onun yedeğindeki padişaha karşı yoğun bir kin dalgası kabardı. Jöntürklerin Avusturya mallarına karşı yönelttikleri boykotun, Alman mallarını da içermesi tehlikesi başgösterdi. Adana'da gösteri yapan Ermeniler, bir Alman pamuk iplikhanesini tahrip ettiler. 1908'in ekim ve kasım aylarında Krupp'un İstanbul'daki temsilcilik binasının önünde Türk öğrencileri Orta Avrupa'daki bu en büyük silâh tröstünün yaptığı yolsuzluklara karşı, birçok protesto gösterisi yaptılar. Anadolu Şimendifer Şirketi'nde çalışan işçiler, ücretlerinin yükseltilmesi ve Genel Müdür Huguenin'in görevden alınması için grev yaptılar. 18 Ocak 1909'da Bağdat Mebusu İsmail Hakkı, Bağdat demiryolu konusunda meclise bir soru önergesi verdi. İsmail Hakkı böyle bir imtiyazın verilebilmesinin, ancak otokratik bir yolsuzluklar düzeninde mümkün olabileceğini söyledi.

Deutsche Bank ve Krupp açısından, en kötü günler gelmiş çatmıştı. Eski Osmanlı hükümetinin sağladığı destek artık yoktu, Yakın Doğu'daki konumların en önemli temeli yitmişti. Türk Devriminden en büyük kazancı sağlayan hiç şüphesiz Büyük Britanya idi; İngilizler tehlikeli Alman hasımlarını İstanbul'dan sürme konusunda umutlarını jöntürk mültecilerine bağlamışlardı. Sonunda İngilizlerin hesabı doğru çıktı. Osmanlı donanmasının, maliyesinin ve belediyelerin yeniden düzenlenmesi için yüksek rütbeli İngiliz subay ve memurları görevlendirildi. Jöntürklerin gerçekleştirdiği «nöbet değişimi»nden sonraki ilk

sadrazam olan Kâmil Paşa İngiliz dostuydu; hükümet işlerini gerçekte Kâmil Paşa kanalıyla İngiliz büyükelçisi yönetiyordu. Millî Türk bankasının kurulması için İngiliz finans kapitalisti Cassel görevlendirildi. Marmara, Suriye kıyıları, Kızıl Deniz, İran Körfezi, Makedonya ve Arnavutluk kıyılarındaki deniz ulaştırması konusunda iki İngiliz şirketine imtiyazlar verildi. Osmanlı kabinesinde hemen, İran Körfezi ile Bağdat arasındaki demiryolu hattı, Mezopotamya'nın sulanması, Dicle ve Fırat'da gemi işletilmesi, Basra, Bağdat ve Kuveyt liman tesislerinin yapım ve denetimi konularında İngilizlere imtiyaz verilmesi sorunu tartışılmaya başlandı. İngiliz emperyalistleri planlarını gerçekleştirmek için son derece hesaplı davrandılar. En şiddetli kavga alanı olan Mezopotomya'da kendi siyasal ve ekonomik üstünlüklerini sağlamak için, Alman hasımlarının gücünü yitirmesinden yararlanmaya çalıştılar.

«BAĞDAT DEMİRYOLU DÜŞÜ... SUYA DÜŞTÜ»

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal yapısında yer alan bu değişmeler, o denli radikal ve tekelci Alman sermayesi açısından o denli ciddi bir tehlikeydi ki, önde gelen tekelciler Yakın Doğu planlarının gerçekleşmesi konusunda artık fazla bir umut beslememeye başladı. Daha önceleri Dışişleri Bakanlığının sömürgeler bölümünde hukuk danışmanlığı yapan Deutsche Bank yöneticisi Helfferich, 1908 sonlarında banka genel müdürü Gwinner'e İstanbul'dan şunları bildiriyordu: «Tümüyle tersine dönen koşullar altında Marschall'ın konumunun nasıl değişmiş olduğunu görmek üzücü oluyor. Eskiden hemen her şeyi yapmaya gücü yetiyordu, bugün ise iktidarsızlığa mahkûm.» (44) Helfferich aynı mektupta büyük bir tevekkül içinde,

(44) «Avrupa Kabinelerinin...», cilt 27, 2, No. 9958.

Almanya'nın Bağdat demiryolu politikasıyla ilgili olarak şu sonuca varıyordu: «İran Körfezi'ne değin uzanan 'Alman Bağdat demiryolu' düşü, tümüyle suya düşmüştür.» (45)

Alman emperyalistlerinin gösterdiği teslimiyet için her türlü neden de vardı. Fransa ile İngiltere yıllardır Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmiş bulunduğu halde, Alman emperyalistleri dar ama önemli bir cephede, yani demiryolu yapımı ve silâh ticareti alanında üstünlük sağlayabilmişlerdi. Fransız ve İngiliz sermayesi eskiden olduğu gibi, Osmanlı ekonomisinde daha geniş bir alanda, yani ticarette, gemi işletmeciliğinde, malî ve parasal işlerde üstünlüğe sahipti.

Gerçi Almanya Osmanlı pazarına yönelen meta ihracı alanında arayı kapamıştı ama, 1903 yılında bile Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ticarette İngiltere birinci sırayı alıyordu. Almanya, Avusturya-Macaristan'dan sonra üçüncü sırada geliyordu. Meta ihracı alanında İngiltere ile Fransa'nın üstünlüğünü alt etmeyi başaramayan Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu tümüyle bir Alman pazarına nasıl dönüştürebilirdi ki? Kredi, para ve döviz işleriyle uğraşan birkaç Alman bankası (Alman Filistin Bankası, Alman Şark Bankası gibi) olduğu halde, Alman banka sermayesi Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim bir konuma sahip değildi. Alman banka sermayesi korkunç kârlar sağlıyordu, ama hiçbir zaman İngiliz-Fransız banka sermayesini altetmeyi başaramadı. Alman tekelci sermayesi İngilizlerle Fransızları Osmanlı ekonomisinden asla kovamıyacağını çok iyi anlamıştı. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, yani Üçlü İttifak'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik ve siyasal konumu, Almanya ile müttefiki Avusturya-Macaristan'ın konumunu geride bırakıyordu. (46)

(45) «Avrupa Kabinelerinin», cilt 27, 2, No. 9958.

(46) Bkz. Edward M. EARLE Turkey, the Great Powers,

Bundan dolayı Almanya'nın üstün olduğu alanlar ancak belirli noktalar üzerinde yoğunlaşıyordu; örneğin demiryolu yapımı ve Osmanlı ordusuyla yürütülen silâh işleri gibi. Alman emperyalizmi bu iki alanda rüşvetçi ve gerici Osmanlı devlet aygıtı ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde tekelci bir konum kazandı; Jöntürk devrimine değin diğer devletler karşısında bu üstün konumunu korudu. Doğal olarak Jöntürk devrimiyle birlikte, Alman üstünlüğünün dayandığı bu koşullar da ortadan kalktı. Jöntürk çevreleri, İngiltere ve Fransa safında yer aldı. Yeni demiryolu imtiyazlarının ve silâh siparişlerinin İngiliz, Fransız tekellerine verilmesi tehlikesi başgösterdi. Deutsche Bank, Krupp ve tüm Alman tekellerinin üzgün olmaları ve gerek «barışçı yayılma» yoluyla «İran Körfezi'ne değin uzanan 'Alman Bağdat demiryolu' düşünün», gerekse ekonomik boyunduruk altına alma düşünün suya düştüğünü kabul etmeleri için yeterli neden vardı.

Alman emperyalist ve militaristleri, temel unsurunu Bağdat demiryolu projesinin oluşturduğu eski dış politikalarının tümüyle çökmesi karşısında, hâlâ yitirilmeyebilecek olan şeyleri kurtarmak istediler ve tipik bir maceracı davranışıyla her şeyi tek karta oynadılar: savaş kartına.

1908 güzünde Bosna-Hersek bunalımı sırasında, Alman emperyalist ve militaristleri Avusturyalıları kararlı bi-

---

and the Bağdat Railway. New York 1924, s. 104. «Bağdat Demiryolu Savaşı», çev. K. Yargıcı, s. 118, Milliyet Yayınları, 1972 İstanbul.

Kurt WIEDENFELD, **«Die deutsch-türkischen Wirtschaftsbeziehungen und ihre Entwicklungsmöglichkeiten»** (Alman-Türk İktisat İlişkileri ve Gelişme Olanakları), Münih ve Leipzig 1915, s. 12.

«Deutsches Handelsarchiv» (Alman Ticaret Arşivi), yıl 1902, 1. s. 142; yıl 1908, s. 389; yıl 1916, 1, s. 901.

çimde ilerlemeye teşvik ettiler. Almanya ile Avusturya-Macaristan genelkurmayları gerçek bir askerî anlaşma imzaladılar ve savaşa hazırlandılar. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı açacağı bir savaş, ister istemez Rusya ile savaşa yol açacak, bu aynı zamanda Fransa ve Ingiltere ile savaş anlamına gelecekti. Ama Alman emperyalist ve militaristleri, Balkanlar ve Yakın Doğu'daki oyuna yitirmek istemedikleri büyük paralar yatırmışlardı. Sözkonusu olan Alman tekellerinin kârıydı. Mezopotamya'yı kayıtsız şartsız kendi tahıl ve pamuk ambarı yapmak, Yakın Doğu üzerinden akarak dünya egemenliğini ele geçirmek istemişlerdi. Şimdi de kendi işleri ve kârları için, Alman halkının hayatî çıkarlarını oyun masasına sürüyorlar ve her şeyi savaşa yatırıyorlardı.

Alman emperyalist ve militaristlerinin tüm üzüntülerine karşın, 1908-1909'da Fransa'ya karşı açılacak ve bunun ardından Rusya'nın ezilmesine, İngiltere'nin de yenilgisine yol açacak olan yıldırım savaşı gerçekleşmedi. Rusya henüz yeterince silâhlanmamıştı, bundan dolayı savaş konusunda bir bahane yaratmaması için müttefiki Sırbistan'ı dizginledi. Diğer yandan Fransa ile Ingiltere de, Rusya'nın Balkanlar, Boğazlar ve Yakın Doğu'daki konumunu güçlendirmesine yardımda bulunmaya hazır değildiler.

Bosna-Hersek bunalımı sırasında Almanya ile Avusturya-Macaristan görünürde büyük bir dış politika başarısı elde ettiler. Balkanlardaki konumlarını savaşa girmeden sağlamlaştırdılar. Ama bu sağlamlık neler pahasına sağlanmıştı? Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın şiddetli bir düşmanı olmuştu, Rusya'da çok daha güçlü bir biçimde Üçlü İttifak saflarına itilmişti. Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın ilerleyişi karşısında, Balkanlardaki çıkarları çiğnenen İtalya da Fransa ile Ingiltere'nin saflarına sürükleniyordu. Alman emperyalizmi çok şüpheli bir başa-

Bundan dolayı Almanya'nın üstün olduğu alanlar ancak belirli noktalar üzerinde yoğunlaşıyordu; örneğin demiryolu yapımı ve Osmanlı ordusuyla yürütülen silâh işleri gibi. Alman emperyalizmi bu iki alanda rüşvetçi ve gerici Osmanlı devlet aygıtı ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde tekelci bir konum kazandı; Jöntürk devrimine değin diğer devletler karşısında bu üstün konumunu korudu. Doğal olarak jöntürk devrimiyle birlikte, Alman üstünlüğünün dayandığı bu koşullar da ortadan kalktı. Jöntürk çevreleri, İngiltere ve Fransa safında yer aldı. Yeni demiryolu imtiyazlarının ve silâh siparişlerinin İngiliz, Fransız tekellerine verilmesi tehlikesi başgösterdi. Deutsche Bank, Krupp ve tüm Alman tekellerinin üzgün olmaları ve gerek «barışçı yayılma» yoluyla «İran Körfezi'ne değin uzanan 'Alman Bağdat demiryolu' düşünün», gerekse ekonomik boyunduruk altına alma düşünün suya düştüğünü kabul etmeleri için yeterli neden vardı.

Alman emperyalist ve militaristleri, temel unsurunu Bağdat demiryolu projesinin oluşturduğu eski dış politikalarının tümüyle çökmesi karşısında, hâlâ yitirilmeyebilecek olan şeyleri kurtarmak istediler ve tipik bir maceracı davranışıyla her şeyi tek karta oynadılar: savaş kartına.

1908 güzünde Bosna-Hersek bunalımı sırasında, Alman emperyalist ve militaristleri Avusturyalıları kararlı bi-

---

and the Bağdat Railway. New York 1924, s. 104. «Bağdat Demiryolu Savaşı», çev. K. Yargıcı, s. 118, Milliyet Yayınları, 1972 İstanbul.

Kurt WİEDENFELD, **«Die deutsch-türkischen Wirtschaftsbeziehungen und ihre Entwicklungsmöglichkeiten»** (Alman-Türk İktisat İlişkileri ve Gelişme Olanakları), Münih ve Leipzig 1915, s. 12.

«Deutsches Handelsarchiv» (Alman Ticaret Arşivi), yıl 1902, 1. s. 142; yıl 1908, s. 389; yıl 1916, 1, s. 901.

çimde ilerlemeye teşvik ettiler. Almanya ile Avusturya-Macaristan genelkurmayları gerçek bir askerî anlaşma imzaladılar ve savaşa hazırlandılar. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı açacağı bir savaş, ister istemez Rusya ile savaşa yol açacak, bu aynı zamanda Fransa ve Ingiltere ile savaş anlamına gelecekti. Ama Alman emperyalist ve militaristleri, Balkanlar ve Yakın Doğu'daki oyuna yitirmek istemedikleri büyük paralar yatırmışlardı. Sözkonusu olan Alman tekellerinin kârıydı. Mezopotamya'yı kayıtsız şartsız kendi tahıl ve pamuk ambarı yapmak, Yakın Doğu üzerinden akarak dünya egemenliğini ele geçirmek istemişlerdi. Şimdi de kendi işleri ve kârları için, Alman halkının hayatî çıkarlarını oyun masasına sürüyorlar ve her şeyi savaşa yatırıyorlardı.

Alman emperyalist ve militaristlerinin tüm üzüntülerine karşın, 1908-1909'da Fransa'ya karşı açılacak ve bunun ardından Rusya'nın ezilmesine, İngiltere'nin de yenilgisine yol açacak olan yıldırım savaşı gerçekleşmedi. Rusya henüz yeterince silâhlanmamıştı, bundan dolayı savaş konusunda bir bahane yaratmaması için müttefiki Sırbistan'ı dizginledi. Diğer yandan Fransa ile İngiltere de, Rusya'nın Balkanlar, Boğazlar ve Yakın Doğu'daki konumunu güçlendirmesine yardımda bulunmaya hazır değildiler.

Bosna-Hersek bunalımı sırasında Almanya ile Avusturya-Macaristan görünürde büyük bir dış politika başarısı elde ettiler. Balkanlardaki konumlarını savaşa girmeden sağlamlaştırdılar. Ama bu sağlamlık neler pahasına sağlanmıştı? Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın şiddetli bir düşmanı olmuştu, Rusya'da çok daha güçlü bir biçimde Üçlü İttifak saflarına itilmişti. Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın ilerleyişi karşısında, Balkanlardaki çıkarları çiğnenen İtalya da Fransa ile Ingiltere'nin saflarına sürükleniyordu. Alman emperyalizmi çok şüpheli bir başa-

rı elde etmişti ve özellikle Yakın Doğu'da ileri adım atma konusunda bu başarının hiç de yardımı olmamıştı.

ALMAN VE OSMANLI GERİCİLİĞİ KARŞI DEVRİMCİ BİRLİK İÇİNDE

Alman finans kapitali açısından İstanbul'daki durum, daha 1909 yazında önemli ölçüde düzelmeye başlamıştı. İngiliz kapitalistleri ve Osmanlı hükümetindeki adamları, İstanbul'daki iktidar değişikliğinden beri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tam anlamıyla, insafsızca bağımlı kılınması ve Mezopotamya'nın Büyük Britanya tarafından ele geçirilmesi için çalışıyordu.

Bu kaba atılımlar jöntürk burjuvazisi içinde büyük bir güvensizlik uyandırdı. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine yol açan başarısız 1909 darbesinde (31 Mart Olayı) İngiltere'nin parmağının bulunduğunun anlaşılması ve İngilizlerin Girit sorununda Osmanlılara karşı Yunanistan'ı kışkırtması bu güvensizliği daha da arttırdı. Büyük Britanya'nın önderliğindeki Üçlü İttifak'ın bu saldırgan politikası, İttihat Terakki Komitesi içinde değişime yol açtı. Daha önceleri ön planda yer alan Parisli ve Londralı jöntürk mülteciler saf dışı edildiler. Sadrazam Kâmil Paşa 1909 Ocağında görevden çekilmek zorunda bırakıldı. Artık yönetici konuma jöntürklerin askerî önderleri geçmişti. Bunların büyük çoğunluğu Prusya türü eğitim görmüş, harbiye nazırlığı, harbiye nazırlığı müsteşarlığı, genelkurmay başkanlığı, muhafız komutanlığı gibi mevkilere ve diğer önemli komutanlıklara getirilen Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey türünden kişilerdi. Prusya kafasıyla yetiştirilmiş bu kişiler, devrimci antiemperyalist bir halk hareketinin başında, egemenlik haklarına sahip, sömürge bağlarından kurtulmuş bir Türk devleti uğruna verilecek kavgayı yönetecek yerde, ülkelerini yeniden Alman em-

peryalizmine bağımlı kıldılar. Almanların Boğaziçi'nde yeniden kazandığı üstünlüğün en açık ifadesi, Bosna-Hersek'in ilhakından doğan bunalım sırasında Avusturya ile Osmanlılar arasında arabuluculuk yapmağa çalışan General Colmar von der Goltz'un İstanbul'a gönderilmesi, 1909 baharında çok sayıda Prusyalı subayın Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi işinde görevlendirilmesi ve Osmanlı subaylarının Almanya'da eğitim görmelerinin kararlaştırılması olmuştu.

Şansölye Bülow'un Goltz'a verdiği siyasal görev şuydu: «Yalnız kalmamalı, tersine Türkleri askerî, politik ve ekonomik bakımdan bizim yanımıza çekmeli, kazanmalı ve bize bağlamalıyız». (47) Von der Goltz-Paşa, emperyalist yayılmanın öncüsü olarak kendine yeniden verilen bu görevi, tekelci Alman sermayesini son derece hoşnut bırakacak şekilde yerine getirdi. Von der Goltz Osmanlı ordusunun askerî vuruş gücünde gerekli yükselmeyi sağlamakla, yalnızca Alman savaş sanayii için yeni siparişler yaratmakla kalınmayacağını, aynı zamanda Alman yanlısı olan jöntürk iktidar sahiplerinin Bağdat demiryolunun yapımına Alman emperyalizmi kanalıyla devam edilmesinin zorunluluğuna inandırılacağını anlamıştı. Goltz-Paşa özellikle, Deutsche Bank finans kapitalcileri ile Babıâli arasında kopmuş olan bağları yeniden kurma ve Bağdat demiryolu hakkında daha önce yapılan imtiyaz anlaşmalarını, özellikle 1908'de imzalanan anlaşmayı jöntürk hükümetine onaylatma konusuyla ilgilendi.

Bütün bunların yanı sıra, Alman diplomasisinin İstanbul'da yeniden üstünlük kazanmak için koyacağı eylem bakımından, generalin eski deneylerine dayanan çalışması gerekliydi. Her türlü yol denenerek yönetici jöntürk kliğinin yeniden Alman emperyalizmine teslim olması

(47) «Avrupa Kabinelerinin...», cilt 27, 1, s. 278.

sağlanacaktı. Sözkonusu olan neydi? Devrim sonrasında Osmanlı Imparatorluğu ister istemez olağanüstü yoğuntukta bir malî bunalımın içine düşmüştü. Bu bunalım ancak daah geniş çaplı bir borçlanma ile aşılabilirdi. Ama Osmanlı maliye nazırının Londra ve Paris borsalarından borç para sağlama yolundaki girişimleri ilkin Fransız ve İngiliz yüksek finans çevrelerinin ileri sürdüğü şantajcı koşullar, ikinci olarak da Berlin'in talimatıyla Marschall ve Goltz'un yürüttüğü Alman entrikaları sonunda başarısızlığa uğradı; «Wilhelmstrasse», olağanüstü dengesiz malî duruma karşın, her türlü koşul altında gerçekleştirmeye azmettiği istilâcı amaçları sürdürerek, Osmanlı hükümetinin istediği borcu, Alman borsasından sağladı. Bu da 1910 kasımından gerçekleştirildi.

Berlin'deki en yüksek makamlarca desteklenen bu atılım, hasım Ingiliz-Fransız'ların elindeki, Osmanlı Imparatorluğu üzerinde yeniden Alman egemenliği kurma yolunda harcanan çabalara karşı çok etkin bir saldırıya yol açabilecek son olanağı da aldı. Borç anlaşmasının imzalanmasından sonra, Osmanlı-Alman temsilcileri arasında, Bağdat demiryolunun yapımına devam edilmesi konusunda yeni görüşmelerin başlaması kaçınılmazdı; bu görüşmeler, 21 Mart 1911'de üç bölümden oluşan yeni bir imtiyaz anlaşmasının yapılmasıyla sonuçlandı.

Birinci anlaşma Deutsche Bank'a Bulgurlu'dan Bağdat'a kadar olan hattın yapımına derhal başlama hakkını veriyordu. Bu yapım için, Osmanlı devlet gelirlerinin bir bölümü Deutsche Bank'a rehin ediliyor ve Anadolu hattı için rehin edilen gelirden arta kalan kısım da bankanın emrine veriliyordu. Marschall, Dışişleri Bakanlığına bu konuyla ilgili olarak çektiği telgrafta şunları bildiriyordu: «Bağdat'a kadar olan bölümün yapımı bu anlaşma ile kesin olarak düzenlendi. Böylece, Anadolu demiryolları da

katılırsa, 2700 kilometrelik bir demiryolu ağı Alman denetimi altına giriyor; bu, Berlin-Madrit arasındaki (Köln ve Paris üzerinden) uzaklıktan biraz daha fazladır.» (48)

Ikinci ve üçüncü anlaşma ise, Bağdat Demiryolu Şirketi'ne Osmaniye ile Iskenderun arasında ikinci bir hat yapma ve bu kentte bir liman kurma olanağı sağlıyordu. Bu arada o döneme değin genellikle Fransız sermayesinin hakim olduğu Trablusşam'ı geliştiren Halep ve Yukarı Mezopotamya pazarı, İskenderun'a yönelecek ve Bağdat demiryoluna Akdeniz'de bir çıkış noktası sağlanmış olacaktı. Halep'deki Alman konsolosu Dışişleri Bakanlığına yazdığı raporda, şunları söylüyordu: «Iskenderun'un Bağdat demiryolunun etki alanı içine alınması yolunda elde olunan bu başarıya, Alman etkisinin bir limana daha egemen olması olayından ayrı bir anlam vermek gerek; şimdiye dek burada tek bir Alman olsun bulunmuyordu ve ayrıca, Alman çıkarları bu kentte son derece sınırlı ölçüler içinde temsil olunuyordu.» (49) Hamburglu armatörlerle Deutsche Bank'ın anlaşmasından sonra, Iskenderun «Alman Bağdat demiryolu hattının en uygun giriş ve çıkış kapısı» olarak seçildi. (50)

Alman emperyalizmi açısından Mart 1911 tarihli anlaşma, Osmanlı Imparatorluğu'nun boyunduruk altına alınması ve istilâcı hedeflerin gerçekleşmesi yolunda atılan yeni bir ileri adım anlamına geliyordu. Demiryoluna uzun yıllar verilen ara, artık sona ermişti. Imtiyaz anlaşması yapıldıktan sonra, yapım çalışmalarına birçok yerde anda başlandı: Çukurova yaylasındaki Bulgurlu'dan Torosların güneyine ve Bağdat'tan kuzeye doğru 1911-1914 yılları

---

(48) «**Avrupa Kabinelerinin...**», cilt 27, 2, No. 10 037.

(49) «**Deutsches Zentralarchiv Potsdam**» (Potsdam Alman Merkez Arşivi), No. 6668, Bl. 74/75.

(50) **Die Post**, 18 Aralık 1913.

arasında aşağıdaki hatlar işletmeye açıldı: Bulgurlu-Ulukışla (38 km. 1 Temmuz 1911'de), Dorak-Yenice (18 km. 27 Nisan 1912'de), Yenice-Mamure (97 km. 27 Nisan 1912'de), (Radşu-Halep-Trablusşam (203 km. 15 Aralık 1912'de), Ulukışla-Karapınar (53 km. 21 Aralık 1912'de), Toprakkale-İskenderun (59 km. Kasım 1913'de), Bağdat-Sumike (62 km. 2 Haziran 1914'de), Trablusşam-Tel Ebiad (100 km. 11 Temmuz 1914'de), Sumike-Istabolat ve Istabolat-Samarra (57 km. 27 Ağustos 1914 ve 7 Ekim 1914'de). Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, 1715 kilometrelik Konya-Bağdat hattının 887 kilometresi tamamlanmıştı. Yapılmadan kalan bölümler ise Toros dağlarındaki bölüm (38 km.), Amanus hattı (100 km.) ve Samarra-Musul-Tel Ebiad hattı (690 km.) idi.

Bağdat demiryolunun rayları, Alman emperyalizminin etki alanını Anadolu'dan Mezopotamya'ya doğru sürekli olarak yayıyordu ve bu yayılma, Almanya'nın dünya politikasına egemen olma kavgasındaki baş hasmı Ingilizlere ait bulunan bir bölgeye, yani Hindistan'a doğru yönelmişti.

Krupp'un önderliği altında bulunan Alman silâh tekellerinin işleri de sürekli tıkırında gidiyordu. Almanya'nın Babıâli nezdindeki askerî ataşesi ve Alman silâh sanayisinin Istanbul'daki güvenilir adamı Binbaşı Strempel kanalıyla yürütülen yeterli ön çalışmalardan sonra, Alman firmalarına 1909 yılında 300 milyon mermilik bir sipariş verildi. Bu siparişi Karlsruhe'deki Alman Silâh ve Cephane Fabrikası, Hamburg'daki Polte ve Ortakları silâh fabrikası ile Düsseldorf Rhein Madeni Eşya ve Makine Fabrikası birlikte karşılayacaktı.

1910 Şubatının sonlarına doğru, Marschall yine Osmanlı harbiye nazırının yardımıyla yeni bir büyük sipariş sağlamayı başardı. 13 Mart 1910 tarihli «Frankfurter Zei-

tung», Alman savaş sanayiinin Istanbul'daki tekelci konumunu daha da güçlendiren bu milyonluk silâh ticaretini bildirirken, aşağıdaki ayrıntıları açıklıyordu: «Doksan sahra topu için yeni bir sipariş alan Krupp ve dört avcı torpidosu teslim olan Elbing'deki Schichau firması dışında, Berlin'deki bir fabrikaya milyonluk bir kumaş siparişi verildi. Ayrıca, Gevelsberg'deki Dahlmann firması, yaklaşık 600.000 Mark tutarında istihkâm malzemesi, Rheinbroh'daki Hilgers firması aynı tutarda köprü malzemesi, Berlin'deki Dittmann firması 1.300.000 Mark tutarında telgraf malzemesi ve Kassel'deki Hahn firması şimdilik 60.000 Marklık bir telemetre siparişi gibi önemli işler aldılar. Daha önemli diğer siparişler ise sırada beklemekte. Öyle ki, çadırlar konusunda yapılan bir ihaleyi bile Alman sanayii aldı...» (51)

1911 ve 1912 yıllarında Almanya'nın müttefiki Italya'ya karşı yürütülen savaşta, Osmanlı devletini Alman silâh tekelleri donattı; 1912-1913'de Balkan Savaşları sırasında ise, Ruhr Havzası'nın silâh devleri yalnız Babıâli'yi değil, Bulgaristan ve Romanya'yı da savaş malzemesi ile besledi.

Ve nihayet, Alman emperyalizm ve militarizmi, General Liman von Sanders başkanlığındaki askerî bir heyetin 1913 Aralığında Istanbul'a gönderilmesine, sadece Osmanlı Imparatorluğu'ndaki siyasal, askerî ve stratejik etkinliğin güçlenmesi açısından değil, Alman tekelci sermayesinin ve özellikle Krupp'un sağlayacağı büyük siparişler açısından da belbağlamıştı. «Görünürde sözkonusu olan 'tümüyle siyasal' bir sorundu; seçkin subaylardan oluşan, başında Alman generali Liman von Sanders bulunan askerî bir heyet Türkiye'ye gönderilmişti; bunlar

(51) Zikreden: Bernhard MENNE, «Krupp. Almanya'nın...» s. 256.

Balkanlardaki boğazlaşmadan sonra alt üst olan Osmanlı ordusunu yeniden örgütlemek üzere gönderilmişlerdi. Bu konuyu gündeme getiren Almanya'nın Babıâli nezdindeki askerî ataşesi Binbaşı von Strempel, silâh ticareti konusunda şaşırtıcı bir yeteneğe sahip olan bir kişiydi. Başlıca resmî görevi ise, savaş gemileri ve silâh artıkları almaları için Osmanlıları kandırmaktı. Ordunun yeniden örgütlenmesi olayının silâh ticaretinin beceriklice yoluna koyulması şeklinde ortaya çıkması, artık şaşırtıcı gelmemektedir: sipariş sadece Osmanlı sahra toplarının tümüyle yenilenmesinden, gemi havuzu ve tersane yapılmasından, Boğazlar'ın topçu bataryalarıyla donatılmasından, Çatalca hattında büyük istihkâm tesislerinin kurulmasından ibaret değildi.» (52)

Babıâli ile yapılan silâh ticareti, Almanya'nın Osmanlı Imparatorluğu ile yürüttüğü emperyalist dış ticarette önemli bir kalemi oluşturuyordu. Bunun yanı sıra, Krupp Fabrikalarının defterlerindeki «Türk Hesabı»nın kabarıklığı, Istanbul'daki Alman etkinliğinin düzeyi konusunda bir çeşit ölçüt oluyordu. İngiliz ve Fransız silâh tekellerinin yürüttüğü şiddetli rekabete karşın, Alman emperyalizmi Osmanlı Imparatorluğu'ndaki konumunu, tekel benzeri bir duruma yükseltmişti.

SERMAYE İHRACI OLAĞANÜSTÜ KÂRLAR SAĞLIYOR

Lenin «Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm» adlı eserinde, «Tekellerin egemenliğindeki bu en yeni kapitalizm açısından **sermaye** ihracı, niteleyici bir özellik taşımıştır» diyordu. (53) Deutsche Bank'ın daha

(52) Bernhard MENNE: «Krupp: Almanya'nın...» s. 299.
(53) V. İ. LENİN: «Seçme Eserler», cilt I, s. 758.

önce sözünü ettiğimiz Osmanlı Imparatorluğu'ndaki faaliyetleri, bunu çok iyi ispatlamaktadır. Bu sermaye ihracı, emperyalist dönemde tekelci kârlardan doğan nisbî bir sermaye fazlasına dayanmaktadır; iç ve dış pazarda gelişen tekeller bu tekelci kârları, doğal olarak yine aşırı kârlar sağlayacak olan yerlere yatırmaktadır. Finans kapital, kârlı yatırım alanları olarak sömürge ve yarı sömürgeleri görmektedir. Bu az gelişmiş ülkelerde kâr oranı çok yüksektir, çünkü ücretler çok düşük, yeraltından ve yerüstünden sağlanan hammaddeler çok ucuzdur. Bu ülkelerde geçmişte de, bugün de genellikle güçlü bir işçi hareketi olmamıştır, bundan dolayı tekeller buralarda işçileri emperyalist metropollere oranla daha yoğun biçimde sömürmektedir.

Doğal olarak tekelciler, sermayelerini kendi ülkelerine yatırabilir, kendi ülkelerinin üretici güçlerini geliştirebilir, böylece emekçi halkın yaşam koşullarını ve düzeyini yükseltebilirlerdi; ama bu yol onlara uygun gelmiyordu; sömürge ve yarı sömürgelerdeki yüksek kârları, kendi ülkelerinden sağlayamazlardı. Bundan ötürü, nisbî sermaye fazlası, «kapitalizmin birkaç ülkede 'çok fazla olgunlaşmış' olması ve (tarımın geri kalmış durumu ve yığınların yoksulluğu yüzünden) sermayenin 'kârlı' bir oyun alanından yoksun bulunması gerçeğinden» (54) ortaya çıkar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman sermayesi özellikle Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da ve Osmanlı Imparatorluğu'nda güçlü bir etkinlik kurmuştu. Osmanlı Imparatorluğu'na yönelen sermaye ihracını demiryolu yapımı ve devlet borçları alanında çalışan Deutsche Bank

(54) V. İ. LENİN: «Seçme Eserler», cilt I, s. 759. «Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm», çev. E. Başar, Sol Yayınlar, 1965 Ankara, s. 77.

yönetmekteydi. 1912 yılı sonlarında Osmanlı devleti Deutsche Bank'a 29 milyon Osmanlı Lirası borçlanmıştı; bu, Osmanlı devlet borçlarının yüzde yirmisiydi. Osmanlı devleti, Alman finans kapitaline yalnızca faiz ödemek için, ülkenin ezilen halk yığınlarından yılda 20 milyon Mark sızdırmak zorundaydı.

Almanya'nın Osmanlı Imparatorluğu'na yönelen sermaye ihracının egemen biçimi demiryolu yapımıydı. Deutsche Bank yönetimindeki Alman finans kapitali, dev Bağdat demiryolu girişimiyle Osmanlı Imparatorluğu'nu, bir yandan demiryolu yapımının finanse edilmesi için Osmanlı Imparatorluğu'na «bahşedilen» sayısız istikrazdan sağlanan kârlarla, diğer yandan demiryolunun kendinden sağlanan kârlarla «soyup soğana çevirdi.» «Bu uluslararası alışverişlerde borç para veren hemen her zaman bazı ek çıkarlar sağlamayı başarmaktadır: bir ticaret anlaşmasında lehte bir madde, bir kömür üssü, bir liman inşası sözleşmesi, yağlı bir imtiyaz veya top siparişi ...Sermaye ihracı böylece meta ihracını teşvik eden bir araç haline gelir.» (55)

Yalnızca Anadolu Şimendifer Şirketi'nin safi hasılatı 1890'da 767.557 Franktan 1910'da 3.382.286 Franka ve 1914'de ise 5.169.894 Franka yükseldi. Bağdat hattının başlangıç hasılatı (Gründegewinn) ise 138 milyon Frank olarak tahmin olunuyordu ve yapımcıların bankadan karşıladıkları yapım harcamaları sayesinde sağlanan «tasarruf» 160 milyon Franktı. Savaş patlak verdiği sıralarda, Alman emperyalizminin Asya Türkiye'sindeki demiryolu şebekesine doğrudan yaptığı sermaye yatırımı 225 milyon Marka ulaşıyordu; bunun dışında Osmanlı devlet borçlarının 50 milyon Marklık bir bölümü Alman burjuvazisine

(55) V. İ. LENİN: «Kapitalizmin En Yüksek...» s. 80-81.

ait bulunuyordu. Deutsche Bank'ın yürüttüğü demiryolu yapımı, tekelci Alman sermayesinin Yakın Doğu'daki siyasal ve ekonomik tüm girişimleri için yol açtı. Yine de Almanya'dan Asya Türkiye'sine yönelen sermaye ihracının kapsamı -demiryolları göz önüne alınmazsa- sınırlıydı. Babıâli'nin imtiyaz politikasını ve Fransız burjuvazisinin bu ekonomik ve siyasal yayılma alanında daha ağır bastığı durumları gözönüne almazsak, bu olgu, ikraz sermayesi ve üretken sermaye ihracı alanlarında tekelci bir konum edinmeye çalışan Deutsche Bank'ın durumu için de geçerliydi. Ve Deutsche Bank ağır basan etkinliğinden yararlanarak, diğer Alman girişimcilerinin Osmanlı Imparatorluğu'nun yağmasına katılma çabalarını -İstanbul'da tümüyle kendi etkinlikleri altında tuttukları elçinin de yardımıyla- birçok kez engellediler.

Bu, tekellerin yürüttüğü vahşi rekabet kavgasında, tekelcilerin nasıl kendi sınıf çıkarlarına karşı yöneldiklerinin tipik bir örneğidir. Deutsche Bank bir yandan Osmanlı Imparatorluğu'nun geniş çapta bağımlı kılınmasıyla ilgilendiği halde, diğer yandan da kendi egoist tekelci çıkarlarının dışına çıkamıyor, diğer bir Alman girişimcisinin bu alana el atışını, yani Alman sermayesinin Osmanlı Imparatorluğu'nda daha büyük bir etkinlik kazanmasını kesinlikle engelliyordu.

Alman malî çevrelerinin sermaye yatırımları, Almanya'nın istilâcı Yakın Doğu politikası açısından son derece büyük bir önem taşıyordu; bu yatırımlar, Alman sanayiinin hammadde kaynağı olarak Osmanlı Imparatorluğu'nun değerini yükseltmek amacına yönelmişti. Bu tür girişimlerin başında, Deutsche Bank tarafından hazırlanan büyük Konya Ovası sulama projesi yeralıyordu. Deutsche Bank yöneticilerinin bu yatırımda güttükleri amaç, Bağdat demiryolunun geçtiği bu bölgeyi sunî sulamayla Alman dokuma

sanayiinin pamuk ambarı yapmaktı. Deutsche Bank, Yakın Doğu'daki tüm girişimlerinde olduğu gibi, bu projede de derhal Dışişleri Bakanlığının ateşli desteğini sağladı. Bakanlık yine alışılagelen görev dağılımına baş vurdu: banka gerekli sermayeyi sağlamayı üstlenirken, -banka kodamanları Anadolu Şimendifer Şirketi'nin kuruluş sermayesini iki katına çıkarmayı düşünüyorlardı- Bankanın siyasal iktidardaki güvenilir adamları da Babıâli'ye baskı yaparak imtiyaz alma görevini yüklendi. Deutsche Bank'da öbeklenen para babaları 4 Eylül 1907'de amaçlarına ulaştılar .Büyükelçi, Dışişleri Bakanlığına, padişahın yayınladığı bir kararname ile, yaklaşık 53.000 hektarlık Konya Ovası'nın kurutulması ve sulanması konusunda büyük bir hırsla peşinde koşulan imtiyazın Anadolu Şimendifer Şirketi'ne verildiğini bildiriyordu. Girişimin maliyeti 20 milyon Mark tutarındaydı; bu tutar, yüzde beş faizle ve bölgenin ürününde beklenen artışın rehin edilmesi karşılığında Deutsche Bank tarafından karşılanıyordu; gerçekten kârlı bir işti bu.

Daha Konya vilâyetindeki sulama çalışmalarına yeni başlandığı bir sırada, Deutsche Bank bu tür yeni bir proje ile, Adana Ovası sulama projesiyle uğraşıyordu. Deutsche Bank tarafından oluşturulan araştırma komisyonunun -bunlar aynı zamanda Prusya Çalışma Bakanlığı'nda görevli uzmanlardı- arazi krokilerini tamamlamasından sonra, 1913'de imtiyaz, daha mükemmel bir hale sokuldu. Diğer yandan Holzmann firması kanalıyla temsil olunan Deutsche Bank, bu kez de Alman emperyalizmine Adana vilâyetinde özellikle pamuk yetiştiren 500.000 hektarlık yeni bir bölge açma görevini üstlenmişti.

Deutsche Bank daha bu imtiyazları ele geçirmeden önce, 1905 yılında Dresden'de, Alman sanayii yararına Asya Türkiye'sindeki hammaddelerin, özellikle pamuğun

yağmasını örgütlemek amacıyla bir şirket kurulmuştu: **Deutsche Levantinische Baumwoll-Gesellschaft** (Alman Levant Pamuk Şirketi). Adana ve Izmir'e yerleşen bu şirket, özelikle Çukurova'da pamuk ekiminin gelişmesi konusuyla uğraştı. Bu bölgede tarımsal makinelerle donatılan çiftlikler kurdu, yoksullaşan Türk köylüleri bu çiftliklerde tarım işçisi olarak sömürüldüler. Bu arada şirket, Küçük Asya'nın en verimli bölgelerinde, oldukça büyük toprak parçalarını kendi denetimi altına almayı başardı; şirket ilerde bu topraklara Alman göçmenlerini yerleştirmeyi amaçlıyordu.

Bunun dışında Deutsche Bank Mezopotamya'daki petrol yataklarını denetimi altına almak için de çok şiddetli bir kavga verdi. Ingiliz hasımlarıyla yürüttüğü rekabet sonucunda, 1912 yılında Mezopotamya petrollerinden yüzde 25'lik bir pay ele geçirmeyi başardı. Elbette ki ilk başarı Deutsche Bank'ı tatmin etmedi. Banka, Yakın Doğu'daki petrolün yağmasında bir tekel konumu edinmek istiyordu.

Deutsche Bank'ın çalışmalarına paralel olarak, Alman emperyalizmi 1907 yılında bu bölgedeki yeraltı zenginliklerinin yağmasına katılmak için kavgaya girişti.

Almanya işlenmemiş Türk madenlerini ithal eden ülkeler içinde ikinci sırayı aldığı halde, 20. yüzyıl başlarına değin Türk madenciliğine hatırı sayılır bir sermaye yatırmamıştı. Bütün önemli Türk madenleri, Fransız ve daha küçük çapta Ingiliz sermayesinin denetimi altında bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda, tekelci rekabet kavgasında çok büyük önem taşıyan hammadde kaynakları (56) üzerinde Alman finans kapitalinin bir tekel kurması henüz mümkün değildi. Bu durumu değiştirmek için

(56) V. İ. LENİN: «Seçme Eserler», cilt I, s. 776.

Nationalbank für Deutschland, Deutsche Orientbank, Deutsche Levante - Linie, metal sanayii temsilcileri ve Prusya Krallık Jeoloji Akademisi 19 Kasım 1906'da Akdeniz Madencilik Araştırma Kurumu'nu oluşturdular. Maksimum kârın güvence altına alınması için verilen kavga burada, en farklı kurumları uzlaşmaya zorluyordu. Lenin'in de belirttiği gibi, «rekabet tekele dönüşür». (57) Yine de Osmanlı Avrupa'sındaki ve Fas'daki çalışmalar kısa zamanda önemli başarılar sağlarken, ağır basan İngiliz-Fransız rekabetinden dolayı madencilikle ilgili olan bu girişim Anadolu'da tutunamadı. Bu gelişim, Jöntürk Devrimi'nin patlak vermesi ve İstanbul'daki İngiliz-Fransız nüfuz çevrelerinin gösterdiği geçici birleşik direniş, en sonunda bu kurumun dağılmasına yol açtı.

Sürdürülen inatçı kavga, Alman emperyalizmini liman yapımları ve belediyelerde elektrik tesislerinin kurulması için imtiyazlar almak amacıyla yürütülen yeni mücadelelere itti. Özellikle ikinci alanda, Alman sanayii için yalnızca yüksek kârlar görünmüyor, bu yatırımlar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün büyük kentlerinde Almanya'nın siyasal etkinliğinin güçlenmesi açısından bir çıkış noktası oluyor, ayrıca Alman mühendis ve teknikerlerinin sürekli çalıştırılmasına olanak sağlıyordu. Elektrik şirketleri için imtiyazlar sağlamak uğruna girişilen bu büyük av, Deutsche Bank ile ittifak halinde bulunan elektrik konzerninin büyük projeleri arasında yer alıyordu ve siyasal merkezce yine yoğun biçimde desteklenen bu projeler, bu kez aynı planlar peşinde koşan güçlü bir İngiliz, Fransız ve Belçika rekabeti ile karşılaşıyordu. Doğal olarak, Alman elektrik konzerninin gerek elektrik sanayi ürünleri satarak, gerekse elektrik tesisleri kurarak Osmanlı topraklarında tekelci bir konum ka-

(57) V. İ. LENİN: «Seçme Eserler» s. 726.

zanma yolunda harcadığı çaba başarısızlığa uğradı. Tıpkı madencilik alanında Alman payını yükseltme ve ucuz işgücünü sömürerek, anlaşmalarla kazanılan haklardan, imtiyazlardan yararlanarak yok pahasına satın alınan hammaddeleri yerinde işleme çabasının başarısızlığa uğraması gibi.

Almanya'dan Türkiye'ye yönelen sermaye ihracı artışının, Osmanlı İmparatorluğu'nu, özellikle Alman emperyalizminin çok verimli bir hammadde ve tarımsal ürün deposu haline dönüştürmesi, diğer yandan da ülkede Alman emperyalizminin stratejik üstünlüğü (demiryolları!) için gerekli koşulları yaratması kaçınılmazdı. Yoksa Alman emperyalizminin ideologlarının sürekli ileri sürdükleri gibi, Türkiye'nin sanayileşmesi türünden bir amaç asla güdülmüyordu. İngiliz, Fransız ve bütün diğer emperyalizmler gibi Alman emperyalizmi de, yalnızca sömürge ve yarı sömürgelerde ulusal sanayilerin kurulmasına karşı çıkmakla kalmamakta, çok kez kendi meta ve sermaye ihraçları nedeniyle gelişmiş yerli imalâtı yıkmakta, üretici güçlerin gelişmesini yavaşlatmakta ve Türkiye'nin bağımsız ekonomik gelişmesi için varolan koşulları ortadan kaldırmaktaydı. Alman tekelcilerince yürütülen bu sermaye ihracı, hiç bir biçimde Almanya'nın ulusal çıkarlarına da hizmet etmiyordu; çünkü ülke önemli bir araçtan yoksun kalıyor, böylece üretici güçlerin, çağdaş sanayiin ve tarımın, bilim ve tekniğin, kültürün gelişmesi engelleniyordu. Doğu politikasını yürüten Alman şovenistlerinin şişinerek ilân ettikleri, Almanya'nın Türkiye'deki «endüstriyel öncülüğü» sloganını doğuran, salt tekellerin duyduğu aşırı kâr hırsıydı.

VIII

UZLAŞMA YA DA SAVAŞ

EMPERYALİST DEVLETLERİN BEZİRGÂNLIK İŞLERİ

İttihat ve Terakki Komitesi'nin izlediği Alman yanlısı rota, Osmanlı ordusunun yeniden örgütlenmesi için Prusyalı subayların görevlendirilmesi ve özellikle 1911 yılında imzalanan anlaşmalar Üçlü Ittifak içinde gözle görülen bir rahatsızlık uyandırdı. Alman emperyalizminin uğruna onca şiddetli kavgalar verilen Osmanlı İmparatorluğu'nu, bir Alman nüfuz bölgesine dönüştürmek için en iyi yöntemi izlediği Petersburg, Paris ve Londra'da çok iyi anlaşılmıştı. En azından bu amaca erişmede en önemli araç olan Bağdat demiryolu, Üçlü İttifak'ın Osmanlı gümrüklerinin yüzde 11'den yüzde 15'e çıkarılmasına karşı gösterdikleri direnişe rağmen hızla ilerliyordu. Bağdat demir yoluna karşı oluşturulan koalisyonca hazırlanan savunma engelleri 1911 anlaşmalarının yalnızca uygulanmasını yavaşlattı, ama bunu engelleyemedi. Çünkü ortak bir siyasal cephe oluşturmalarına karşın, «Şark Meselesi»nde çelişmelerden bağımsız olmayan Üçlü Ittifak üyelerinin kabineleri içinde, Bağdat demiryoluna karşı gösterilen direnişten vazgeçme eğilimi gelişmekteydi; daha fırsat olduğu sürece, Osmanlı İmparatorluğu halklarının sır-

tından karşılıklı ödünler koparmaklı amaçları. Bunun dışında 1911'de Almanya ile Fransa arasında patlak veren ikinci Fas bunalımının (58) da gösterdiği gibi, Alman emperyalizmi kopardığı tüm savaş çığlıklarına karşın, görüşmelere zorlanabiliyordu. Bunun yanı sıra Üçlü İttifak emperyalistleri, görüşmeler yoluyla pay koparabileceklerini umuyor, aynı zamanda Alman emperyalizminin askerî açıdan bir savaş serüvenine yanaşabilecek yeterli güce sahip olmadığını da çok iyi biliyorlardı. Uçlü İttifak'ın Bağdat demiryolu sorununda izlediği politikada görülen bu değişme, tekelci Alman sermayesine kendisi açısından son derece elverişliymiş gibi geldi. Tekelci Alman sermayesi, hasımlarının yürüttüğü malî boykotun sona ereceği ve böylece kendi denetimleri altında bulunan Küçük Asya demiryolu hattının daha hızlı biçimde tamamlanacağı yolunda büyük umutlara kapıldı. Ayrı ayrı görüşmeler yaparak İttifak güçleri arasındaki çelişmelerden yararlanabileceğini ve Üçlü İttifak'ı gerçekten parçalayabileceğini sandı. Alman hükümeti ile Deutsche Bank birkaç ödün vererek ve Bağdat demiryolunun «Alman» olma özelliğinden vazgeçmeden, emperyalist Almanya'nın dış politika alanındaki durumunu düzeltmeye çalıştılar. Alman emperyalizminin Ingiltere, Fransa ve Rusya'nın kurduğu cephe karşısındaki güçsüzlüğü burada ortaya çıktı. Alman emperyalizmi tüm dünyaya karşı saldırgan bir politika izleyerek, Fransa ile Rusya karşısında kara ordusu donatarak, Ingiltere karşısında donanmasını güçlendirerek, Uzak Doğu ve Yakın Doğu'da istilâcı biçimde sahneye çıkarak güçlerini dağıttı, diğer bütün büyük devletleri kendisi karşısında tek bir cephe oluşturmaya itti. Dizginlenmek bilmeyen kapma hırsı içinde o kadar çok ileri gitmişti ki, sonunda uzlaşmak zorunda kaldı. Alman

(58) Bkz. Günter HEIDORN: «Bir Dünya Savaşı...»

emperyalistleri şimdi Bağdat demiryoluna karşı oluşan koalisyondan teker teker ülkeler koparmaya çalışıyordu.

Yakın Doğu'daki çıkarların iki yanlı belirlenmesi konusunda ilk anlaşma, Almanya ile Rusya arasında 19 Ağustos 1911 tarihinde Potsdam'da imzalandı. Anlaşma açıkça Alman emperyalistleri lehineydi. Anlaşmada belirtildiğine göre, Alman ticareti Iran'da Ruslarla eşit haklara sahip olacaktı ve Hanikin ile Tahran arasındaki demiryolunun yapımı, Bağdat demiryolunun Sadidşe ile Hanikin arasındaki yan hattının tamamlanmasından sonra en geç beş yıl içinde Rus şirketlerince bitirilecekti, eğer bu gerçekleştirilemezse bu hattın yapımını da Alman kapitalistleri üstlenecekti. Tekelci Alman sermayesinin güçlü ekonomik potansiyeli gereği, Bağdat demiryolunun tamamlanmasından sonra bu uzlaşmanın eninde sonunda Alman tekellerinin ekonomik ve siyasal alanda Iran'a sızmasına yol açacağı önceden belliydi. Alman emperyalizminin ilerleyen yayılışına, Rus emperyalizmi kanalıyla da etkin bir biçimde set çekilememişti. Potsdam anlaşmasından sonra, Osmanlı Imparatorluğu'ndaki karşılıklı çıkarların sınırlarının belirlenmesi konusunda yoğun Alman-Fransız görüşmelerinin başlaması kaçınılmazdı; gerçi bu görüşmeler ikinci Fas bunalımı, 1911-1912 Italyan-Türk savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları nedeniyle kesildi, ama 15 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Bankası ile Deutsche Bank arasında imzalanan ve her iki hükümetçe onaylanan bir sözleşmeyle son buldu.

Bu anlaşmayla, Alman emperyalizmi Bağdat demiryolu karşısındaki direnişi safdışı etmeyi ve Anadolu demiryolu ile Bağdat demiryolunun geçtiği alanları Alman çıkar bölgeleri olarak tanıtmayı başardı. Ama Fransız hasmına vermek zorunda kaldığı ödünler, -bu ödünler yalnızca, Fransız sermayesinin yüklendiği büyük endüstriyel,

ulaşım ve askerî projelerden vazgeçmeyen İttihat ve Terakki Komitesi istediği için verilmemişti- Çarlığa tanıdıklarından çok daha önemliydi. Kuzeydeki bir bölge dışında Suriye, Ermenistan ve Kuzey Anadolu, Fransızların etki alanı olarak tanınmıştı, bu bölgelerdeki demiryollarının yapım hakkı da Fransızlara bırakılmıştı. Alman finans kapitalinin ve Dışişleri Bakanlığının Fransa'ya verdiği bu büyük ödünler, Osmanlı İmparatorluğu'nu, sonunda bir Alman sömürü alanına dönüştürmeyi amaçlayan Alman emperyalizminin yüzyıl başından beri sürdürdüğü doğu siyasetine tümüyle ters düşüyordu. Alman emperyalizminin öteden beri sürdürdüğü emellere karşın, her türlü koşullar altında yalnız başına sahip olmak istediği bu büyük avdan «geleneksel düşman»ına böylesine «kocaman» bir pay bırakmasının nedeni, yalnızca Yakın Doğu'da Fransız-Rus ve Fransız-İngiliz çatışmalarını yeniden körüklemek, Fransa'yı müttefiklerinden fiilen ayırmaktı.

Dışişleri Bakanlığı açısından Büyük Britanya ile uzlaşmak, Rusya ve Fransa ile uzlaşmaktan daha önemliydi, çünkü Bağdat demiryoluna karşı oluşan koalisyonda baş rolü bu devlet oynuyordu. Alman-İngiliz uzlaşmazlığı uzun süredir Yakın Doğu'da da siyasal gelişmeleri belirleyen çelişme olmuştu. İngiliz burjuvazisi şiddetli bir direniş göstererek, İran Körfezi'ne onca arzulanan çıkışı engellemişti. 20 yüzyıl başından beri her iki güç, Mezopotamya'ya hakim olmak için şiddetli bir kavga sürdürmüştü; Alman emperyalizmi, Bağdat demiryolu kanalıyla amacına kuzeyden ulaşmağa çalışırken, İngiltere Mısır'la İran arasında uzanan ve askerî açıdan önem taşıyan verimli bölgeyi İran Körfezi ile Güney İran'daki üsler kanalıyla denetlemeye çalışmıştı.

Türk mirası üzerinde hak iddia eden bu iki baş adayın karşılıklı yoklamalarından çıkan sonuç şöyleydi: ger-

çi Alman emperyalizmi 1911 anlaşmaları ile Bağdat demiryolu yapımını güvence altına almıştı, ama hattın yapımının Almanların yönetimi altında Iran Körfezi'ne değin uzatılmasına karşı Ingilizlerin gösterdiği direnişi, en azından «barışçı yayılma» yöntemleri kullanarak kırmayı ya da yapıma katılmaları karşılığında Ingilizleri büyük ödünler vermek zorunda bırakmayı başaramamıştı. Ama diğer yandan da «Downing Street», Almanlarla Türklerin ortak direnişi karşısında, Bağdat-Kuveyt hattı konusunda Ingilizlerin bir üstünlük sağlayamayacağını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu yönde gittikçe yoğunlaşan Alman baskısı, tam tersine, iktidardaki jöntürkler ile Almanlar arasındaki ittifakın daha da sıkılaşmasına yol açmıştı.

Yakın Doğu'daki güçler dengesi ve uluslararası durum iki emperyalist hasmı her şeye karşın yine de uzlaşıcı bir çözüm aramaya itiyordu. Mezopotamya'da Almanya ile Ingiltere arasındaki ciddi bir anlaşmazlık konusu da Şat-ül Arap, Dicle ve Fırat üzerindeki nehir gemiciliğiydi. Ingiltere kendi denetimini sağlamak için verdiği kavgada, Almanya karşısında bazı üstünlükler sağlamıştı. **Lynch-Company**, Hindistan hükümetince desteklenen bu Ingiliz firması, Mezopotamya'daki nehir ulaşımında 1860'dan beri tekel konumundaydı.

Bağdat demiryolunun yapımıyla birlikte, Mezopotamya'daki nehir ulaşımı, Alman emperyalizmi için de gittikçe artan bir öneme sahip olmaya başladı. Kendi egemenliğini kurabilmek için, Mezopotamya'daki bu en önemli iki ulaştırma yolu üzerindeki üstünlüğünden yararlanabilecekti; o zaman Osmanlı Imparatorluğu'nun bu ölgesindeki meta dolaşımını ve Osmanlı birliklerinin bu bölgeiere taşınmasını kendi denetimi altına almış olacaktı. Oysa Ingilizlerin Şat-ül Arap, Dicle ve Fırat üzerinde üstünlük sağlaması, Almanya'nın izlediği Bağdat politikası açısın-

dan sürekli bir tehdit, tekelci Alman kapitalizminin Yakın Doğu'yu ele geçirme programı açısından da mide bulandıran bir unsur olacaktı. Bundan dolayı Bağdat demiryolu konusunda yapılan Alman-Ingiliz görüşmelerinde Dicle ve Fırat üzerindeki nehir gemiciliği en fazla çatışma çıkaran sorun oldu. Bununla ilgili olarak şu ana noktalar billurlaştı: Ingiliz emperyalizmi Mezopotamya'daki ırmaklar üzerindeki Ingiliz ulaştırma tekeli konusundaki taleplerini sürdürüyordu; Ingilizler ancak bu koşulla, Bağdat ile Basra arasındaki hattın yapımına katılmaya razı oldular. Yakın Doğu'daki istilâ çıkarlarını ciddi bir tehlikeye sokmak istemeyen Alman finans kapitali, Bağdat'tan sonraki bölümün yapımına hemen devam edilmesini sağlamak zorundaydı. Bunun için ayrı bir Alman nehir ulaştırma şirketi oluşturma planından vazgeçildi; ancak Almanlar bu ödün karşılığında, Ingiliz şirketine yüksek oranda katılmak ve yönetim kurulunda bir ya da iki sandalyeye sahip olmak istediler.

İngilizlerin ağır bastığı 15 Haziran 1914 tarihli anlaşmayla Büyük Britanya, Basra'ya kadar demiryolu hattının yapımını Alman emperyalizmine bıraktı, bu hatla rekabet eden ikinci bir hat yapmak planından vazgeçti ve «Bağdat demiryolu şebekesinin Bağdat Demiryolu Şirketi'nce yapılmasını ve işletilmesini güçleştirecek ya da bu girişime sermaye yatırılmasını engelleyecek olan hiç bir tedbire baş vurmayacağı ve bu yoldaki hiç bir çabayı desteklemeyeceğine» (59) söz verdi. Bunun karşılığında da Alman hükümeti, Basra ile Kuveyt arasındaki hattın yapımından vazgeçti. Almanlarla Türklerin yüzde 20 oranında katılması karşılığında Dicle ve Fırat'daki gemicilik ve tekelini, Şat-ül Arap'da gemi işletme ve bulundurma hakkını ve Almanların yüzde 25 payla katılması karşılı-

(59) «Avrupa Kabinelerinin...», cilt 37, 1, No. 14 907.

ğında Musul'daki petrol rezervini İngiltere'ye bıraktı. Sonuç olarak Almanlar, İngiliz hükümet yetkililerine Bağdat Demiryolu Şirketi yönetim kurulunda iki sandalye vermeyi ve Basra, Bağdat limanlarının yapımına İngiliz kapitalistlerinin katılmasını sağlamayı kabul ettiler.

On yıllık bir dönem sonunda Alman emperyalizmi, İngilizlerin daha 1903 yılında çok daha elverişli koşullar ileri sürerek teklif ettiği bir uzlaşmayı benimsemek zorunda kalmıştı. (60) Ama Alman emperyalistleri o zamanlar bu teklifi reddetmiş, on yıl boyunca İngiliz emperyalistleriyle şiddetli bir çatışma, adeta küçük çaplı bir savaş sürdürmüşlerdi ve aslında, 1914 yılında da önemli ödünler vermeye hazır değildiler. Daha sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi, emperyalist çelişmeler o denli güçlüydü ki, bu türden birçok uzlaşma dahi bu çelişmeleri saf dışı etmeye yeterli olmadı.

ALMAN EMPERYALİSTLERİ SAVAŞA HAZIRLANIYOR

Bağdat demiryolu konusunda yapılan Alman-İngiliz görüşmeleri 1909, 1910, 1911 ve 1912 yıllarında sürdürülen Alman-İngiliz donanma görüşmeleriyle sıkı bir paralellik içinde yürüdü. İngiliz emperyalizmi, kendini 1909 yılından beri Almanya ile girişilecek bir askerî çatışmaya hazırlıyordu, ama her iki tarafın etkili tekel çevreleri, bir yandan da var olan çelişmeleri çözmeye çalışıyorlardı. İngiliz emperyalistlerinin bir bölümü, İttifak üyelerinin sırtından Almanya ile anlaşmak istiyordu, böylece bütün dünyadaki tüm rakiplerine karşı, güçlü Alman askerî ay-

(60) Bkz. Th. ROTHSTEIN: **«Der Streit um die Bagdatbahn»** (Bağdat Demiryolu Çatışması), **Die Neue Zeit** içinde, yıl 1912/13, cilt II, s. 527 ve 531.

gıtını kullanabileceklerini sanıyorlardı. Tekelci Alman sermayesi de böyle bir uzlaşmaya karşı ilgisiz kalmadı. Almanya daha 1911 yılında Fas bunalımı sırasında yenilgiye uğramış ve 1911-1912 yılında resmen müttefiki olan İtalya'nın diğer bir müttefikinden, yani Osmanlı İmparatorluğu'ndan Trablus ve Bingazi eyaletlerini koparıp almasına göz yummak zorunda kalmıştı. Tekelci Alman sermayesi, İngiltere ile sürdürdüğü düşmanlığın emperyalist Almanya'ya büyük yenilgiler getirdiğini ve ülkenin tümüyle tecrit olmasına yol açtığını anlamıştı. Tekelci Alman sermayesi, özellikle Deutsche Bank Bağdat demiryolu konusunda bir uzlaşmaya gidebilir, buna katlanabilirdi, ama savaş filosunun geliştirilmesini durdurmak konusunda bir anlaşmaya varmak mümkün değildi. En başta Krupp olmak üzere Alman silâh tekelleri, zırhlı araç ve top konzernleri böyle bir anlaşmaya karşıydı. Elde ettikleri korkunç kârların azalması ve silâh üretim kapasitelerinin boş kalabilmesi bakımından, bu tehlikeliydi. Tam kapasiteyi ve aşırı kârları yalnızca ordu ve donanmanın gittikçe artan biçimde silâhlanması sağlayabilirdi. Silâh tekelleri bundan dolayı silâhlanma yarışını desteklediler, 1905 birinci Fas bunalımından sonra Alman hükümetini bir savaş provokasyonundan diğer bir savaş provokasyonuna sürüklediler durdular, Alman ulusunun varlığını acımasızcasına oyun masasına sürdüler. Askerî yolla dünyanın yeniden bölüşülmesini gerçekleştirmek için bekledikleri, yalnızca uygun bir durumun doğmasıydı.

Alman tekelcileriyle yunkerlerinin yürüttüğü saldırgan yayılma politikası İngiltere, Fransa ve Rusya'yı her yönden, emperyalist Almanya'nın hak iddiaları karşısında birleşmeye zorladı. Emperyalist Almanya, sürdürdüğü yağma politikasıyla kendini umutsuzca tecrit etti. Bütün büyük devletlerin izlediği politikaların ortak niteliğinin em

peryalizm olmasından dolayı, Avrupa'daki emperyalist çelişmeler düğümünü yalnızca savaş çözebilirdi. Tekelci Alman sermayesinin tüm gurupları, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, gittikçe daha fazla bir savaş yükümlülüğü altına girmeye başladılar. Silâh tekelleri 1914 başlarından beri savaşa hazırlanıyordu. Alman militaristleri 1914 Martından sonra seferberlik planlarını hazırlamaya başladılar; savaş hazırlıkları 1914 yazında tamamlanmıştı. Alman emperyalistleri ve militaristleri, karşı konulamayacak bir yıldırım savaşıyla Fransa ile Rusya'yı ezeceklerini, daha sonra da Ingiltere'yi yenilgiye uğratacaklarını sanıyorlar ve Ingiltere'nin bir uzlaşmaya varmak amacıyla, tarafsız bir bekleyiş içinde kalacağını umuyorlardı. Bu savaş, doğal olarak Yakın Doğu'yu Alman finans kapitalinin ellerine bırakacaktı. Savaş için yeterince silâhlanıldığına inanıyorlardı, eksik olan bir bahaneydi yalnızca. Saraybosna suikastı bu bahaneyi de sağlayacaktı.

BİR SAVAŞ NEDENİ OLARAK BAĞDAT DEMİRYOLU STRATEJİSİ

Dünyayı yeniden paylaşma kavgasında Alman emperyalizmi üç yönde ilerledi: Afrika, Yakın ve Uzak Doğu. Alman emperyalizmi özellikle Yakın Doğu'da, önemli alanlarda Ingiliz, Fransız ve Rus emperyalizmleriyle çatışmaya girdi ve bu alanları ele geçirdi. Wilhelm Almanya'sının «Bağdat demiryolu stratejisi» adıyla bilinen Türk politikasının baş oyuncuları etkili büyük bankalar **(Deutsche Bank, Deutsche Palaestinabank, Nationalbank für Deutschland, Dresdner Bank)**, dev silâh şirketleri **(Krupp, Mauserwerke)**, gemicilik konzernleri **(Deutsche Levante-Linie, Norddeutscher Lloyd, Hamburg - Amerika - Linie)**, kimya ve elektronik sanayilerinin tekelleşmiş bölümü **(AEG, Siemens - Halske, Continentale Gesellschaft für**

elektrische Unternehmungen in Nürnberg) ve ihraç sanayi alanında çalışan büyük kapitalist girişimlerdi (özellikle Saksonya'daki dokuma sanayii ve Rheinland'daki metal sanayii). **Deutsche Bank** ile **Krupp - Konzern**'in yönetimi altında bulunan bu tekel gurupları, yoğun biçimde sermaye ihraç ederek Osmanlı Imparatorluğu'nun malî ve siyasal açıdan gittikçe artan biçimde köleleşmesini sağladılar. Anadolu ve Bağdat demiryollarının yapımıyla Alman emperyalizmine, yayılma planlarını gerçekleştirebilmesi için en önemli aracı sağladılar; Yakın Doğu'ya yönelen meta ihracatını çoğaltmak ve hammadde kaynaklarının yağmalanması için sonsuz çabalar harcadılar; «kanlı silâh enternasyonalinin» Osmanlı Imparatorluğu'nda tekel konumu edinmek için giriştiği yarışa katılmayı başardılar ve Alman emperyalizmi ile ittifak kuran bir Türk burjuvazisi yetiştirmek için her türlü rüşvet entrikaya baş vurdular.

Alman emperyalizmi «barışçı yayılma»nın farklı türden yöntemlerini kullanarak, 1914 yılına değin istilâ planlarının bir bölümünü gerçekleştirdi: genel olarak Alman silâhlarıyla donatılan Osmanlı ordusu, Alman emperyalizminin denetimi altında bulunuyordu. Osmanlı ulaştırma ağının «belkemiği» olan Bağdat demiryolu, Alman finans kapitalinin elinde bir araçtı ve birçok güçlüğe karşın, bu hattın Medine uzantısının yapımı sürekli olarak ilerliyordu. 19. yüzyılda Istanbul'da her şeye gücü yeten Ingiliz, Fransız ve Rus nüfuzu Alman diplomasisi tarafından adım adım geri itildi; açıkça siyasal bir üstünlük sağlamağa çalışmadan, Alman emperyalizmi, şeker ve kamçı taktiğini uygulayarak ön plana çıktı.

Bütün büyük devletlerin çıkarlarının birbiriyle çatıştığı bir alanda Alman emperyalizminin kazandığı bu başarının, Almanya ile Üçlü İttifak üyesi devletler arasında-

ki çelişmeleri keskinleştirmesi kaçınılmazdı. Ingiltere ve Rusya, Almanların Yakın Doğu'da yaptığı çıkışı, yalnız kendi yayılma planları açısından değil, kendi etki alanları açısından da bir tehdit olarak görüyorlardı.

Almanya tarafından kışkırtılan, Çarlık Rusya'sının Orta Asya bölgesinde ve Hindistan, Mısır gibi Ingiliz sömürgelerinde yaşayan halklara yönelen Pan-Islâmcı propagandanın belirsiz etkileri gözönüne alınmasa bile, Bağdat demiryolu politikası, Alman subaylarının emrinde bulunan ve kara Avrupa'sındaki demiryolunun da yardımıyla silâh ve diğer araç-gereçle donatılan bir milyon kişilik bir Türk ordusunun, Rus topraklarına ve Ingiliz sömürge imparatorluğunun en değerli bölgelerine saldıracağı korkusunun doğmasına neden oldu.

Yakın Doğu'daki Alman yayılmasının Londra ve Petersburg'da dikkatle izlenen ürkütücü boyutları, tek bir düşman karşısında çıkarların uyuşmasına ve Ittifak'ın sağlamlaşmasına yol açtı. Yakın Doğu, emperyalist savaş bloklarının dünyayı yeniden paylaşmak için verdikleri kavgada baş harekât alanı oldu. O günkü dünyanın iki büyük emperyalist devlet gurubu arasında, 1914 Ağustos'unda dünya savaşının patlak vermesine yol açan kıvılcımların büyük kısmı bu bölgede yükseldi.

Yakın Doğu artık dünyadaki en tehlikeli barut fıçısı haline gelince, buralara ilgi duyan tekelci Alman çevreleri en azından Fransa ve Rusya ile, mümkün olabilirse Ingiltere ile de askerî bir uzlaşmaya gitmeye yanaştı. Gerçi Deutsche Bank için bu, eskiden beri uygulanagelen, en azından Ingiltere ile bir süre anlaşmak taktiğinin yüklediği bir zorunluktu. Zaman kazanmak, zamanla Almanya'nın ekonomik üstünlük kazanmasını sağlamak, Üçlü İttifak üyesi devletler arasındaki emperyalist çelişmeleri ye-

niden yeşertmek için İngiltere ile anlaşma taktiği, 1911 ve 1914 yıllarında Rusya, Fransa ve İngiltere ile Bağdat demiryolu konusunda varılan uzlaşmalarda ifadesini bulmuştu. Ama yine de bu uzlaşmalar Deutsche Bank çevresindeki Alman tekelci guruplarına böyle bir taktiğin sınırlarını da açıkça göstermişti. İran Körfezi'ne değin uzanan demiryolunun yapımından vazgeçmek zorunda kalan Alman tekelci grupları, harcanan tüm çabalara karşın İngiliz, Fransız ve Rus emperyalistlerinin oluşturduğu cepheyi, salt ekonomik araçlarla parçalayamayacaklarını anladılar. Rakiplerle yürütülen görüşmeler sırasında tekelci Alman çevreleri, Yakın Doğu ve tüm dünyada hasımlarla sürdürülen kavgada, «barışçı yayılma» yönteminin artık yeterli olmadığı inancına gittikçe daha sıkı bir biçimde bağlandılar. Bu çevreler arasında, genel bir askerî uzlaşma çerçevesi içinde, dünya egemenliğinin ön koşulu olan Şark Meselesi'nin kesinlikle Alman emperyalizmi lehine çözüme bağlanacağı düşüncesi olgunlaştı. Bir süredir yürütülen görüşmeler, özellikle Fransa ve İngiltere ile sürdürülenler, bu anlaşmalarla İttifak içine çomak sokulacağı umulduğu için bir sonuca ulaşabildi; Deutsche Bank çevresindeki tekelci grupların izlediği politikada başlayan değişiklik ve Alman emperyalizminin savaş hazırlıkları böylece gizlenebildi. Ağır sanayi tekelleri gibi Deutsche Bank çevresindeki gurup da 1914'de, Alman tekellerinin dünya üzerinde egemenlik kurabilmesi için savaşın kesinlikle gerekli olduğuna inanmaya başlamıştı.

ALMAN EMPERYALİZMİNİN DÜNYA EGEMENLİĞİ POLİTİKASI BAŞARISIZLIĞA MAHKÛMDU

Birinci Dünya Savaşı'nda tekelci Alman sermayesi, Avrupa'daki önemli bölgeleri zaptetmek, Afrika ve Asya'-

daki sömürge imparatorluğunu genişletmek ve dünyanın köklü biçimde yeniden paylaşılmasını kendi lehine çözüme bağlamak için savaştı. (61) Batı Avrupa'da Atlantik'e kadar Kuzeybatı Fransa, hatta İngiltere'de bazı bölgeler, Doğu Avrupa'da Baltık kıyıları, Polonya ve Ukrayna, diğer yandan da Yakın Doğu ve Afrika'da büyük bir sömürge imparatorluğu elegeçirilecekti. Her iki tekel gurubu da bu amaçta, yani dünya egemenliğini ele geçirme amacında birlikti, yalnızca uyguladıkları yöntemler birbirine uymuyordu. Ağır sanayi dalındaki tekel gurubu, özellikle **Krupp, Kirdorf, Thyssen, Stinnes, Reusch, Röchling** ve diğerleri doğrudan toprak ilhaklarını, zaptedilen bölgelerin açıkça yağmalanmasını savunuyordu. Bu aşırı, açık ilhaklar politikasının propagandası, daha Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, **Alldeutschen Verband** (Pan-Cermen Birliği) tarafından yapılmıştı. Diğer tekel gurubu, Deutsche Bank, elektrik konzerni, kimya sanayii, ihraç sanayii ve armatörler ise bağımlı kılmanın, egemenlik altına almanın ve yağmalamanın daha incelmiş yöntemlerini kullanma eğilimindeydi. Gümrük anlaşmaları ve ekonomik anlaşmalar ile boyunduruk altına alınacak ülkeler, özellikle ekonomik açıdan Almanya'ya bağımlı kılınıyor, biçimsel bağımsızlıkları ise kendilerine bağışlanıyordu. Deutsche Bank'ın en parlak ideologlarından biri olan Friedrich Naumann, «Orta Avrupa» adlı kitabında, uygulanmakta olan bu yöntemlerin yorumunu yapmıştı. Friedrich Naumann özellikle «Orta Avrupa'da barışçı yayılma»yı savunuyor ve Deutsche Bank'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda başarıy-

---

(61) Bkz. Heinz KÜSTER: **«Die Kriegziele des deutschen Imperialismus zu Beginn des ersten Weltkrieges» (1914-1916)»**, (Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcında Alman Emperyalizminin Savaş Hedefleri), Phil. Diss., Berlin 1961.

la uyguladığı yöntemleri göklere çıkarıyordu. (62) Orta Avrupa - Ön Asya Askerî - Ekonomik Birliği» (63), bir çeşit Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu olacaktı ve daha sonraki dünya egemenliğinin hazırlayıcısı olarak Alman emperyalistlerine hizmet edecekti.

Alman tekelcileri savaş hedeflerini çok sayıda broşür ve muhtıra ile açıkladılar. Bunlarla halkın kafasını karıştırmak ve emperyalist yağma politikasına yandaş, geniş toplum katları kazanmak istiyorlardı. Ikinci olarak tekeller, savaş hedeflerini daha geniş bir alanda tartışarak, hükümeti en aşırı toprak ilhaklarına zorlayabileceklerini sanıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Almanya'da-

---

(62) Friedrich NAUMANN: **«Mitteleuropa»** (Orta Avrupa), Berlin 1915, s. 177.

(63) Bkz. Gertrud THEODOR: **«Friedrich Naumann oder der Prophet des Profits»** (Friedrich Naumann ya da Kâr Habercisi), Berlin 1957.

A. M. DEBORİN: **«Die Mitteleuropa-Idee in der Propaganda der deutschen Imperialisten»** (Alman Emperyalistlerinin Yaptığı Propagandada Orta Avrupa Düşüncesi) **Neue Welt** içinde, 9. yıl, Berlin 1954, No. 22.

Werner BASLER: **«Die Expansionpolitik des deutschen Imperialismus gegenüber Polen und den baltischen Staaten 1914-1918»** (Alman Emperyalizminin Polonya ve Baltık Ülkeleri Karşısında İzlediği Yayılma Politikası), Doçentlik Tezi, Potsdam 1959.

Jdenek JİNDRA: **«Über die ökonomischen Grundlagen der «Mitteleuropa» - Ideologie»** («Orta Avrupa» İdeolojisinin Ekonomik Temelleri Üzerine). **«Probleme der Ökonomie und Politik in den Beziehungen zwischen Ost - und Westeuropa vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart»** içinde (17. Yüzyıldan Günümüze dek Batı ve Doğu Avrupa Arasındaki İlişkilerde Ekonomi ve Politika Sorunu), Berlin 1960.

Janusz PAJEWSKİ: **«Mitteleuropa», Studia zdziejow imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny swiatawej»** (Orta Avrupa, Alman Emperyalizminin Birinci Dünya Savaşı Dönemnideki Tarihi Üzerine Bir Çalışma), Poznan 1959.

ki resmî burjuva yazınında, bu savaş hedefleri bugüne değin hemen hemen tümüyle inkâr edilmiştir. «Savaş Suçu Sorunsalı» konulu geniş kapsamlı bir edebiyat ile bir Alman «savunma savaşı» masalı, Üçlü Ittifak'ın savaş hedeflerine oranla, Almanya'nın Güneydoğu'daki savaş hedeflerinin önemsiz kaldığı masalı uydurulmuştur. (64) Batı Alman tarihçilerinin aşırıları tarafından yeniden canlandırılan bu masalın (65) amacı, geçmişte de, bugün de Alman emperyalizmini ideolojik açıdan savunmak ve yeni yayılma planlarının hazırlanma ve uygulanma hazırlıklarını desteklemek olmuştur.

Tarihsel gerçeklik, tekelci sermayenin eski ve yeni savunucularının savurduğu yalanları açıkça mahkûm edi-

---

(64) Bkz. Lothar RATHMANN: **«Zur Legende vom «antikolonialen» Charakter der Bagdadbahnpolitik in der wilhelminischen Aera des deutschen Monopolkapitalismus»** (Tekelci Alman Kapitalizminin Wilhelm dönemindeki Bağdat Demiryolu Politikasının «Antisömürgeci» Niteliği Masalı Üstüne). **Zur Beschichte des Kolonialismus und der nationalen Befreiung, Sonderherft der Zeitschrift für Geschichtswissenschaft** (Sömürgeciliğin ve Ulusal Kurtuluşun Tarihi Üstüne, Tarihbilimi Dergisi Özel Sayısı), 1961.

Lothar RATHMANN: **«Zur Widerspiegelung der antiimperialistischen Befreiungsbewegung der arabischen Völker in der bürgerlichen deutschen Historiographie»** (Alman Burjuva Vakanüvislerinin eserlerinde Arap Halklarının Antiemperyalist Kurtuluş Hareketinin Yansıması). **Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,** 1962, sayı 3.

(65) Batı Almanyalı Tarihçi Walther HUBATSCH, tarihi şu denli saptırabilmektedir: «Almanya'nın 1915 yılında kazandığı askerî başarıları sağ partiler ve küçük Pan-Cermen grubu, Belçika topraklarının ilhakına yöneltmek istedilerse de, hükümet politikasını etkileyemediler. Savaş yılları sırasında hiç bir Şansölye, herhangi bir ilhak programını benimsemedi. «Bkz. Walther HUBATSCH: **«Weltkrieg 1914-1918», (1914-1918 Dünya Savaşı).** Konstanz 1955, s. 102.

yor. Savaş belgeleri konusunda, özellikle Yakın Doğu programı konusunda tekelci sermaye, ordu ve donanma komutanlığı ile Reich hükümeti arasında sürdürülen ortak oyunu tümüyle açığa çıkarmak mümkün olmasa da (66), Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde daha önce açıklanmayan gizli belgelerin gün ışığına çıkmasıyla yapılabilen değerlendirmeler, Alman tekelleri içindeki «Orta Avrupa» hizbinin ve Deutsche Bank'ın savaşta amaçladığı hedeflerin Almanya'daki siyasal iktidarı büyük çapta etkilediğini göstermiştir. Birkaç örnek bunu açıkça ispatlamaktadır: Daha 9 Eylül 1914'de Marne savaşının bütün şiddetiyle sürdüğü bir dönemde, Şansölye Bethman Hollweg, Başkumandanlıkta İçişleri Bakanı Delbrück'e, Fransa'dan, Belçika'dan, Polonya'dan ve özellikle de Rusya'dan geniş toprak parçaları ilhak edilmesi yanında, bir «Orta Avrupa Gümrük Birliği» yaratılmasını da öngören savaş programını açıklıyordu. Aslında bu program, Güneydoğu Avrupa ve Yakın Doğu'nun yağmasına katılan Alman tekel birliklerinin yayılma taleplerini yansıtıyordu. «Orta Avrupa'da bir ekonomik birliğin kurulması amaçlanmaktadır» diye yazıyordu Bethmann Hollweg, «Bu birlik, ortak bir anayasal yapıya dayanmayacak, üyelerine dışişlerinde eşit haklar tanıyacak, ama gerçekte hepsi Alman yönetimi altında bulunacak, kaçınılmaz biçimde Almanya'nın Orta Avrupa'daki ekonomik egemenliğini istikrara kavuşturacaktı.» (67)

---

(66) Dışişleri Bakanlığının siyasal bölümünün ve ordu-donanma komutanlıklarının arşivleri bugün NATO devletlerinin kullanımı altında bulunmaktadır.

(67) Bkz. Potsdam Alman Merkez Arşivi, Reich Başbakanlığı Gr. H. Qu. 21, Barış Antlaşması Hazırlık Çalışmaları, no. 2476.

Heinz KÜSTER: Alman Emperyalizminin Savaş Hedefleri...», s. 119 dipnot.

Saksonya eyalet başarşivinin dosyalarında, 20 Aralık 1915'de Saksonya krallığı başbakanlığında İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanı Kont Vitzhum von Eckstaedt'in yönettiği, yüksek dereceli devlet görevlilerinin ve önde gelen Saksonyalı sanayici ve büyük toprak sahiplerinin katıldığı bir toplantıda, savaş hedefleri sorununun ele alındığını bildiren «çok gizli» bir rapor bulunmaktadır. Toplantıya katılanlar açıkça büyük bir Alman sömürge imparatorluğu yaratılmasını, Mısır üzerinde Almanya'nın egemenliğinin sağlanmasını ve -bu kısım çok daha dikkatli bir biçimde ifade edilmişti- Türkiye'nin Alman yönetimi altında bulunan «Orta Avrupa Topluluğu»na katılmasını talep etmekteydiler. (68)

Aynı sıralarda Sömürgeler Bakanlığı müsteşarı Solf, iktisadî çıkar çevrelerine, bunların örgütlerine ve diğer bakanlara, ordu ve donanma komutanlarına, savaşın bitiminde Alman sömürge imparatorluğu ve Alman nüfuz bölgeleri oluşturulmasını teklif etti. (69) Solf 9 Eylül 1916'da donanma komutanının yönelttiği sorular üzerine, aşağıdaki talepleri ele alan gizli bir muhtıra hazırladı: Balkanlarda ve Yakın Doğu'da etki alanları yaratılmalı, Atlantik ve Hint Okyanusu'nda üsler ele geçirilmeli. (70) 15 Mayıs 1917'de başkumandanlıkta sömürge bakanlığı ile donanma komutanlığı yetkilileri arasında yürütülen gizli bir görüşmede, donanma komutanının teklifleri açıklandı ve benimsendi. Başka bir toplantıda, iki taraf Akdeniz'de ve Hint Okyanusu'nda üsler ele geçirilmesini ve Orta Afrika'da büyük bir sömürge imparatorluğunun oluş-

(68) Saksonya Dresden Eyalet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı, Siyasal Belgeler, no. 2112.

(69) «Potsdam Alman Merkez Arşivi, Reich Sömürgeler Bakanlığı», Arşiv no. 7216.

(70) «Potsdam Alman Merkez...», Arşiv no. 7213.

turulmasını sağlamak konusunda görüş birliğine vardı. (71)

30 Eylül 1917'de Genelkurmay Başkanı Ludendorff, sömürgeler ve dışişleri bakanlarından, «Bizim denetimimizdeki dünya ticaretini yeniden canlandırmak için ne gibi güvencelerin verilmesinin gerekli olduğunu» (72) bildirmelerini istedi. Bu yazıda yansıtılan düşünce kısaca şöyleydi: «açık kapı siyaseti konusunda varılan anlaşmalar ve uzlaşmalar, 'iktisadî imtiyazlarda eşitlik' ya da 'en fazla ayrıcalığa sahip olma', tek başına hiç bir zaman yeterli değildir... Bunun için ekonomi, denizcilik ve sömürgecilik alanlarında **sağlam** güvenceler elde etmek zorundayız.» (73) Bunun üzerine Başkumandanlıkta Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ile, ordunun yüksek kademeleri içinde Pan-Cermen Birliği'nin görüşlerini yayan Ludendorff arasında, savaş hedefleri konulu gizli bir görüşme yapıldı. Yakın Doğu ve Afrika sorununa değinilen bu toplantıdan alınan sonuçları, 20 Aralık 1917 tarihli bir yazıda Ludendorff şöyle özetliyordu: «Türkiye'deki askerî varlığımız süreklilik kazanmalı... Orta Afrika'da Hint ve Atlas Okyanusu kıyısındaki üslerle desteklenen **büyük bir Afrika sömürge imparatorluğu** oluşturacağız. Diğer deniz üsleri konusundaki düşüncemi şimdilik açıklamıyorum... Bakır ve diğer maden zenginliklerinden dolayı Katanga bölgesi özellikle büyük önem taşımaktadır.» (74) Bu yazıya Solf 30 Ocak 1918'de aşağıdaki karşılığı verir: «Hint Okyanusu ve Atlantik kıyısındaki deniz üsleriyle desteklenen bir Orta Afrika sömürge imparatorluğunun Almanya için gerekli olduğunu, sayın genelkurmay başkanının da kabul etmesini, büyük bir hoşnutlukla karşılıyorum. Bu sömürge imparatorluğunun yaratılmasını uzun

(71) «Potsdam Alman Merkez...», Arşiv no. 7215.
(72) «Potsdam Alman Merkez...», Arşiv no. 7216.
(73) «Potsdam Alman Merkez...»
(74) «Potsdam Alman Merkez...»

bir süreden beri savunmaktaydım.» (75) Ve kısa bir süre sonra da II. Wilhelm, Almanya'nın Ingiltere'den Akdeniz Bölgesindeki taleplerini açıkladı: «Cebelitarık, Malta ve Mısır bize bırakılmalı!» (76)

Savaş sırasında Reich hükümetinin ve yüksek düzeydeki ordu-donanma yöneticilerinin tekel çıkarlarının sadık savunucuları olarak davrandıkları görülmektedir. Tekelci sermaye kendi çıkarlarını mutlak biçimde güvence altında tutmak için, devlet aygıtını tümüyle kendine bağımlı kıldı. Tekellerin temsilcileri ve Bağdat demiryolu politikasının etkin uygulayıcıları ile ideologları, önemli devlet görevlerine atandılar: Paul Rohrbach Dışişleri Bakanlığında ülke dışına yapılan atamaları saptayan önemli bir kilit noktasına getirildi, Deutsche Bank Genel Müdürü Karl Helfferich, Maliye Bakanlığı müsteşarlığını üstlendi. Erns Jaeckh, Osmanlı Imparatorluğu'nun iktisaden yağmalanmasında Dışişleri Bakanlığı ile diğer bakanlıklar arasındaki eşgüdümü sağlamakla görevlendirildi, Emil Rathenau, von Siemens ve von Gwinner ve diğer tekelci sanayiciler, elbirliğiyle Alman Sanayii Savaş Komitesi'ni yönettiler: Deutsche Bank adına çalışan yetenekli demagog Friedrich Naumann «Orta Avrupa» Çalışma Komitesi başkanı oldu ve «Orta Avrupa» düşü için gerekli ön koşulları yaratmak amacıyla Güneydoğu Avrupa'da aylarca süren resmî temaslarda bulundu.

Aslında tekelci Alman sermayesi, yayılma planlarını gerçekleştirmek amacıyla çabalar harcarken, bu kez de güçler dengesinin doğru bir değerlendirmesini yapmamış-

(75) «Potsdam Alman Merkez...»

(76) Zikreden, Fritz FISCHER: **«Deutsche Kriegsziele, Revolutionierung und Separatfrieden im Osten 1914-1918»** (Alman Savaş Hedefleri, Devrim Süreci ve Doğu'da Ayrı Barış). **Historische Zeitschrift** (Münih), cilt 188, sayı 2, s. 309.

tı. Tekelci sermaye Alman halkını ve diğer halkları kitleler halinde hunharca yok etti ama yine de bu savaşı kazanamadı. Savaş hedefleri yalnızca insanlık dışı ve barbarca olmakla kalmıyor, aynı zamanda en azgın yağmacı nitelikler taşıyordu ve bundan ötürü de hiç bir başarı şansı yoktu. Alman emperyalizmi kendini umutsuzca bu kaçınılmaz yenilgiden ve halkın öfkesinden korumaya çalıştı. Rusya'daki Şubat ve Ekim Devrimlerinden sonra, yeniden zafer düşleri görmeye başladı. Yüzkızartıcı Brest-Litowsk anlaşmasını zorla Sovyet Rusya'sına kabul ettirdi, Kafkasları ve Ukranya'yı işgal etti, bu tedbirler aynı zamanda Berlin-Bağdat demiryolunun güvence altına alınmasını da sağlayacaktı. Ama bütün bu ilerlemeler de, yağma hırsı içindeki Alman emperyalizmini yenilgiden koruyamadı.

1917 Ekim Devrimi, Alman işçilerinin, halk düşmanı tekellerin egemenliğine karşı Spartaküs gurubu öncülüğünde giriştikleri eyleme hız vermeleri için bir işaret oldu; Almanya'da gerçekten demokratik koşulların yaratılması uğruna mücadele edildi. Ekim Devrimi, Yakın Doğu halkları açısından da tümüyle yepyeni bir bakış açısı getirdi. Onlar için bu devrim sömürge boyunduruğuna karşı bugün de süren kavgaya katılmaları ve ulusal kurtuluş mücadelesi vermeleri için uyarıcı bir ışık oldu. Zafere ulaşan Sovyet iktidarının 3 Aralık 1917 tarihli «Rusya ve Şarkın Tüm Emekçi Müslümanlarına» seslenen bildirisi, dış ve iç gericiliğin koyduğu bütün haberleşme engellerine karşın, Yakın Doğu'daki halkların yurtsever güçlerince duyuldu, bu bildiri onların fedakârca yürüttüğü zorlu antiemperyalist kavgaya güç kattı:

«Doğulu, İranlı, Türk, Arap ve Hindistanlı Müslümanlar, siz hepiniz, kafaları, özgürlükleri ve yurtları, ticaret adına yüzyıllardır Avrupa'nın hırslı talanına peşkeş çeki-

lenler, ülkeleri savaşı başlatan yağmacılar tarafından paylaşılmak istenenler:

Alaşağı edilen Çarın İstanbul'u zorla işgal etmek için yaptığı gizli anlaşmaları açıklıyoruz... Şimdi yırtıldı ve yok edildi bu anlaşma...

İran'ın paylaşılması konusunda yapılan anlaşmanın yırtıldığını ve yok edildiğini açıklıyoruz...

Türkiye'nin paylaşılması ve Ermenistan'ın ele geçirilmesi konusunda yapılan anlaşmanın yırtıldığını ve yok edildiğini açıklıyoruz...

Zaman yitirmeyin ve yüzyıllardır ülkelerinizi sömürenleri sırtınızdan atın. Artık yurdunuzun bir parça toprağını bile, yağmalamaları için onlara bırakmayın. Kendi ülkenizin efendisi kendiniz olmalısınız. Kendi hayatınızı kendi yapınıza ve zenginliklerinize uygun biçimde kendiniz kurmalısınız. Bunu yapmaya hakkınız var. Kaderiniz kendi ellerinizdedir.» (77)

«EMPERYALİSTLERİ HİÇ BİR ŞEY KURTARAMAZ»

Dünya egemenliği planları ile birlikte Alman emperyalizminin Yakın Doğu planları da başarısızlığa mahkûmdu. Avrupa'daki savaş alanlarında uğranılan yenilgi, Filistin'deki Alman-Türk cephesinin yarılmasına yol açtı. 1917 aralığında İngilizler ve daha sonra İngiliz emperyalizmince ahlâksızca aldatılan Arap savaş güçleri, Kudüs'e

(77) Zikreden, Lothar RATHMANN: **«Araber stehen auf. Über den Befreiungskampf der arabischen Völker bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges»** (Araplar Ayaklanıyor. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Arap Halklarının Verdiği Kurtuluş Mücadelesi Üstüne), Berlin 1960, s. 27-28.

girdiler, 1918 güzünde Alman ve Türk birliklerinin Yafa'da kurduğu savunma hattını yardılar, 30 Eylül'de ise Şam'ı ele geçirdiler; 30 Ekim'de Osmanlı yetkilileri Mondros'ta kayıtsız şartsız teslim anlaşmasını imzaladılar. 1918 sonlarında yenilen Alman birliklerinin, siyasal «danışmalar»ın ve Alman «kültür taşıyıcıları»nın, devrimci bir kaynaşma içinde bulunan Yakın Doğu'dan taşınmaları başladı.

Aslında Wilhelm Almanya'sının askerî iflâsıyla, «Doğu'ya İtilim» sloganının tehdidi altında bulunan halklar, Alman militarizmi ve emperyalizmi belâsından kesin olarak kurtulamamıştı. Almanya'daki Kasım Devrimi ne tekelcilerin ne de büyük toprak sahiplerinin elindeki gücü aldı. Sosyal Demokrat Parti'nin, savaşın daha ilk gününden tekellerle ittifak kuran sağcı önderleri, tekelci sermaye ile iyi ilişkilerini eskisi gibi sürdürüyordu ve 10 Kasım 1918'de de devrimci işçi ve köylüleri ezmek için Groener ve Hindenburg ile yani ordunun en büyük komutanları ile haince bir ittifak kurdular. Böylece değişen yalnızca tabela olmuş, monarşi burjuva cumhuriyete dönüşmüştü. Tekellerin egemenliği hâlâ sürüyordu, dolayısıyla onların dünya egemenliği yolunda harcadıkları çabalar da... Deutsche Bank çevrelerinin Yakın Doğu konusunda besledikleri emeller de ortadan kalkmamıştı. **«Drang nach Osten»** (Doğu'ya İtilim) sloganı eskisi gibi Alman dış politikasını belirlemeye devam ediyordu. Bu politika Fransa, İngiltere ve ABD gibi batılı güçlerin de desteğiyle, onlarla anlaşarak dünyadaki ilk sosyalist devleti, yani Sovyetler Birliği'ni hedef almıştı. Ancak bu, elde bulunan araç ve olanaklar çerçevesi içinde, Alman emperyalizminin Yakın Doğu'da yeniden yayılma politikası izlemesini engellemiyordu. Dünya Savaşının bitmesinden ve Kasım Devriminden birkaç hafta sonra, 1919 baharında, Alman emperyalizminin izlediği Bağdat demiryolu stra-

tejisinin en faal temsilcileri Berlin'de «Asya Savaşçıları Birliği» adlı örgütü kurdular. Yakın Doğu'da yürütülen yayılma politikasının baş sorumluları, 1918'de uğranılan askerî yenilgiden sonraki dönemde ve faşist dönemde yine Alman tekel gurupları idi; bunların çekirdeğini **Deutsche Bank, AEG, Siemens,** büyük armatörler ve aralarına daha sonra katılan **IG-Farben** oluşturuyordu. Ama tekelci Alman sermayesi, 2. Dünya Savaşında da Doğu'yu, Sovyetler Birliğini ve Güneydoğu'yu egemenliği altına almayı, dünya egemenliğini ele geçirmeyi başaramadı. Tekelci Alman sermayesi dünya egemenliğini sağlama yolunda giriştiği bu ikinci denemede en büyük yenilgisine uğradı. Ama bu yenlgi Alman emperyalistlerinin ABD tekellerinin yardımıyla, Batı Almanya'da tekellerin eski konumlarını yeniden kazanmalarından sonra, bugün de Doğu ve Güneydoğu'ya yönelen bir yayılmayı tasarlamalarını engellemedi. 1. ve 2. Dünya Savaşı sırasında Alman emperyalizmi, askerî güç kullanarak dünya egemenliğine ulaşmaya çalışmıştı. Bu yöntem, her iki keresinde de kesin bir yenilgiye uğradı. Bugünün dünyasında geçerli güç dengesi karşısında, Batı Alman emperyalistleri bugün askerî boyunduruğa değil, ekonomik bağımlılığa ve ekonomik sızmaya başvuruyor. Kısacası hakkında yeterince bilgi verilen Deutsche Bank tarafından yönlendirilen tekelci Batı-Alman sermayesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) perdesi arkasında, yani Birinci Dünya Savaşı sırasındaki «Orta Avrupa» düşüncesinden türeyen bu perdenin arkasında, tüm Batı Avrupa'yı, en sonunda da İngiltere'yi iktisaden kendine bağımlı kılmaya çalışmaktadır. Tekelci Alman sermayesi, 1914 öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda denediği «barışçı yayılma» yöntemleriyle bugün de (1962) tüm Batı Avrupa'yı etkisi altına almaya, sonra da bu bölgenin olanaklarına dayanarak eski yayılma hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Rosa LUXEMBURG

TÜRKİYE ÜZERİNE YAZILAR

ALMAN EMPERYALİZMİNİN HAREKÂT ALANI: TÜRKİYE

Rosa LUXEMBURG (*)

Alman emperyalizminin en önemli harekât alanı Türkiye oldu. Ona yolu açan ise Deutsche Bank ve onun Asya'da giriştiği büyük işler olmuştu. Almanya'nın izlediği doğu politikasının odak noktasında Deutsche Bank'ın çalışmaları bulunuyordu. 1850 ve 1860 yıllarında Anadolu'da esas olarak, İzmir demiryolunun yapımına başlayan ve Anadolu demiryollarının İzmit'e kadarki ilk bölümünü işleten İngiliz sermayesi faaliyet gösteriyordu. Alman sermayesi sahneye 1888 yılında çıktı ve Abdülhamit'ten İngilizlerin yaptığı hattın işletme hakkını ve İzmit'ten Ankara'ya kadar olan hat ile Üsküdar, Bursa, Konya ve Kayseri'ye uzanan yan hatların yapım imtiyazını aldı. Deutsche Bank 1899'da Haydarpaşa'daki istasyon tesisleri yanında

(*) Bu parça Rosa Luxemburg'un 1916'da **Junius** takma adıyla yayınladığı **Die Krise der Sozial demokratie** (Sosyal Demokrasinin Bunalımı) adlı kitabın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Elinizdeki çevirinin metni ise şu basımdan çevrilmiştir: Rosa Luxemburg, **Gesammelte Werke** (Bütün Eserleri), cilt 4, Dietz Verlag, Berlin 1974.

Sözkonusu parça türkçeye ilk kez 1940'larda çevrilmiştir. Aynı çevirinin daha sonraki bir baskısı ise şudur: Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi, Aydınlık, cilt 1, sayı 2 (Aralık 1968), s. 139-143.

bir liman kurma ve işletme imtiyazını ele geçirdi; limandaki ticaret ve gümrük işleri üzerinde tek başına egemenlik kurdu. Osmanlı hükümeti 1901'de Deutsche Bank'a İran Körfezine dek uzanan büyük Bağdat demiryolunun yapımı için imtiyaz verdi, 1907'de ise Karaviran gölünün kurutulması ve Konya ovasının sulanması için imtiyaz tanındı.

Bu büyük «barışçı kültür eserlerinin» ardında, Küçük Asya köylülüğünün «barışçı» yoldan tümüyle harap edilmesi yatmaktadır. Bu büyük girişimlerin maliyetleri, doğal olarak, çok dallanmış karmaşık bir devlet borçları sistemi kanalıyla, Deutsche Bank tarafından sağlanıyordu. Osmanlı Devleti, sonsuza dek Siemens'in, Gwinner'in, Helfferich'in, v.b. nin borçlusu olacaktı, tıpkı daha önce de İngiliz, Fransız, Avusturya, sermayesine borçlandığı gibi. Bu borçlu bundan böyle, yalnızca istikrazların faizlerini ödemek için devlet gelirlerinden sürekli büyük meblâğlar aktarmak zorunda kalmayacak, bu yolla kurulan demiryollarının gayri safi kazançları için de teminat vermek zorunda olacaktı. Burda, (Türkiye'de) en modern tesisler ve ulaştırma araçları, son derece geri, büyük bölümü doğal ekonomi koşulları içinde bulunan, en ilkel bir köylü ekonomisine aşılanıyordu. Doğu istibdatı tarafından yüzyıllardan beri acımasızca sömürülen köylülerin elinde, devlete verilen miktardan sonra kendi geçimleri için hemen hemen yalnızca birkaç ekin sapı bırakan bir köy ekonomisinin kurak topraklarından, demiryolları için gerekli ulaşım ve kâr düzeyini sağlamak doğal olarak mümkün değildi. Ülkenin ekonomik ve kültürel yapısına ilişkin olarak, meta alışverişi ve insan ulaştırması son derece gelişmemiş bir düzeydeydi ve bu düzey çok sınırlı ölçüde yükseltilebilirdi. Beklenen kapitalist kârın oluşması için kapanması gereken açık, Osmanlı hükümeti tarafından «kilometre teminatı» (78) adı altında, demiryolu şirketine her

(78) Anadolu demiryollarının yapımına başlanırken, kilo-

yıl düzenli olarak ödeniyordu. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa bölgesindeki demiryollarının yapımı sırasında Avusturya ve Fransız sermayesince kullanılan bu sistem, şimdi Deutsche Bank'ın imparatorluğun Asya topraklarındaki girişimlerinde uygulanıyordu. Bu ek tahsisatın teminat ve karşılığı olarak Osmanlı hükümeti, Avrupa sermayesinin temsilciliğine, yani Düyun-ı Umumiye İdaresine, Türkiye'deki devlet gelirlerinin ana kaynağından bir dizi vilâyetin aşarını devretti. 1893 - 1910 yılları arasında Osmanlı hükümeti, örneğin Anakara demiryolu ve Eskşehir Konya hattı için 90 milyon frank 'tahsis etti.' Osmanlı hükümetince Avrupalı alacaklılara sürekli rehin edilen 'aşar', çok eski dönemlerden beri köylülerin doğrudan buğday, koyun, ipek, vb. gibi ürünleri teslim etmesine dayanıyordu. Aşar, doğrudan değil, devrim öncesi Fransa'sındaki ünlü vergi toplayıcıları türünden mültezimler tarafından toplanıyordu. Devlet bu mültezimlere açık arttırma yoluyla, yani en fazla arttırana, her vilâyette tahmin olunan teslimatı peşin para karşılığında önceden satıyordu. Bir vilâyetin aşarı, bir madrabaz ya da alacaklılar gurubunca elde edilince, bunlar her sancağın (kazanın) aşarını bir başka madrabaza satardı. Bunlar da, kendi paylarını daha küçük aracılara devrederlerdi. Herkes yaptığı masrafı çıkarmak ve mümkün olan en büyük kazancı toplamak istediğinden, aşar, köylüye yaklaştıkça bir çığ gibi büyümekteydi. Mültezim hesaplarında yanılınca, zararı köylünün sırtından çıkarmaya çalışırdı. Köylü ise sürekli borç içinde, sabırsızca ürününü satabileceği anı bekler; buğdayını biçmiş olsa da, öşür toplayan mültezim kendine ayrılan payı almak için buyuruncaya dek harmanı haftalarca bekletmek zorunda kalıdı. Genellikle, aynı zamanda tahıl

---

metre başına düşen toplam maliyet hesaplandı. Osmanlı hükümeti işletme hasılatı ile hesaplanan toplam maliyet arasındaki farkı demiryolu şirketine ödemekle yükümlüydü.

taciri de olan mültezim, köylülerin bu durumundan yararlanırdı. Çünkü tarladaki tüm ürün çürüme tehlikesiyle karşı karşıyadır, köylüyü elindeki ürünü düşük fiyatla kendine satmaya zorlar ve bu durumdan hoşnut olmayanların şikâyetleri karşısında memurların, özellikle de muhtarların yardımını sağlayacağını bilirdi. Bir vergi mültezimi bulunamazsa, aşar, hükümetçe aynî olarak toplanır, ambarlara taşınır ve borç «ödeneği» olarak kapitalistlere aktarılırdı. İşte, Avrupa sermayesinin yürüttüğü kültürel çalışma kanalıyla, «Türkiye'nin iktisaden kalkındırılması»nın iç mekanizması.

Bu faaliyetlerle iki sonuç elde edildi. Anadolu'daki köylü ekonomisi, Avrupa sermayesinin, özellikle Alman banka ve sanayi sermayesinin kullanılmasında, inceden inceye örgütlenmiş br sömürü sürecinin konusu oluyordu. Böylece, Almanya'nın Türkiye'deki «çıkar alanları» büyüdü. Bu da Türkiye'nin siyasal açıdan« himaye» altına alınması için fırsat sağladı ve yeni bir temel yarattı. Diğer yandan köylülüğün iktisaden sömürülmesinde gerekli bir emme aygıtı olan Osmanlı hükümeti, Alman dış politikasına bağımlı, itaatli bir araç haline geldi. Zaten daha önce de Osmanlı maliyesi, gümrük ve vergi politikası, devlet harcamaları Avrupa denetimi altına girmişti. Alman nüfuzu özellikle **askerî örgüte** egemen oldu.

Bütün bu anlatılanlardan sonra, Alman emperyalizminin çıkarının Osmanlı devlet iktidarının güçlendirilmesinde, br dereceye kadar da, onun zamansız br yıkılmadan korunmasında yattığı açıktır. Osmanlı devletinin yıkılışının hızlandırılması, ülkenin İngiltere, Rusya, İtalya, Yunanistan vb. tarafından paylaşılmasına yol açacak, böylece Alman sermayesinin büyük faaliyetleri açısından kendine özgü bir üs olan bu alan yitirilmek zorunda kalınacaktı. Bu, aynı zamanda İngiltere ile Rusya'nın Akdeniz

devletleri olarak, iktidar alanlarının olağanüstü genişlemesine yol açacaktı. Alman emperyalizmi açısından ise «bağımsız Türk devleti» gibi kullanışlı bir aygıtın varlığını yani Osmanlı İmparatorluğunun «bütünlüğünü» sürdürmek sözkonusuydu; ta ki, daha önceleri Mısır'ın İngilizlerce ve şimdi de Fas'ın Fransızlarca kemirilmesi gibi, Alman sermayesi tarafından kemirilen Osman İmparatorluğu, Almanya'nın kucağına olgun bir meyve gibi düşene dek. Örneğin Alman emperyalizminin ünlü sözcülerinden olan Paul Rohrbach da çok açık ve samimî bir biçimde şöyle konuşmaktadır:

«Her yandan haris komşularla çevrili olan Türkiye'nin, kendine dayanak olarak, Doğuda toprak çıkarları olmayan bir devleti araması, eşyanın tabiatı gereğidir. Bu ülke Almanya'dır. Bize gelince, Türkiye'nin ortadan kalkmasından büyük zarar göreceğiz. Eğer Türkiye'nin boş mirasçıları İngiltere ile Rusya olursa, bu yolla her iki devletin gücünü önemli ölçüde genişlemesi kaçınılmazdır. Eğer Türkiye, bize önemli bir parçadüşecek biçimde paylaşılsa bile, bu bizim açımızdan güçlüklerin sona ermesi anlamına gelmeyecektir. Çünkü Rusya, İngiltere ve bir anlamda Fransa ile İtalya bugünkü Türk topraklarına komşudurlar. Karadan ya da denizden veya her iki yoldan birden kendi paylarına düşen toprakları işgal edebilirler ve savunabilirler. Buna karşılık biz, Doğu ile doğrudan her türlü ilişkiden yoksunuz. **Bir Alman Anadolu'sunun ya da bir Alman Mezopotamyasının gerçekleşmesi,** ancak en azından Rusya, dolayısıyla Fransa bugünkü siyasal amaç ve düşüncelerinden vazgeçerse mümkün olacaktır. Yani bu, **önce dünya savaşının sonucu Alman çıkarlarına uygu bir biçimde belirlenirse gerçekleşebilecektir».** (79)

---

(79) **«Der Krieg und die deutsche Politik»,** (Savaş ve Alman Politikası) Dresden 1914, s. 36-37. (Altını çizen - R.L.)

8 Kasım 1898'de Şam'da Selâhattin-i Eyyûbî'nin gölgesinde, peygamberin yeşil bayrağını ve İslâm dünyasını koruyup himayesi altına alacağına gösterişli bir biçimde yemin eden Almanya (80), Abdülhamit'in kanlı rejimine çeyrek yüzyıl boyunca şevkle güç kattı ve ilişkilerin kısa bir süre soğumasından sonra, jöntürk rejiminde (81) de bu çabasını sürdürdü. Deutsche Bank'ın çevirdiği kârlı işler yanında, başında von der Goltz-Paşa bulunan, Alman danışmanlarından oluşan heyet esas olarak Osmanlı militarizminin yeniden örgütlenmesi ve eğitilmesiyle uğraştı. Doğal olarak ordunun modernleştirilmesiyle birlikte, Türk köylülerinin sırtına yeni ezici yükler bindirirken, Grupp ve Deutsche Bank için yeni parlak iş alanları açılıyordu. Bunun yanında Osmanlı militarizmi Prusya-Alman militarizmine bağımlı kılınmış, Alman politikasının Akdeniz ve Anadoludaki dayanak noktası olmuştu.

Almanya'nın üstlendiği Osmanlı devletini «yeniden canlandırma» işlevinin, bir cesedi ince bir işçilikle mumyalamaya çalışmaktan başka bir şey olmadığını, Türk devriminin kaderi en iyi biçimde göstermiştir. Devrimin ilk aşamasında, Jöntürk hareketinde ideolojik unsurun ağır ağır bastığı ve yaşam vaat eden gerçek bir bahar havasının estiği ve Türkiye'nin iç yenilenmesi konusunda yapılan düşsel planlarıyla kendini kandırmaların sürdüğü bir dönemde, siyasal eğilim, en iyi çağdaş liberal devlet örneği olarak görülen İngiltere'ye yönelmişti. Eski padişahın

---

(80) II. Wilhelm 1898 yılındaki Doğu yolculuğu sırasında, Şam'a vardığında Osmanlı padişahının ve tüm müslümanların koruyucusu olduğunu bildirmişti. (Dietz Verlag)

(81) Jöntürklerin sağ kanadı, halk yığınlarını ve ulusal hareketleri ezen bir askerî diktatorya kurdular. Jöntürkler 1912 Temmuz'unda İngiliz yanlısı feodal komprador parti tarafından düşürüldüler, ama 1913 Ocağında yeniden iktidara gelmeyi başardılar. (Dietz Verlag)

kutsal rejimini uzun yıllar boyunca resmen koruyan Almanya ise, Jöntürklerin hasmı olarak görünüyordu. 1908 Devrimi görünüşte Alman doğu politikasının iflâsı oldu ve genel olarak Abdülhamit'in düşmesi, Alman nüfuzunun düşmesidir biçiminde bir yorum yapıldı. İktidara gelen Jöntürkler çağdaş ekonomik, toplumsal ve ulusal herhangi bir köklü reforma girişme konusunda yetersizliklerini gösterdikleri oranda, her geçen gün içine düştükleri karşıdevrimci bir gelişme sürecinde, zorunlu olarak Abdülhamit'in dededen kalma egemenlik yöntemlerine, yani birbirine kin besleyen boyunduruk altındaki halklar arasında sürekli kan banyoları düzenleme ve köylülüğü doğu despotluğunun sınırsız baskısı altında tutma yöntemine, devletin bu iki ana dayanağına yeniden geri dönüldü. Bunun için bu şiddet rejiminin sunî olarak muhafazası, «yeni Türkiye'nin» yeniden baş kaygısı oldu. Dış politika alanında da çabucak Abdülhamit geleneğine, yani Almanya ile ittifaka dönüldü.

Osmanlı devletini parçalayan Ermeni, Kürt, Suriye, Arap, Yunan ve daha sonra türeyen Arnavut ve Makedonya gibi yığınla millî mesele vardı. İmparatorluğun çeşitli bölgelerindeki ekonomik ve toplumsal sorunlar farklıydı ve yeni doğan komşu Balkan devletlerinde güçlü ve canlı bir kapitalizm yükseliyordu. Türkiye'de ekonomi uzun yıllardır özellikle uluslararası sermaye ve uluslararası diplomasi tarafından bozuluyordu. Bütün bunların karşısında Osmanlı devletini gerçekten canlandırmaya çalışmak son derece umutsuz bir girişimdi ve bu çürümüş, çökmüş yıkıntılar yığınını bir arada tutma yolundaki tüm denemelerin gerici bir girişimle aynı kapıya çıkacağını, herkes, özellikle de Alman sosyal demokrasisi uzun süreden beri biliyordu. Daha 1896 yılında (82) Büyük Girit ayaklanması

(82) 1896 yılında Girit adasındaki Yunan ahalisi Osmanlı

nedeniyle, Alman parti basınında «şark meselesini» esaslı bir biçimde irdeleyen bir tartışma yer aldı. Bu tartışma Marx'ın Kırım Savaşı (83) döneminde savunduğu görüşün gözden geçirilmesine ve «Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğü» düşüncesinin, Avrupa gericiliğinin kalıntılarından biri sayılarak reddine yönelikti. Jöntürk rejiminin, ülke içinde sosyal açıdan hiç bir ürün vermediğini ve bu rejimin karşıdevrimci niteliğini, sosyal demokrat Alman basını kadar çabuk ve tam kavrayan olmadı. Osmanlı devleti gibi çürümüş bir yapıyı yaşar hale getirmek için, hızlı bir seferberliği sağlamak amacıyla yalnızsa stratejik demiryollarının ve gözü pek askerî uzmanların gerekli olduğu, tam Prusyalılara yaraşan bir düşünceydi.

Jöntürk hükümeti, daha 1912 yazında karşıdevrime yönelmek zorunda kaldı. Osmanlı «canlanmasının» bu savaştaki ilk davranışı, ilginç bir hükümet darbesi, anayasanın yürürlükten kaldırılması, yani biçimsel açıdan da Abdülhamit rejimine dönülmesi olmuştu.

Almanlarca yetiştirilen Osmanlı militarizmi, birinci Balkan Savaşında acı bir biçimde iflâs etti. Türkiye Almanya'nın «himayesi» altında bugünkü savaşın uğursuz girdabına itildi ve bu savaşın sonucu ne olursa olsun, ka-

---

egemenliğine karşı silâhlı mücadeleye girişti. Yunan birliklerince desteklenen ayaklanmacılar 1897 Şubat'ında Yunanistan'a ilhak olduklarını açıkladılar. Duruma büyük devletler müdahale ettiler ve Girit'in «Avrupa'nın koruyucu egemenliği» atlında otonom olduğunu açıkladılar; İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rus birlikleri adayı işgal ettiler. (Dietz Verlag)

(83) 1853-1856 yılları arasında geçen Kırım Savaşı'nda Rusya, müttefikleri İngiltere, Fransa ve Sardunya olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, Yakın Doğu'da egemenlik ve etkinlik kurmak amacına yönelen bir kavga yürüttü. Rusya ağır bir yenilgiye uğradı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önceleri sahip olduğu nüfuzu yitirdi. (Dietz Verlag)

çınılmaz yazgı, Osmanlı İmparatorluğunun daha da parçalanmasına, hatta kesin olarak yıkılmasına yol açacaktır.

Alman emperyalizminin Doğu'daki konumu ve onun arkasında yeralan Deutsche Bank'ın çıkarları, Alman İmparatorluğunu Doğu'da bütün diğer devletlerle özellikle de İngiltere ile çelişme içine soktu. İngiltere Alman hasmına yalnızca rekabet ettiği alanlardaki işleri, dolayısıyla Anadolu ve Mezopotamya'daki tatlı kârları bırakmak zorunda kalmadı; sonuçta iki devlet bu konular üzerinde uzlaşmaya vardı. Stratejik demiryollarının yapılması, Osmanlı militarizminin Alman etkinliği altında güçlenmesi gibi olaylar, İngiltere'nin dünya politikası açısından en duyarlı olduğu noktalardan biri üzerinde geçiyordu. Orta Asya, İran, Hindistan ile Mısır arasındaki kavşak noktasıydı burası.

Rohrbach «Bağdat Demiryolu» adlı kitabında şöyle yazıyordu: «İngiltere, Avrupa'da kara yoluyla ancak bir yerde saldırıya uğrayabilir ve buradan ağır yara alabilir: Burası Mısır'dır. Mısır'la birlikte, İngiltere, yalnızca Süveyş Kanalı üzerindeki egemenliğini, Hindistan ve Uzak Doğu ile olan bağlantısını değil, aynı zamanda Orta ve Doğu Afrika'daki sömürgelerini de yitirecektir. Türkiye gibi bir İslâm devletinin Mısır'ı ele geçirmesi, İngiltere'nin Hindistan'daki 60 milyon Müslüman tebası üzerinde tehlikeli etkiler yapması yanında, Afganistan ve İran'ı da etkileyecekti. Ama Türkiye'nin Mısır'ı ele geçirmeyi düşünebilmesi için, Anadolu ve Suriye'de tamamlanmış bir demiryolu şebekesine sahip olması; Anadolu demiryolunun Bağdat'a dek uzatılması sayesinde, Mezopotamya üzerine gelebilecek bir İngiliz saldırısını defedebilmesi; ordusunu büyütüp mükemmelleştirmesi ve genel ekonomik durumunu, maliyesini geliştirmesi gereklidir.» (84)

(84) Paul Rohrbach: **Die Bağdatbahn** (Bağdat Demiryolu), Berlin 1911, s. 18-19.

Faul Rohrbach Dünya Savaşı başlangıcında çıkan «Savaş ve Alman Politikası» adlı kitabında ise şunları söylüyordu:

«Başından itibaren Bağdat demiryolu, İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu'daki temel askerî bölgesi ile Suriye ve Dicle, Fırat eyaletlerini doğrudan birbirine bağlamayı amaçlamıştı... Doğal olarak, Suriye ve Arabistan'da kısmen planlanan, kısmen yapımı süren ya da yapımı bitmiş olan hatlarla bağlantı içinde bulunan bir demiryolu kanalıyla Osmanlı birliklerini Mısır yönünde harekete geçirebilme olanağının yaratılması da öngörülmüştü... Bir Alman - Türk ittifakı var olması koşuluyla ve bu ittifaka oranla, gerçekleşmesi daha zor olan diğer çeşitli hususların gerçekleşmesi koşuluyla, Bağdat demiryolunun Almanya açısından siyasal bir hayat sigortası anlamına geleceğini kimse inkâr edemez.» (85)

Alman emperyalizminin bu yarıresmi sözcüsü Doğu'daki plan ve amaçları böyle açıkça ifade ediyordu.

Diğer yandan Almanya, Osman İmparatorluğunun bütünlüğü sürdürme programından dolayı, tarihsel gelişmelerinin tamamlanması ve iç ilerlemeleri Avrupa Türkiye'sinin ortadan kalkmasıyla aynileşen Balkan devletleri ile çelişme içine düşmüştü. Nihayet, emperyalist yutma iştahı özellikle Türk topraklarına yönelen İtalya ile de çatışma doğdu. Bu yüzden Algeciras'da 1906'da toplanan Fas Konferasında İtalya, İngiltere ve Fransa safında yer almıştı. Ve altı yıl sonra, Bosna'nın Avusturya tarafından ilhakını izleyen ve Birinci Balkan Savaşına ilk sinyali veren İtalya'nın Trablusgarp seferi, yani İtalyanların Almanlara verdiği bu red cevabı, Üçlü İtilâfın dağılması ve Alman uolitikasının bu alanda da tecrit olması anlamına geliyordu. (R.Z.)

* * *

(85) Paul Rohrbach: **Der Krieg und die deutsche Politik**, Dresden 1914, s. 18/19.

Alman yayılma çabalarının ikinci yönü batıda, Fas olayında ortaya çıktı. Bismarck'ın politikasının terkedildiği, başka hiçbir yerde bu denli açıkça görülmemişti. Bilindiği gibi Bismarck, dikkati anakıtadaki odaktan, Alsas - Loren'den başka yerlere çekmek için, kasıtlı olarak Fransa'nın sömürgeci faaliyetlerini teşvik ediyordu. Almanya'nın yeni politikası, aksine dolaysızca Fransız sömürgeci yayılma politikasını hedef alıyordu. Fas'taki durum, Osmanlı İmparatorluğundan çok daha değişik bir biçimdeydi. Almanya'nın Fas'ta iddia edeceği pek fazla hak yoktu. Gerçi Alman emperyalistleri Fas bunalımı sırasında, idareten, Fas Sultanına borç vererek karşılığında bazı maden haklarını almış olan Remscheid'li kapitalist bir firmanın, Mannesmann şirketinin, iddia ettiği hakları **«hayatî vatan çıkarları»** olarak şişirdiler. Ancak Fas'ta rekabet halindeki iki sermaye grubunun da (gerek Mannesmann grubunun, gerek Kruppp - Schneider şirketinin) Alman, Fransız ve İspanyol girişimcilerinin oldukça uluslararası bir karışımı olması gibi herkesçe bilinen bir gerçek, ciddî olarak bir **«Alman nüfuz alanından»** söz edilebilmesini ve bu iddianın az çok başarılı bir şekilde savunulabilmesini önlüyordu.. Alman İmparatorluğunun 1905 yılında, birdenbire Fas sorununun çözümlenmesinde söz hakkı iddia ederken ve Fas'taki Fransız egemenliğini protesto ederken gösterdiği kararlılık ve ısrar, bir göstergeydi. Bu Fransa ile dünya politikası alanında ilk çatışmaydı. Almanya henüz 1895 yılında, Fransa ve Rusya ile elbirliği halinde, Japonya'nın, Çin'e karşı kazandığı Shimonoseki zaferinden yararlanmasını önlemişti. Bundan beş yıl sonra ise Almanya'nın bütün uluslararası talan alanında Fransa ile kolkola Çin'e karşı yağma seferine katıldı. Şimdi, Fas'ta Alman politikasının Fransa'ya karşı radikal bir yeniden yönlendirilişi ortaya çıkıyordu. Yedi yıllık süresi içinde iki defa Almanya ile Fransa'yı savaşın eşiğine getiren Fas bunalımında ar-

tık bu iki ülke arasında anakıtadaki herhangi bir sorun, **«rövanş»** sözkonusu değildi.

Fas bunalımında, Alman emperyalizminin Fransız emperyalizminin tekerine çomak sokmasıyla yaratılan yeni bir karşıtlık açığa çıkıyordu. Bunalımın sonuçlanmasıyla Almanya Fransız Kongosu karşılığında Fas'tan vazgeçti. Böylece Fas'ta sahip olduğu ve koruması gereken haklarının bulunmadığını kendisi de kabul etmiş oldu. Ancak tam da bu nedenle, Almanya'nın Fas sorunundaki hamlesi, uzun vadeli siyasal bir önem kazandı. Elle tutulur hedeflerinin ve hak iddialarının belirsizliğiyle, Fas politikası Almanya'nın sınırsız iştahını, av arayışını ele verdi. Bu, Fransa'ya karşı genel bir emperyalist savaş ilânıydı. İki devlet arasındaki karşıtlık burada apaçık ortaya serilmişti. Bir yanda ağır bir sanayi gelişimi, durgun bir halk, binbir güçlükle bir arada tutulabilen koca bir sömürge imparatorluğunu yüklenmiş, başlıca işi ülke dışında malî işler çevirmek olan rantiye bir devlet; diğer yanda sömürge elde etmek için dünyaya açılmakta olan, birinci sıraya yükselme çabasındaki güçlü ve genç bir kapitalizm. İngiliz sömürgelerinin fethi düşünülemezdi. Bu durumda Alman emperyalizminin müthiş iştahı, Osmanlılar dışında, birinci **plân**da yalnız Fransızların mirasına yönelebilirdi. Aynı miras, Avusturya'nın Balkanlar'daki genişleme çabalarında İtalya'nın uğradığı zararı Fransa'nın kesesinden karşılayarak, İtalya'yı ortak bazı işlerle üçlü ittifakta tutabilmek için zahmetsiz bir yem imkânı veriyordu. Almanya'nın Fas'ın herhangi bir yerine yerleşmesi halinde, Fransız fatihleriyle sürekli savaş halindeki Kuzey Afrika **halkına silâh** göndererek, Fransa'nın Kuzey Afrika İmparatorluğunu istediği an dört ucundan tutuşturarak alevler içinde bırakabileceği düşünülürse, Almanya'nın Fas üzerinde hak iddia etmesinin Fransa'yı son derece huzursuz edeceği apaçıktır. Sonunda Almanya'nın Fas'ta hak iddia etmekten vazgeçmesi ve başka bir tavizle tatmin edilmesi, sadece

bu dolaysız tehlikeyi ortadan kaldırmıştı. Fransa'nın geneldeki huzursuzluğu ve dünya politikasında yaratılmış olan karşıtlık varlığını sürdürüyordu. (*).

Fas politikasıyla Almanya sadece Fransa ile değil, dolaylı olarak yine İngiltere ile karşı karşıya geldi. İngiliz İmparatorluğunun, dünya politikası yollarının ikinci büyük kesişme noktasının bulunduğu Cebelitarık'ın hemen yanıbaşındaki Fas'ta, Alman emperyalizminin hak iddiasıyla ve bu eylemde ısrarlı bir şekilde ansızın ortaya çıkması, İngiltere'ye bir meydan okuma olarak anlaşılmalıdır. Biçimsel olarak da, Almanya'nın ilk protestosu dolaysızca

---

(*) Alman emperyalist çevrelerinde Fas yüzünden kopan ve yıllarca süren gürültülü saldırı kampanyası da Fransa'nın kaygılarını yatıştırmaya yetmedi. **«Tüm Alman Derneği»** açıkça Fas'ın ilhak edilmesini savunuyordu. Tabiî ki Almanya için **bir «hayat sorunu»** olarak. Ve dernek başkanı Heinrich Class'ın kaleminden çıkma **Batı Fas Almandır»** başlıklı bir bildiri dağıtıyordu. Kongo alışverişi halledildikten sonra Prof. Schiemann **«Kreuz-Zeitung»**da Dışişlerinin vardığı anlaşmayı ve Fas'tan vazgeçilmesini savunmaya kalktığında **«Post»** onun hakkında şu suçlamayı yazdı:

«Sayın Prof. Schiemann doğuştan Rus'tur, belki de saf Alman soyundan bile değildir. Bu yüzden, onun her İmparatorluk Almanının bağrındaki ulusal bilince, yurtsever gurura dokunan sorunlara karşı ilgisiz ve alay edercesine tavır almasına, kimse kızamaz. Yurtsever yüreğin çarpışından, Alman halkının korkulu ruhunun acı içinde titreyişinden, sanki geçmişte kalan bir siyasî hayal, bir fetih macerasıymışcasına söz eden bir yabancının yargısı, Berlin Üniversitesinin öğretim üyesi olarak Prusya devletinin konukseverliğinden yararlanıyor olması nedeniyle haklı öfke ve tiksintimizi daha da fazla uyandırmalıdır. Alman Muhafazakâr Partisi'nin yayın organında Alman halkının en kutsal duygularına böylesine küfretmeye cür'et eden adamın imparatorluğumuzun siyasî hocası ve danışmanı ve - haklı ya da haksız yere - imparatorun sözcüsü olarak bilinmesi bizi derin bir acıya boğuyor.»

İngiltere ile Fransa arasındaki 1904 (86) tarihli Fas ve Mısır ile ilgili anlaşmayı hedef alıyordu. Almanya'nın isteği, apaçık bir şekilde, Fas sorununun çözümlenmesi sırasında İngiltere'yi safdışı bırakmaya varıyordu. Bu tavrın Alman - İngiliz ilişkilerine kaçınılmaz olarak yapacağı etki, kimse için bir sır olamazdı. O sırada yaratılan durumu «**Frankfurter Zeitung**»un 8 Kasım 1911 tarihinde yayınlanan Londra mektubu açık bir şekilde ortaya koyuyordu:

«İşte sonuç: Kongo'daki bir milyon zenci, büyük bir karınağrısı ve 'kalleş İngiliz'e büyük bir öfke. Karınağrısını Almanya atlatacaktır. Ama İngiltere ile ilişkimiz ne olacak? Bu şekilde süremez bu. Tarihî olasılık hesaplarına göre ya kötüleşmek, yani savaşa yol açmak zorunda, ya da kısa zamanda düzelmesi gerekiyor...

'Parter'in seferi, geçtiğimiz günlerde 'Frankfurter Zeitung'un bir Berlin mektubunda gayet yerinde ifade edildiği gibi, Fransa'ya Almanya'nın da varolduğunu göstermeyi amaçlayan bir dirsek darbesiydi... Bu hamlenin burada yaratacağı etkiyi Berlin bilmemiş olamaz; en azından burada bulunan hiçbir gazete muhabirinin İngiltere'nin kuvvetle Fransa'ya yanaşacağından kuşkusu yoktu.

'Norddeutsche Allgemeine Zeitung'un hâlâ, Almanya'nın 'Fransa ile tek başına' anlaşma gerektiği yolundaki kalıplaşmış sözleri sürdürmesi anlaşılır şey değil! Birkaç yüzyıldır Avrupa'da siyasal çıkarlar sürekli artar ölçüde, içiçe geçmiştir. Biri darbe yedi mi, tabî olduğumuz siyasi doğa yasasına göre, diğerleri biraz sevince, biraz da kaygıya kapılıyor. İki yıl önce Avusturyalılar Rusya ile Bosna alışverişini yaptığında, Almanya büyük bir hışımla olaya

---

(86) İngiltere ile Fransa 8 Nisan 1904 tarihli anlaşma (Entente cordiale) ile ihtilâflı sömürge sorunları üzerinde anlaşmaya varmıştı. Fransa İngiltere'nin Mısır üzerindeki egemenliğini tanırken, İngiltere Fas'ta Fransa'nın işine karışmamayı kabul ediyordu. (Dietz V.)

kendisini de kattı. Halbuki, sonradan açıkça söylendiği gibi Viyana'da bu iş Almanyasız bağlanmak isteniyordu... Daha yakın zamanda, Alman aleyhtarı bir havayı aşmış olan İngilizlerin, birdenbire Fransa ile pazarlıklarımızın onları hiç mi hiç ilgilendirmediğine ikna olacaklarını, Berlin'dekilerin gerçekten düşünmüş olmaları olacak iş değil. Son kertede sorun iktidar sorunuydu. Çünkü bir dirsek darbesi, ne kadar dostane görünürse görünsün, bir tartaklamadır. Ve kimse, bunu ne zaman tam suratın ortasına yapışacak bir yumruğun izleyeceğini söyleyemez... O zamandan beri tehlike azaldı. Lloyd George'un konuşmasını yaptığı sırada, gayet ayrıntılarıyla öğrendiğimiz gibi, Almanya ile İngiltere arasında münhal savaş tehlikesi bulunuyordu...

Sir Edward Grey ve temsilcilerinin uzun süredir izlediği ve haklılığı burada inceleme konusu olmayan bu politikaya göre, Fas sorununda onlardan başka bir tavır beklenebilir miydi? Bize kalırsa, Berlin onlardan bunu beklediyse, Berlin'in politikası bu konuda mahkûm olmuştur.»

Nitekim emperyalist politika, gerek Ön Asya'da, gerek Fas'ta, Almanya ile İngiltere ve Fransa arasında keskin bir karşıtlık yaratmıştı. Ya Almanya ile Rusya arasındaki ilişki ne durumdaydı? Buradaki çatışmanın temelinde ne yatıyor? Savaşın ilk haftalarında Alman kamuoyunu egemenliği altına alan yabancı düşmanlığı havası içinde herşeye inanılıyordu. Belçikalı kadınların Alman yaralılarının gözlerini oyduğuna, Kazakların mumları yediğine ve bebekleri bacaklarından tutup parçaladıklarına inanılıyordu. Rusların, Alman İmparatorluğunu ilhak etmeyi, Alman kültürünü yok etmeyi ve (doğudaki) Warthe ile (batıdaki) Ren ırmağı arasındaki, (kuzeyde) Kiel'den (güneyde) Münih'e uzanan topraklara mutlakiyeti getirmeyi hedef aldıklarına da inanılıyordu.

Sosyal Demokratların Chemnitz'de yayınlanan «**Volksstimme**» (Halkın Sesi) 2 ağustosta şunları yazıyordu :

«Şu anda hepimiz, her şeyden önce Rus boyunduruğuna karşı savaşmayı görev biliyoruz. Almanya'nın kadınları ve çocukları Rus canavarlıklarının kurbanı olmamalıdır. Alman ülkesi Kazakların ganimeti olmamalı. Çünkü Üçlü İttifak kazanırsa, bir İngiliz vali ya da Fransız cumhuriyetçi değil, Rus Çarı Almanya'ya hükmedecek. Bu yüzden şu anda Alman kültürü ve Alman özgürlüğü adına ne varsa, hepsini acımasız ve barbar bir düşmana karşı savunuyoruz.»

«Fraenkische Tagespost» aynı gün şu çağrıyı yapıyordu :

«Sınırdaki kent ve kasabalarımızı şimdiden işgal etmiş olan kazakların ülkemizin içlerine akın edip kentlerimize ölüm saçmasını istemiyoruz. Barış sevgisine barış bildirisi imzaladığı gün bile Sosyal Demokratların inanmadığı ve Rus halkının en büyük düşmanı olan, Rus Çarı'nın Alman soyundan gelen birine hükmetmesini istemiyoruz.»

Ve «Königsberger Volkszeitung» 3 ağustos tarihinde şöyle yazıyordu:

«Fakat hiçbirimiz, askerliğe yükümlü olsun olmasın, savaş sürdürüldükçe, bu beş para etmez Çarlığı sınırlarımızdan uzak tutmak için elinden gelen her şeyi yapmak zorunda olduğundan bir an bile kuşku duyamaz. Bu Çarlık, savaşı kazanacak olsa, yoldaşlarımızın binlercesini Rusya'nın korkunç zindanlarına kapatacaktır. Rus bayrağı altında halkın kendi kaderini tayin etme hakkının zerresi yoktur. Hiçbir Sosyal Demokrat yayına izin verilmez. Sosyal Demokrat dernekler ve toplantılar yasaktır. Ve bu yüzden hiçbirimizin aklından, savaşı Rusya'nın kazanıp kazanmayacağına seyirci kalmak geçmez. Hepimiz, bundan böyle de savaşa karşı olmakla birlikte, Rusya'ya hükmeden bu orospu çocuklarının vahşetlerinden korunmak için el ele verelim.»

Alman Sosyal Demokratlarının bu savaştaki tavrı açısından ayrı bir konu oluşturan, Alman kültürüyle Rus Çar-

lığının ilişkisine, daha sonra yakından eğileceğiz. Çarın Alman imparatorluğuna ilişkin ilhak planlarına gelince, aynı şekilde kolaylıkla, Rusya'nın Avrupayı ya da ayı ilhak etmek istediği varsayılabilir. Bugünkü savaşta sadece iki devletin varlığını sürdürme sorunu var: Belçika ve Sırbistan. İki devlete karşı da, Almanya'nın hayatının tehlikede olduğu çığlıkları eşliğinde Alman ordusunun topları harekete geçti. Bilindiği gibi toplu ayinlerle cinayete tapanlarla herhangi bir tartışma yararsız. Ancak ayaktakımının iç güdüleriyle ve milliyetçi kışkırtıcı basının ayaktakımına sunduğu büyük lâflarla değil, siyasî terimlerle düşünenler için, Rus Çarının Almanya'nın ilhakı kadar gökteki ayın da ilhakını hedef alabileceği açık bir şey olmalıdır. Rus politikasının tepesinde âdî katiller bulunuyor, ama deliler değil. Ve mutlakiyetin politikası bütün özgünlüğü bir yana, öteki politikayla şu ortak yana sahip: bir karış havada değil, gerçek imkânların dünyasında hareket eder ve orada da gerçekler katıdır. Alman yoldaşların tutuklanarak ömürboyu Sibirya'ya sürgün edilmesine ve Alman imparatorluğuna Rus mutlakiyetçiliğinin getirilmesine gelince, kanlı Çar'ın devlet adamları bütün ilkelliklerine rağmen, bizim partinin yazarlarından daha iyi birer tarihî materyalisttirler. Bu devlet adamları gayet iyi bilirler ki, siyasî bir devlet biçimini insan dilediğince bir yere **«getiremez»**, aksine her devlet biçimi belirli bir ekonomik - toplumsal temele tekabül eder. Onlar kendi acı tecrübelerinden bilirler ki, Rusya'da bile kendi egemenlikleri koşullara neredeyse dar geliyor. Ve nihayet bilirler ki her ülkede hükmetmekte olan gericilik, yalnız kendi ülkesine **tekabül** eden biçimlere ihtiyaç duyar ve yalnız bu biçime uyarlı davranabilir; yine mutlakiyetçiliğin Alman sınıfsal ve partilerarası ilişkilere tekabül eden türevi, Hohenzollern **polis** devleti ve Prusya'nın üç sınıflı seçim sistemidir (87). Kı

(87) Üç sınıflı seçim sistemi, eşitlikçi olmayan, dolaylı bir

saca duruma ciddî bir şekilde yaklaşılması halinde, daha baştan, Rus Çarının oldukça ihtimal dışı görünen bir topyekun zaferi halinde bile Alman kültürünün bu ürünlerini sarsmak istemesi için bir neden görmek mümkün değildir.

Gerçekte Rusya ile Almanya arasında bambaşka karşıtlıklar sözkonusuydu. İki devleti karşı karşıya getiren iç politika olmadı; aksine bu alanda ortak eğilimleri ve benzerliklerle iki devlet arasında yüzyıllar süren geleneksel bir dostluk oluştu. İki devletin birbiriyle çatışmasına, iç politikadaki dayanışmalarının aksine ve buna rağmen, dış politika alanı ,dünya politikasının av sahaları yol açtı.

Rusya'daki emperyalizm de tıpkı batıdaki devletlerde olduğu gibi değişik türde öğelerin içiçe geçmesiyle oluşmuştur. Buna karşılık en belirgin çizgisini Almanya'da ya da İngiltere'de olduğu gibi birikime doymıyan sermayenin ekonomik yayılması değil, devletin siyasî çıkarları oluşturur.

Gerçi Rus sanayisi kapitalist üretim için tipik olan bir davranışla ve iç pazarının tamamlanmamış olmasına rağmen, uzun süredir doğuya, Çin, İran, Orta Asya'ya ihracat yapıyor; Çar hükümeti de kendi «**nüfuz alanı**» na aradığı temeli oluşturabilecek bu ihracatı elden geldiğince teşvik ediyor. Fakat devlet politikası, burada iten güçtür, itilen değil. Bir yandan Çarlığın fetih eğilimlerinde dev imparatorluğun geleneksel yayılması ifadesini buluyor. Bugün 170 milyon insanı içine alan bu imparatorluk ekonomik ve stratejik nedenlerle açık denizlere, doğuda Pasifik Okyanusuna, güneyde Akdenize uzanmaya çalışıyor.

---

seçim sistemiydi. Her seçim bölgesinin seçmenleri ödedikleri dolaysız verginin miktarına göre üç sınıfa ayrılırdı. Sınıflardan her biri, aynı sayıda seçici üye seçerdi, bunlar da bölgenin meclisteki temsilcilerini seçerdi. Demokratik olmayan bu seçim sistemi 1849 ile 1918 yılları arasında Prusya meclisinin temsilciler meclisi üyelerinin seçilme yöntemiydi. (Dietz V.)

Diğer yandan bu işte, mutlakiyetin yaşamsal çıkarları da rol oynar. Çarlığın onsuz kesinlikle varolamayacağı kapitalist yabancı ülkelerin malî kredisini güvenceye alabilmek için, dünya politikasının alanında büyük devletlerin genel rekabeti içinde saygın bir konum kazanma zorunluluğudur bu. Buna bütün monarşilerde olduğu gibi bir de hanedan çıkarları eklenir; yönetim biçimi ile halkın büyük yığını arasında gittikçe keskinleşen karşıtlık karşısında, sürekli olarak devlet sanatının vazgeçilmez bir kocakarı ilâcı olarak dış itibara ve dikkatin iç güçlüklerden başka yöne çekilmesine gerek duyulur.

Modern burjuva çıkarlar da gittikçe artan ölçüde Çarlık ülkesindeki emperyalizmin başlı başına bir faktörü haline geliyor. Mutlakiyet rejiminde doğal olarak bütünüyle gelişimini ortaya koyamayan ve eninde sonunda ilkel talan sistemi evresini aşamayan genç Rus kapitalizmi, yine de dev imparatorluğun doğal yardımcı kaynaklarında kendisi için dev bir gelecek görüyor. Mutlakiyet ortadan kaldırılır kaldırılmaz - sınıf mücadelesinin uluslararası düzeyinin kendisine bu fırsatı tanıyacağı varsayılırsa - Rusya'nın çabucak ilk modern kapitalist devlet haline geleceği su götürmez bir gerçek. Rus burjuvazisine oldukça belirgin bir emperyalist atılım isteği kazandıran ve dünyanın paylaşılması sırasında hırsla kendi isteklerini ilân ettiren, bu geleceği sezmesi ve âdeta avans halindeki birikim iştahıdır, Bu tarihî atılganlık, ayni zamanda Rus burjuvazisinin bugüne ilişkin oldukça güçlü çıkarlarından da destek görür. Bunlardan birincisi, silâhlanma sanayisinin ve ona malzeme sağlayanların elle tutulur çıkarıdır. Ne de olsa Rusya'da epey kartelleşmiş olan ağır sanayi büyük rol oynar. İkincisi «iç düşman» ile olan karşıtlıktır. Devrimci proletarya ile olan karşıtlık, Rus burjuvazisinin militarizme verdiği değeri ve dünya politikası alanındaki başarının dikkati dağıtıcı etkisine verilen önemi artırarak, burjuvaziyi karşı devrimci rejim safında birleştirdi. Rusya'daki bur-

juva çevrelerin ve hele liberallerin emperyalizmi, devrimin fırtınalı havasında giderek arttı ve Çarlığın geleneksel dış politikasının bu modern biçimine modern bir görünüm kazandırdı.

Gerek Çarlığın geleneksel politikasının, gerek Rus burjuvazisinin modern iştahının ana hedefi, Bismarck'ın ünlü sözlerine göre, Karadeniz'deki Rus topraklarının sokak kapı anahtarını oluşturan Boğazlardır. Bu hedef uğruna Rusya, 18. yüzyıldan beri Türkiye ile bir dizi kanlı savaş yürüttü, Balkan'da kurtarıcılık görevini üstlendi ve bu iş için de İsmailiye, Navarin, Sinop, Silistre ve Sivastapol'da, Plevne ve Şipka'da dev ceset yığınları bıraktı. Şimdi Alman Sosyal Demokratlarında Alman kültürü ve özgürlüğünün savunulması nasıl bir işleve sahipse, o zaman da Slav kardeşlerinin ve Hıristiyanların Osmanlılara karşı savunulması Rus mujiğini harekete geçiren savaş efsanesi oldu.

Fakat Rus burjuvazisi de, Akdenize açılmaya, Mançurya'ya ya da Moğolistan'a kendi kültürünü götürmekten çok daha fazla istekliydi. Japonya savaşının liberal burjuvazi tarafından, anlamsız bir macera olarak bu denli sert eleştiriye uğramasının başlıca nedeni, Rus politikasını en önemli görevinden - Balkanlar'dan - uzaklaştırmış olmadır. Rus egemenliğinin Doğu Asya'da, Orta Asya'da, ta Tibet'e ve Iran'ın içlerine kadar yayılması, İngiliz emperyalizmini son derece huzursuz kılmak zorundaydı. Dev Hint ülkesini yitirmekten kaygılanan İngiltere, Çarlığın Asya'daki ilerlemesini artan bir kuşkuyla izlemek zorundaydı. Gerçekten de Asya'daki Ingiliz - Rus karşıtlığı, yüzyıl başı dolaylarında uluslararası durumun en büyük dünya politikası karşıtlığıydı. Muhtemelen bugünkü dünya savaşından sonraki emperyalist gelişmenin de odak noktası bu olacak. Rusya'nın 1904'teki gürültülü yenilgisi ve devrimin patlaması durumunu değiştirdi.

Çarlığın gözle görülebilir zayıflamasını, 1907'de İran'-

ın ortaklaşa olarak yutulmasına (88) ilişkin bir anlaşmaya ve Orta Asya'da dostça komşuluk ilişkilerine varan, İngiltere ile bir yumuşama dönemi izledi. (89) Bu sayede bir süre için Rusya'nın doğudaki büyük girişimlerinin önüne geçilmişti ve enerjisi daha da büyük bir hızla eski hedefine - Balkan politikasına - yöneldi. İşte bu noktada Çarlık Rusya'sı, yüzyıl süren sadık ve köklü bir dostluktan sonra ilk defa Alman kültürüyle derin ve acı bir karşıtlığa düştü. Boğazlara giden yol, Osmanlı İmparatorluğunun cesedi üzerinden geçiyor. Almanya ise bir onyıldır bu cesedin **«bütünlüğünü»** dünya politikası alanındaki en yüce görevi olarak görüyordu. Rus Balkan politikasının yöntemi tabii ki bazı değişiklikler gösterdi. Ve Rusya da bir süre için - Çarlığın boyunduruğundan kurtulma çabasındaki Balkan Slavlarının **«nankörlüğünden»** duyduğu öfkeyle - Osmanlı İmparatorluğunun **«bütünlüğü»** ilkesini savundu; aynı zamanda da paylaşımın daha elverişli bir zamana ertelenmesi gerektiği hesabını yapıyordu. Şimdi ise Osmanlı İmparatorluğunun nihaî yokoluşu hem Rusya'nın planlarına, hem de kendi hesabına Hindistan ve Mısır'daki konumunu güçlendirmek için, arada kalan Türk bölgelerini - Arabistan ve Mezopotamya - İngiliz asası altındaki bir büyük müslüman ülke halinde birleştirme çabasındaki, İngiltere'nin politikasına uyuyor.

Böylece Ortadoğu'da Rus emperyalizmi, daha önce İngiliz emperyalizmi gibi, Osmanlı çözülüşünden ayrıcalıklı olarak yararlanan, Boğaz'daki özel muhafız olarak yerleşmiş Alman emperyalizmiyle karşı karşıya geldi.

---

(88) Kaynak metinde: **«kapatılmasına»** (D.V.)

(89) İngiltere ile Rusya arasındaki 31 ağustos 1907 tarihli anlaşmayla İran iki devlet arasında paylaşıldı. Afganistan İngiliz egemenliği altında alındı ve Çin'in Tibet üzerindeki egemenlik hakkı tanındı. Böylece 1904'te oluşturulan Entente cordiale, Triple-Entente (Üçlü uzlaşma) halinde genişletildi. (D.V.)

Alman basınına göre 1908 ocağında Rus liberal politikacı Peter Struve şunları yazıyordu:

«Artık büyük bir Rusya yaratmanın tek bir yolunun olduğunu söyleme zamanıdır. Bu yol şudur: Bütün gücümüzün, Rus kültürünün gerçek etkisine açık bir bölgeye yöneltilmesi. Bu bölge, bütün Karadeniz havzasıdır, yani Karadeniz'e kıyısı olan bütün Avrupa ve Asya ülkeleri. Burada dokunulmaz ekonomik egemenliğimiz için gerçek bir temele sahibiz: **İnsangücü, taş kömürü ve demir.** Bu gerçek temel üzerinde - ve yalnızca bu temel üzerinde - yorulmak bilmeden yapılacak, tüm yönleriyle devlet desteğini görmesi gereken bir kültür çalışmasıyla, ekonomik olarak güçlü bir Büyük Rusya yaratılabilir.»

Bugünkü dünya savaşının başlangıcı sırasında aynı Struve, henüz Osmanlıların savaşa müdahale etmesinden önce, şu satırları yazıyordu:

«Alman politikacıları arasında, Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın korunması altında Mısırlaştırılması fikri ve programı haline dönüşen, bağımsız bir politika ortaya çıktı. İstanbul ve Çanakkale Boğazları bir Alman Süveyş'i hâline getirilmek isteniyordu. Henüz, Osmanlıları Afrika'dan çıkaran Osmanlı - İtalyan savaşından ve Türklerin neredeyse Avrupa'dan sökülüp atılmasıyla sonuçlanan Balkan savaşından önce, Almanya için şu görev apaçık ortaya çıktı: Almanya'nın ekonomik ve siyasî durumunu sağlamlaştırması adına Osmanlı İmparatorluğunu ve bağımsızlığını ayakta tutmak. Sözü geçen savaşlardan sonra bu görev yalnız şu değişikliğe uğradı: Osmanlı İmparatorluğunun son derece zayıf olduğu ortaya çıkmıştı ve bu koşullar altında bir ittifak, fiilen Osmanlı İmparatorluğunu Mısır'ın düzeyine indiren bir mandaya ya da vesayete dönüşmek zorundaydı. Ancak şu açıktır ki, Karadeniz'de ve Marmarada bir Alman Mısır'ı, Rusya açısından tümüyle çekilmez bir şey olacaktır. Bu yüzden, Rus hükümetinin

General Liman von Sanders'in (90) aldığı görev gibi, bu türden bir politikaya yönelik adımları derhal protesto etmiş olması bir sürpriz olmamalı; Liman von Sanders sadece Osmanlı ordusunu düzenlemekle kalmayacak, aynı zamanda Konstantinopol'da bir de kolorduya komuta edecekti. Formalite olarak Rusya'nın isteği yerine getirildi. Ancak gerçekte durumda hiçbir değişiklik olmadı. Bu koşullar altında 1913 aralığında Rusya ve Almanya arasındaki bir savaşın eşiğindeydik: Liman von Sanders'in askerî görevi, Türkiye'nin 'Mısırlaştırılması'na yönelik Alman politikasını açığa çıkarmıştı.

Alman politikasının bu yeni yönü bile, Almanya ile Rusya arasında silâhlı bir çatışmaya yol açmaya yeterdi. Dolayısıyla 1913 aralık ayında, kaçınılmaz olarak dünya çapındaki bir çatışma niteliğini kazanmak zorunda olan bir çatışmanın olgunlaşması dönemine girdik.»

Fakat Rus politikası dolaysızca Almanya ile çarpışmaktan çok, Balkanlar'da **Avusturya** ile çatıştı. Alman emperyalizminin siyasî tamamlayıcısı, siyam ikizi ve aynı zamanda kötü kaderi, Avusturya emperyalizmidir.

Dünya politikasıyla kendini dört bir yandan tecrit ettiren Almanya, müttefik olarak yalnız **Avusturya'yı buldu.** Avusturya ile ittifak gerçi eski, Bismarck tarafından daha 1879 yılında kuruldu, ancak o zamandan beri niteliği tümüyle değişti. Fransa ile karşıtlık gibi Avusturya ile olan ittifak da son on yılların gelişimiyle yeni bir içeriğe kavuştu. Bismarck sadece 1864 - 1870 savaşlarıyla yaratılan yeni toprakları savunmayı düşünüyordu. Onun kurduğu Üçlü

(90) 1913 Aralığında General Otto Liman Von Sanders'in başkanlığındaki bir Alman askerî heyeti, Osmanlı ordusunu yeniden organize etmek için İstanbul'a geldi. Başta düşünülmüş olan, boğazlarda yerleştirilmiş olan bir Türk kolordusunun komutasını almasını Rusya, sert biçimde protesto etti. Böylece General von Sanders'in emrine başka bir bölgedeki Osmanlı birlikleri verildi. (D.V.)

İttifak gerçekten de muhafazakâr bir niteliğe sahipti; özellikle Avusturya'nın Alman devletler birliğine katılmaktan nihaî olarak vazgeçmiş olması, Bismarck'ın yaratmış olduğu durum ile uzlaşılması ve Almanya'nın ulusal bölünmüşlüğünün ve büyük Prusya'nın askerî hegemonyasının onaylanması anlamına gelmesi bakımından Avusturya'nın Balkanlar'daki eğilimleri kadar Almanya'nın Güney Afrika'da elde ettiği topraklar da Bismarck'ın hoşuna gitmiyordu. «**Düşünce Ve Anılar**»ında şunları söyler:

«Tuna havzasının sakinlerinin, Avusturya - Macar monarşisinin bugünkü sınırlarının ötesine uzanan ihtiyaç ve plânlara sahip olmaları doğaldır. Ve Alman imparatorluk anayasası, Avusturya'nın, Romanya halkının doğu sınırları ile Cattaro körfezi arasında bulunan siyasî ve maddî çıkarlarının bir uzlaşmasına ulaşabileceği yolu gösterir. Fakat tebaasını mülküyle ve kanıyla komşularının isteklerinin gerçekleştirilmesi için ödünç vermek, Alman İmparatorluğunun görevi değildir.» (Altını ben çizdim. R.L.)

Bunu daha da çarpıcı bir şekilde, Bosna'nın Pommern'li bir bombacının kemikleri kadar değerli olmadığı şeklindeki ünlü sözleriyle açıklamıştı. Bismarck'ın gerçekten de Üçlü İttifak'ı Avusturya'nın yayılma çabalarının hizmetine vermeyi düşünmediğini en iyi, 1887 yılında Rusya ile imzalanan bir **«Karşılıklı Saldırmazlık Anlaşması** (91) kanıtlar. Bu anlaşmaya göre Alman İmparatorluğu, Rusya ile Avusturya arasındaki bir savaş durumunda Avusturya'nın safına geçmeyecek, **«iyi niyetli tarafsızlığını»** koruyacaktı.

Alman politikasında emperyalist dönüşüm gerçekleş-

(91) Kaynakta: 1884 - 1887'de Almanya ile Rusya arasında imzalanan **«Karşılıklı Saldırmazlık Anlaşması»** iki devletin de üçüncü bir devletle savaş halinde iyi niyetli tarafsızlık içinde kalmasını öngörüyordu. Anlaşma, Rusya'nın Avusturya'ya ya da Almanya'nın Fransa'ya saldırması halinde, geçerli olmayacaktı. (D.V.)

tikten sonra, Avusturya ile ilişkisi de değişti. Avusturya - Macaristan, Almanya ile Balkanlar arasında, dolayısıyla Alman doğu politikasının odağına giden yol üzerinde bulunuyor. Avusturya'yı karşısına almak, Almanya'nın politikasıyla kendini hapsettiği genel tecrit karşısında, her türlü dünya politikası planından vazgeçmekle eşanlamlı olurdu. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun anında ortadan kaldırılması ve Rusya'nın, Balkan devletlerinin ve İngiltere'nin olağanüstü bir güç kazanmasıyla özdeş olan, Avusturya - Macaristan'ın güç kaybetmesi ve çöküşüyle; gerçi Almanya'nın birliği ve güçlenmesi gerçekleştirilmiş olurdu, ama Alman imparatorluğunun emperyalist politikasının da son nefesini vermesine yol açılırdı. (92) Dolayısıyla Habsburg monarşisinin kurtarılması ve korunması, mantık gereği, nasıl Osmanlı İmparatorluğunun ayakta tutulması asıl göreviyse, Alman emperyalizminin yan görevi haline geldi.

Ancak Avusturya, Balkanlarda sürekli gündemdeki bir savaş durumu demekti. Osman İmparatorluğunun durdurulmaz çözülme süreci, Avusturya'nın hemen yanıbaşındaki Balkan devletlerinin kurulmasına ve güçlenmesine yol açtığından beri, Habsburg devletiyle genç komşuları arasındaki karşıtlık da başlamıştı. Bağımsız ve varlığını sürdürme yeteneğine sahip ulusal devletlerin, aynı ulusal grupların parçalarından oluşmuş ve bu grupları ancak diktatörlük yasalarının değneğiyle yönetmesini bilen monarşinin hemen yanıbaşında, ortaya çıkışının, zaten sarsılmış olan monarşinin çözülüşünü hızlandıracağı açıktır. Avusturya'nın içteki yaşama yeteneksizliği kendini tam da Balkan politikasında ve özellikle Sırbistan ile ilişkisinde

(92) **«Neden Almanya'nın savaşı?»** adlı emperyalist broşürde şu satırları okuyoruz: **«Rusya daha önce de bize Alman - Avusturya'sını, 1866 ve 1870/1871'deki ulusal birleşme sırasında dışarıda kalmak zorunda kalan on milyon Alman'ı, sunarak bizi tavlamaya çalıştı. Onlara Habsburg monarşisini satsaydık, ihanetin bedelini almış olacaktık.»**

gösterdi. Avusturya, kendisini ayırım yapmadan kâh Selânik'e, kâh Dıraç'a (Durazzol) atan emperyalist iştahına rağmen, henüz iki Balkan savaşıyla güç ve toprak kazanmadan önce de, Sırbistan'ı ilhak edecek durumda değildi. Sırbistan'ı kendi topraklarına katmakla, Avusturya kendi içindeki inatçı Güney Slav uluslarından birini güçlendirmiş olacaktı. Oysa zaten acımasız ve kaba rejimi bu ulusal grubu dizginlemekte büyük güçlük çekiyordu. (93)

Ancak Avusturya, Sırbistan'ın normal bağımsız gelişimine tahammül ederek, ondan normal ticaret ilişkileri yoluyla yararlanamaz. Çünkü Hasburg monarşisi burjuva bir devletin siyasî örgütlenmesi değil, sadece devlet gücünün imkânlarından yararlanarak monarşinin çürük yapısı dayandığı sürece para vurma peşinde koşan, toplumsal parazit gruplarının gevşek bir birliğidir. Nitekim Avusturya Macar toprak sahipleri ve tarımsal ürünlerin sunî olarak pahalılaşması yararına, Sırbistan'dan hayvan ve meyve ithalâtını yasakladı ve böylece bu köylüler ülkesi ürünlerinin pazarıyla bağlantıdan yoksun bırakıldı. Avusturya'nın sanayi kartelinin yararına ise; Sırbistan'ı, sanayi ürünlerini aşırı yüksek fiyatlarla, yalnızca Avusturya'dan satın almaya zorladı. Sırbistan'ı ekonomik ve siyasî ba-

---

(93) **«Kölnische Zeitung»**, Saraybosna'daki suikast sonrasında, yani savaşın arefesinde, resmî Alman politikasının tavrı henüz açıklanmamışken, şunları yazıyordu :

Koşulları bilmeyen, Avusturya'nın Bosna'da yaptığı bütün iyi işlere rağmen, nüfusun yüzde 42'sini oluşturan Sırpların arasında neden bu kadar az sevildiği, sorusunu sorabilir. Bu sorunun cevabını yalnız bu halkı ve koşullarını gerçekten tanıyan biri anlayabilir. Konuya uzak olanlar ve özellikle Avrupa'nın kavramlarına ve koşullarına alışık olanlar, bir şey anlamadan kalacaktır. Cevap apaçık şudur : Bosna'nın yönetimi, yapısıyla ve temel fikirleriyle baştan ayağa tümüyle bozuktu. Ve bunun suçlusu, kısmen bugün de, (işgalden bu yana geçen) bir insan ömründen fazla bir zaman sonra da, ülkedeki gerçek koşullar hakkında hüküm süren bilgisizliktir.»

ğımlılık durumunda tutabilmek için, Sırbistan'ın doğuda Bulgaristan ile ittifak oluşturarak Karadeniz'e açılabilmesini ve batıda Arnavutluk'ta bir liman sahibi olarak Adriyatik denizine bir çıkış elde etmesini önledi. Kısaca Avusturya'nın Balkan politikası Sırbistan'ın boğazlanmasını hedef alıyordu. Fakat Avusturya'nın Balkan politikası aynı zamanda, genel olarak Balkan devletlerinin karşılıklı olarak birbirine yaklaşmasına ve içte canlılık kazanmasına karşıydı ve bunlar açısından sürekli tehlike oluşturuyordu Avusturya emperyalizmi kâh Bosna'nın ilhakıyla, kâh Yenipazar sancağı ve Selânik üzerinde hak iddia ederek, kâh Arnavutluk kıyısı üzerinde hak iddia ederek Balkan devletlerinin varlığını ve gelişim imkânlarını tehdit ediyordu. Avusturya'nın bu eğilimlerinin hâtırına ve İtalya'nın rekabeti sonucu, İkinci Balkan Savaşından sonra da, ilk gününden beri emperyalist rakiplerin entrikalarının oyuncağından başka bir şey olamayan, bir Alman hükümdarının yönetimindeki **«bağımsız Arnavutluk»** komedisi yaratılmak zorundaydı.

Böylece Avusturya'nın emperyalist politikası, son on yılda, Balkanlar'da, normal ilerici gelişime ayakbağı oldu ve kendiliğinden şu kaçınılmaz ikileme yol açtı: Ya Habsburg monarşisi, ya da Balkan devletlerindeki kopitalist gelişim! Kendini Osmanlı egemenliğinden kurtarmış olan Balkanlar, Avusturya engelini de ortadan kaldırma görevi karşısında kaldılar. Avusturya - Macaristan'ın yok oluşu, tarihi olarak yalnızca Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünün devamıdır ve ikisi birlikte, tarihi gelişim sürecinin bir gereğidir.

Ancak bu ikilem savaştan, hem de dünya savaşından başka bir çözüme izin vermiyordu. Çünkü Sırbistan'ın arkasında, Ortadoğu'daki bütün emperyalist programından vazgeçmeden, Balkanlar'daki nüfuzunu ve **«koruyucu»** rolünü terk edemeyecek olan Rusya vardı. Avusturya'nınkinin tam tersine, Rus politikası Balkan devletlerini - Rus

himayesi altında tabii - birleştirme amacını güdüyordu. 1912'deki muzaffer savaşla Avrupa Türkiye'sini neredeyse tümüyle silip süpürmenin eşiğine gelen Balkan Birliği Rusya'nın eseriydi ve Rusya'nın girişimlerinde Avusturya'ya yönelen mızrak ucunu oluşturuyordu. Gerçi Balkan Birliği Rusya'nın bütün çabalarına rağmen hemen arsından İkinci Balkan savaşında dağıldı. Ama bu savaştan zaferle çıkmış olan Sırbistan, Avusturya'nın baş düşmanı olduğu ölçüde, Rusya'nın müttefikliğine mahkûm oldu. Habsburg monarşisinin kaderine bağlanmış olan Almanya, onun sapına kadar gerici Balkan politikasını adım adım desteklemek ve Rusya ile iki kat keskin bir ihtilâfa girmek zorunda kalıyordu.

Fakat Avusturya'nın Balkan politikası ayrıca, gerek Avusturya'nın gerek Osmanlı İmparatorluğunun yok oluşunu can-ı gönülden isteyen İtalya ile de bir karşıtlığa yol açtı. İtalya'nın emperyalizmi, Avusturya'nın elindeki İtalyan topraklarında, yayılma isteklerinin en yakın ve en rahat bahanesini buluyor, çünkü bu bahane aynı zamanda popüler de, İtalya'nın yayılma istekleri, işlerin yeni bir düzene koyulması halinde, öncelikle Adriyatiğin karşı kıyısındaki Arnavutluk'a yöneliyor. Daha Trablusgarp savaşında ağır bir darbe yiyen Üçlü İttifak, iki Balkan savaşından beri gündemdeki bunalımla, tümüyle tükeniyor ve iki merkez güç bütün dünyayla keskin bir karşıtlığa düşüyor. İki çürüyen cenazeye zincirlenmiş Alman emperyalizmi, dosdoğru dünya savaşına doğru yol alıyordu.

Ayrıca, bu gidiş tümüyle bilinçliydi. Başta itici güç olarak Avusturya, yazgısal bir körükle yıllardan beri mahvoluşa doğru koşuyordu. Başında Arşidük Franz Ferdinand'ın ve onun uşağı Baron von Chlumecky'nin bulunduğu egemen dinî - askerî grup, âdeta saldırmak için bahane arıyordu. 1909 yılında Alman diyarlarında gereken savaş heyecanını yaratmak için Prof. Freidmann'a, Sırpların Habsburg monarşisine karşı geniş çaplı şeytanca bir

komplo hazırlığını ortaya koyan ünlü belgeleri hazırlattı. Bu belgelerin tek kusuru, baştan sona sahte olmalarıydı. Birkaç yıl sonra, Avusturya'nın Üsküp Konsolosu Prochaska'nın (94) korkunç bir şekilde işkence gördüğü biçimindeki günlerce yayılan haberin barut fıçısına düşen bir alev olması düşünülüyordu. Oysa o sırada Prochaska, neşesi ve sağlığı gayet yerinde Üsküp sokaklarında ıslık çalarak geziniyordu. Nihayet Saraybosna suikastı gerçekleşti. Çoktandır özlemi çekilen tüyler ürpertici ve gerçek cinayet işlenmişti. **«Hiçbir cinayet bu cinayet kadar kurtarıcı, selâmete kavuşturucu bir etki yapmamıştır.»** Böylesi sevinç çığlıkları atıyordu, Alman emperyalistlerinin sözcüleri. Avusturyalı emperyalistler daha da büyük sevinç çığlıkları attılar ve arşidükalığın cesetlerini henüz tazeyken kullanmaya karar verdiler. (95) Berlin'le kısa bir haberleş-

---

(94) Birinci Balkan Savaşı sırasında 1912 kasım'ında, o zamana kadar Osmanlı egemenliğinde bulunan Prizren kentine Sırp birliklerinin girişi sırasında, kente giren askerlerle orada görevli Avusturya - Macaristan konsolosu Prochaska arasında bir atışma çıktığı söylentileri yayılmıştı. Söylentilere göre olay sırasında konsolos gözaltına alınmış ve kendisine kötü muamele edilmişti. Avusturya - Macaristan hükümeti bu vesileyle Sırp hükümetine karşı diplomatik adımlar atmıştı. (D.V.)

(95) Bakınız: **«Neden Almanya'nın Savaşı»**, s. 21. Arşidük kliğinin yayın organı **Büyük Avusturya»**, her hafta şu tarzda ateşli yazılar yayınlıyordu:

«Arşidük-veliaht Franz Ferdinand'ın intikamını onurlu ve onun duygularına yaraşır şekilde almak istiyorsak, imparatorluğun güneyindeki koşulların uğursuz bir şekilde gelişmesinin masum kurbanı bu büyük insanın siyasî vasiyetini bir an önce yerine getirmeliyiz.

Altı yıldan beri, bütün politikalarımızda son derece acı bir şekilde yaşadığımız bütün bizi rahatsız eden gerginliklerin nihaî olarak çözümünü bekliyoruz.

Biliyoruz ki, ancak bir savaşta, yeni ve büyük Avusturya mutlu ve halklarını özgürlüğe kavuşturan Büyük-Avusturya doğabilir. Savaşı bunun için istiyoruz.

meden sonra, savaşa karar verildi ve kapitalist dünyayı dört bir ucundan tutuşturacak olan kundak niyetine de ültimatom gönderildi.

Saraybosna'daki olay sadece bunun bahanesini yaratmıştı. Nedenler, ihtilâflar, her şey çoktan savaşa hazırdı. Bugün içinde yaşadığımız karşılıklı saflaşmalar, on yıldır hazırdı. Son zamanlarda geçen her yıl, her siyasi durum, savaşı bir adım daha yaklaştırdı: 1908 devrimi, Bosna'nın ilhakı, Fas bunalımı, Trablus seferi, iki Balkan savaşı, birer adımdı. Son yılların bütün askeri harcamaları doğrudan doğruya bu savaş düşünülerek, kaçınılmaz genel hesaplaşmanın bilinçli bir hazırlığı olarak saptandı. Son yıllarda tam beş defa bugünkü savaşın o sırada çıkmasına ramak kalmıştı: Almanya'nın Fas davasındaki hak iddialarını ilk defa ortaya attığı 1905 yazında; İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Tallin'deki hükümdarlar buluşmasında (96) Bab-ı Âli'ye Makedonya sorunu yüzünden bir ül-

---

Savaşı istiyoruz, çünkü idealimize yalnız savaş yoluyla radikal, ani bir tarzda ulaşılabilir: Balkan halklarına özgürlük ve kültür getirme şeklindeki Avusturya'nın görev bilincinin, Avusturya devlet düşüncesinin, büyük ve mutlu bir geleceğin güneş parıltıları arasında yeşerdiği güçlü bir Büyük - Avusturya elde etmenin tek yolu budur.

Boyun eğmez enerjisiyle, güçlü eliyle, Büyük - Avusturya'yı bir günden diğerine yaratabilecek olan bu büyük insanın ölümünden bu yana, o günden bu yana, bütün umudumuzu savaşa bağladık.

Bu, bütün umudumuzu bağladığımız son kozumuzdur!

Belki bu suikastten sonra Avusturya ve Macaristan'da Sırbistan'a karşı harekete geçmiş olan bu tepkiler, Sırbistan'a yönelik bir patlamaya ve bunu izleyen gelişim de Rusya'ya yönelik bir harekete yol açar.

Arşidük Franz Ferdinand tek başına bu emperyalizmi sadece hazırlayabilmiş ,ancak uygulayamamıştır. Ölümü, inşallah bütün Avusturya'nın emperyalist duygularının alevlenmesi için zorunlu olarak adak görevini görecektir.»

(96) 9-10 haziran 1908'de Çar II. Nikola ile İngiliz Kralı

timatom vermeye kalkıştığı ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğunu korumak amacıyla, ancak Türk devriminin anî patlak verişiyle geçici olarak önlenebilen (97) savaşa atılmaya hazırlandığı 1908 yazında; Avusturya'nın Bosna'yı ilhakına Rusya'nın seferberlik ilânıyla cevap verdiği ve bunun üzerine Almanya'nın Petrograd'da Avusturya'dan yana savaşa katılmaya hazır olduğunu bütün resmiyetiyle açıkladığı 1909 yılının başında; Almanya Fas'taki payından vazgeçip Kongo'yla yetinmeseydi muhakkak savaşın çıkmasına yol açacak olan, Panther'in Agadir'e gönderildiği 1911 yazı ve nihayet Rusya'nın Ermenistan'a (98) girmeyi düşündüğü ve Almanya'nın Petrograd'da ikinci defa bü-

---

VIII, Edward, Tallin (Reval)'de biraraya geldiler. Buluşma sırasında imzalanan anlaşmalar ve İran, Afganistan ve Makedonya'daki durum hakkında iki hükümdar arasındaki görüşlerin birbiriyle uyum içinde olduğu bir daha vurgulandı.

27 ve 28 temmuz 1908'de de Fransa Devlet Başkanı A. Fallieres Çar ile biraraya gelerek Rus - Fransız ittifakını bir daha ifade etti. (D.V.)

(97) Alman politika çevrelerinde doğal olarak nelerin olacağı herkesçe biliniyordu. Ve bugün artık hiç kimse, öteki Avrupa donanmaları gibi, **Alman deniz kuvvetlerinin de o sırada dolaysız savaş seferberliğinde tutulduğu olgusunu öne sürerek bir sır açıklamıyor.** (Rohrbach: **Alman Politikasında Savaş,** s. 32) (Altını ben çizdim. R.L.)

(98) Türkiye Birinci Balkan savaşı sonunda Aralık 1912'deki görüşmeler sırasında, muzaffer Balkan ülkelerinin isteklerini yerine getirmeyi ve Ege'deki adalardan ve Bulgaristan'ın hak iddia ettiği Edirne'den vazgeçmeyi reddediyordu. Bunun üzerine özellikle Bulgaristan'a arka çıkan ve Edirne'nin kaderine özel bir ilgi duyan Rusya, tarafsızlığını terk etme tehdidinde bulunarak Kafkasya sınırındaki birliklerini biraraya topladı. Almanya Osmanlı hükümetini desteklemek için Petersburg'a, Rusya'nın Türkiye'ye karşı girişeceği bir askerî harekâtın **«Avrupa barışına yönelik bir tehdit»** sayılacağını bildirdi. Ocak 1913'te yeniden iktidara gelen Jöntürkler bundan cesaret alarak savaşı yeniden başlattılar ve Edirne'yi geri aldılar. (D.V.)

tün resmiyetiyle savaşa hazır olduğunu ilân ettiği 1913 yılının başında.

Bugünkü dünya savaşı bu şekilde sekiz yıldır askıda kaldı. Her defasında yeniden ertelendiyse, bunun tek nedeni her defasında taraflardan birinin askerî hazırlıklarını tamamlamamış olmasıdır. Özellikle 1911 yılındaki «**Panther**» macerasında - öldürülen arşidük çifti, Nürnberg'in üzerinde uçan Fransız uçakları ve Doğu Prusya'daki Rus istilâsı olmadan da - bugünkü dünya savaşı olgunlaşmıştı. Almanya yalnız savaşı kendisi için daha uygun bir âna erteledi. Bu konuda Alman emperyalistlerinin samimî sözlerini okumak yeter: «**Şu tüm Alman denen çevrelerin 1911 Fas bunalımı sırasındaki Alman politikasını zayıflıkla suçlamasına gelince, bu yanlış düşünceyi çürütmek için yalnızca 'Panther'i Agadir'e gönderdiğimiz sırada Kuzey Denizi'ni Baltığa bağlıyan kanalın henüz yarısının tamamlanmış olduğunu, Helgoland'ı büyük bir deniz üssü haline getirme çalışmalarının sürdüğünü ve donanmamızdaki dretnot ve yardımcı silâh sayısının İngiliz deniz gücü karşısında üç yıl sonrasına oranla çok daha elverişsiz bir düzeyde bulunduğunu hatırlatmak bile yeter.**

Gerek kanal, gerek Helgoland deniz üssü ve deniz gücü, içinde bulunduğumuz 1914 yılına oranla ya çok geri bir düzeydeydi, ya da savaşta henüz hiç kullanılamayacak durumdaydı. İnsanın, bir süre sonra çok daha avantajlı bir duruma geleceğini bildiği böyle bir durumda, karar savaşının kışkırtıcılığını yapmak aptallıktan başka bir şey olmazdı.» (99) (Altını ben çizdim. R. L.)

Önce Alman donanması işleyecek hale getirilmeli ve büyük askerî harcamalar bütçesi Reichstag (100).'dan ge-

---

(99) Rohrbach: «**Savaş ve Alman Politikası**», s. 41.

(100) 1913 Martının sonunda Reichstag'a Alman imparatorluğunun kuruluşundan bu yana orduda yapılan en büyük güç artışını öngören bir askerî harcamalar bütçesi ve ek ödenek

çirilmeliydi. 1914 yazında Fransa henüz üç yıllık muvazzaf askerlik yükümlülüğü üzerinde uğraşırken ve Rusya ne donanmasına ne de kara ordusuna ilişkin programını tamamlamamışken, Almanya kendini savaşa hazır hissediyordu. Durumdan hızla yararlanmak gerekiyordu. Sadece Almanya'daki emperyalizmin en ciddi sözcüsü değil, Alman politikasının önde gelen çevreleriyle yakın temas halinde ve onların yarı resmî borazanı olan aynı Rohrbach 1914 temmuzundaki durum üzerine şunları yazıyor:

«Bizim için, yani Almanya ve Avusturya - Macaristan için, asıl sorun, Rusya'nın geçici ve görünüşte tavizkâr davranmasıyla ahlâki açıdan Rusya ve Fransa gerçekten hazır olana kadar beklemek zorunda bırakılabileceğimizdi.» (1. c. s. 82/83). Başka bir deyişle: 1914 temmuzundaki başlıca kaygı, Alman hükümetinin **«barış girişiminin»** başarıya ulaşması ve Rusya ile Sırbistan'ın geri adım atmasıydı. Onları bu defa savaşa **zorlamak** gerekiyordu. Bu iş başarıldı. **«Derin bir acıyla dünya barışının korunmasına yönelik ısrarlı çabalarımızın başarısızlığa uğradığını gördük.»** vs.

Alman tugayları Belçika'ya girdiğinde, Alman Reichstag'ı savaş ve kuşatma durumu oldubittisiyle karşı karşıya bırakıldığında bu, bütün olanlardan sonra apansız patlak veren bir gelişme, yeni, görülmedik bir durum, siyasi bağlantılarıyla Sosyal Demokrat fraksiyonu için sürpriz olabilecek bir olay değildi. 4 ağustosta resmen başlayan savaş, Alman ve uluslararası emperyalist politikanın onyıllardır yorulmak bilmeden hazırladığı savaştı. Bu savaş,

---

sunuldu. İhtiyaç duyulan ek malî kaynakların bir bölümü olağanüstü bir savunma ödeneğiyle ve 10 bin Markın üzerindeki tüm servetlerin vergilendirilmesiyle karşılanacaktı. Geri kalanı emekçi yığınların omuzlarına yıkılacaktı. Bütçe 30 haziran 1913'de onaylandı. (D.V.)

Alman Sosyal Demokralarının bir onyıldır hemen her yıl yaklaştığını söylediği, Sosyal Demokrat parlamenterlerin, gazete ve broşürlerinin binlerce defa namussuzca bir emperyalist cinayet olarak damgaladığı ve ne kültürle, ne de ulusal çıkarlarla herhangi bir ilgisi olmadığını, daha ziyade ikisinin de tam tersi olduğunu söylediği savaştı.

Gerçekten de bu savaşta parlamentodaki Sosyal Demokrat grubun aksine **«Almanya'nın varlığı ve özgür gelişimi»** değil, Sosyal Demokrat basının yazdığı gibi Alman kültürü değil, Deutsche Bank'ın Osmanlı İmparatorluğunda bugün sağladığı kârlar ve Mannesmann ve Krupp şirketlerinin gelecekte Fas'ta sağlayacağı çıkarlar sözkonusuydu. Sözkonusu olan Avusturya'nın varlığı ve **«Vorwaerts»**in 25 temmuz 1914'te **«kendine Habsburg monarşisi diyen bu örgütlü çürüme yığını»** olarak nitelendirdiği Avusturya gericiliğinin varlığı, Macar erikleri ve domuzları, 14 sayılı yasa, Freidmann - Prochaska çocuk borazanı ve kültürü, Küçük Asya'da Osmanlı Basıbozuk egemenliği (101) ve Balkan'daki karşı devrim idi

Parti basınımızın büyük bir bölümü, Almanya'nın rakiplerinin **«melezleri ve vahşileri»**, zencileri, Sıhları, Maorileri savaşa sürmesinden dolayı ahlâkî açıdan galeyana gelmişti. Eh, bu halklar bugünkü savaşta aşağı yukarı Avrupalı devletlerin Sosyalist proleterleriyle aynı rolü oynuyorlar. Ve Reuter ajansının haberlerine göre Yeni Zelanda'lı Maoriler İngiliz kralı için kafalarını ezdirmeye koştularsa, Habsburg monarşisinin, Osmanlı İmparatorluğunun ve Deutsche Bank'ın kasalarının korunmasını Alman halkının varlığıyla, özgürlüğüyle ve kültürüyle karıştıran Alman

(101) Başıbozuklar iyi silâhlanmış, düzensiz birliklerdi. Vahşet eylemleriyle ve yağmacılıklarıyla ün kazanan bu birlikler ilk defa 1853 Osmanlı - Rus savaşında ortaya çıktı.

(D.V.)

Sosyal Demokrat parlamento grubuyla aynı düzeyde bir bilinç göstermişler demektir. Gerçi herşeye rağmen ikisi arasında büyük bir fark kalıyor: Maorller henüz bir nesil öncesinde yamyamlıkla uğraşıyorlardı, Marksist teoriyle değil. (E.Ö.)

Türkçesi: **Ragıp Zarakolu — Erol Özbek**

EMPERYALİZMİN MISIR VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNA GİRİŞİ (*)

Rosa LUXEMBURG

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Mısır tarihi üç olgunun karşılıklı etkileri ile belirlenir: büyük ölçekli kapitalist işletmeler, hızla büyüyen devlet borçları ve köylü ekonomisinin çöküşü. Yakın zamanlara kadar Mısır'da angarya (ücretsiz çalışma zorunluluğu) vardı ve Valiler, daha sonraları Hidivler toprak mülkiyetine ilişkin olarak kendi hakimiyetlerini özgürce sürdürüyorlardı. Bu ilkel koşullar da, Avrupa sermayesi için eşsiz verimlilikte bir faaliyet alanı oluşturmaktaydı. Ekonomik terimlerle, her şeyden önce para ekonomisi için gerekli koşullar hazırlanmalıydı ve devlet bu işlevi zora dayanarak gerçekleştirmekteydi. 1830'lara kadar, modern Mısır'ın kurucusu Mehmet Ali Paşa ataerkil basitlikte yöntemler uyguladı. Her yıl, fellahın tüm hasatını hazine adına satın alıyor ve sonra geçimlik ve tohumluk kadar bir kısmı yüksek fiyatla zorla geri satıyordu. Buna ek olarak, Doğu Hindistan'dan pamuk, Amerika'dan şeker kamışı, boya ve biber ithal ediyor ve

(*) Bu parça, R. Luxemburg'un **Sermaye Birikimi** adlı ünlü kitabından alındı. Bu çeviri ilk kez **Azgelişmişlik ve Emperyalizm** adlı derlemede yayınlandı. (GÖZLEM YAYINLARI, İstanbul, 1975).

fellahların neyi, ne kadar ekeceklerini resmî direktiflerle belirliyordu. Aynı zamanda, pamuk ve boyanın tüm alım ve satım haklarını sadece devlete tanıyarak, bu ürünler üzerinde tekel oluşturdu. Mısır'a meta mübadelesinin sokulması işte bu yöntemlerle olmuştur. İtiraf etmek gerekir ki, bu arada Mehmet Ali Paşa emek üretkenliğinde gözle görülür bir artış sağlamıştır. Eski kanalizasyonun temizlenme girişiminin yanı sıra, ve daha önemlisi, büyük kapitalist işletmelerin doğmasına yol açan büyük Kaliub Nil barajlarının yapımına başlandı. Daha sonraları bu çalışmalar dört ana sahayı kapsayacaktı: 1 — Sulama tesisleri — başlangıçta yararsız görünmesine karşın içlerinde en önemlisi, 1845 - 1853 yılları arasında inşa edilen ve ücretsiz cebrî emeğin yanı sıra 2,5 milyon Sterline mololan Kaliub tesisleridir. 2 — Ulaşım yolları — içlerinde hayatî önem taşıyan girişim olarak Süveyş Kanalı, 3 — Pamuk ekimi, 4 — Şeker kamışı üretimi.

Süveyş Kanalının yapımı ile ülke, bir daha kendini kurtaramadığı Avrupa kapitalizminin ağına düşecek. Fransız sermayesinin yolu, güçlü İngiliz sermayesine masıyle, bunu izleyen yirmi yıllık sürede ülke bu iki sermayenin rekabet çekişmelerine tanık oldu. Fransız sermayesi Avrupa sermaye birikim yöntemlerinin belki de en özgün temsilcisiydi. Yarar getirmeyen Nil barajları kadar Süveyş Kanalı da bu sermayenin izlerini taşır.

Mısır, ilk olarak, birkaç yıl süreyle yaklaşık 20.000 kişilik ücretsiz işgücü sağlama ve ikinci olarak da Süveyş Şirketinin yüzde 40'lık hissesini 3,5 milyon Sterlin karşılığı satın almayı kabul etti. Bütün bunlar, Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin Mısır üzerinden geçmesini sağlayacak ve Mısır'ın bu ticaret içindeki payını olumsuz yönde etkileyecek olan kanalın yapımı içindi. Ödenen 3,5 milyon Sterlin, yirmi yıl sonra İngilizlerin işgaline yol açacak olan muazzam borçların nüvesini oluşturdu. Sulama sistemine getirilen ani dönüşüm sonucu sadece Nil deltasında yılın

yedi ayı çalışmakta olan 50.000 eski sakia (öküzlerin çektiği su çarkları) yerlerini buharlı pompalara bıraktılar. Kahire ile Asuan arası modern pompalarla dolmuştu artık. Ancak, Mısır ekonomisine getirilen, en temel değişim pamuk ekimi olmuştur. Ekim, özellikle Amerikan İç Savaşı ve İngiliz pamuk kıtlığı döneminde fiyatların ton başına 30 - 40 Sterlinden 200 - 250 Sterline fırlaması ile tüm ülkeye yayıldı. Başta Vali ve ailesi olmak üzere herkes pamuk yetiştiriyordu. Valinin mülkleri büyük toprak soygunları, müsadereler, cebrî 'satışlar' ve açık hırsızlıklar yoluyla hızla büyüdü. Ayrıca, herhangi bir yasal gerekçe göstermeksizin birçok köye elkondu. Bu uçsuz bucaksız mirî topraklar, inanılmayacak kadar kısa bir süre içinde pamuk ekimine açılarak, Mısır'da geleneksel tarım tekniğinin baştan sona modernleştirilmesine yol açtı. Mevsimlik Nil sellerinin önüne geçilmesi için hemen her yerde barajlar yaptırılırken, etkin bir sulama sistemi de kuruldu Bu sulama tesisleri, - o zamana kadar Firavunlar döneminden kalma araçlarla sürülen, daha doğrusu ancak tırmalanabilen - toprağın derin sürülmesi ve nihayet hasatın gerektirdiği yoğun emek Mısır'da işgücüne olan talebi büyük ölçüde arttırdı. Burada kullanılan, devletin üzerinde sonsuz kullanım hakkına sahip olduğu ve binlercesi daha önce Kaliub barajları ve Süveyş Kanalının yapımında ve şimdi de mirî topraklarda sulama ve ekim işlerinde çalıştırılan hep aynı cebrî emektir. Daha önce Süveyş Kanalı Şirketinin hizmetine sunulmuş bu 20.000 serf şimdi Hidiv'in kendisince talep ediliyordu. İşte, Fransız sermayesi ile ilk çatışma burada ortaya çıkar. Şirkete 3,35 milyon Sterlin tazminat ödenmesi, nasıl olsa bu tazminat verilen mücadelenin konusu olan fellahların sırtından çıkarılacağından Hidiv tarafından kolaylıkla kabul edildi. Sulama tesisleri derhal ele alındı. Santrifüj makinaları, buhar ve traktör motorları İngiltere ve Fransa'dan sipariş edildi. Yüzlercesi, gemilerle İngiltere'den İskenderiye'ye, oradan

da ülkenin diğer yörelerine sevkedildi. Buharla işleyen sabanlar toprağı sürmek üzere, özellikle 1864 yılındaki humman tüm sığırları öldürmesinden sonra önemle gerekiyor ve İngiltere yine baş satıcı rolünü oynuyordu. Bedelini halkın ödeyeceği, Valinin bu siparişlerini karşılamak üzere Fowler fabrikaları genişletiliyordu (1).

---

(1) Fowler şirketinin bir temsilcisi, Mühendis Eyth şöyle diyor: «Kahire, Londra ve Leeds arasında ateşli bir telgraf alışverişi başlamıştı. —'Fowler, ne zaman 150 adet buharlı sabanı teslim edebilir?' — Cevap: 'Tam kapasiteyle bir yılda.' — 'Yeterli değil. İlkbaharda İskenderiye'ye 150 adet boşaltmak üzere hazırlanın.' — Cevap: 'Olanaksız.' O zamanki çalışmalar ancak haftada 3 sabanın yapımını gerçekleştirebilecek çapta idi. Unutulmamalıdır ki, her bir sabanın fiatı 2,500 sterlin idi ve toplam sipariş 3,75 milyon sterlin tutuyordu. İsmail Paşa'nın bunu izleyen telgrafı şöyle idi: 'Fabrikanın derhal genişletilmesi için gerekli masrafları bildirin. Vali ödemeye hazır.' — Leeds'in fırsattan yararlandığını tahmin edersiniz. Bunun yanı sıra, İngiltere ve Fransa'daki diğer fabrikalar da saban yapımına yöneltilmişlerdir. Vali ailesine tahsis edilmiş İskenderiye depoları boşaltılıp, tepelerine kadar kazanlar, tekerlekler, silindirler, tel halatlar ve her türlü sandık ve kutularla doldurulmuştur. Kahire'nin ikinci sınıf hanları yeni yetişmiş buharlı saban sürücüleri, hiç bir şey bilmeyen ancak her şeyi yapmaya hazır genç umutlularla dolup taşmaktaydı. Vagonlar dolusu yük ülke içine yollanıyor ve böylelikle depolar bir sonraki gemiye yüklerini boşaltma olanağı sağlıyordu. Bunların ulaşmaları gereken yerlere ne şekilde vardıklarını, daha doğrusu varamadıklarını insan aklı almaz. Nil kıyısında on kazan, ait oldukları makinelerden on kilometre uzakta bulunmuştur. Ortada görülen bir küme çelik halata uygun makarayı bulmak için 20 saat aramak gerekiyordu. Bir tarafta makineleri kurmakla görevli bir İngiliz perişan ve aç bir şekilde bir yığın Fransız küfelerinin üzerinde oturuyor, başka bir yerde arkadaşı umutsuzluktan kendini içkiye veriyordu. Efendiler ve kâtipler Allah'ın yardımına baş vurarak Siut'la İskenderiye arasında adını bile duymadıkları bir takım mal listelerini topluyorlardı. Ancak bu makinelerden sadece bir kısmı faaliyete geçirilebildi. Yukarı Mısır'da sabanlar artık buhar püskürtüyordu —

Ancak şimdi de Mısır'ın üçüncü tip bir makineye ihtiyacı vardı: Çırçır makineleri ve paketleme presleri. Delta kentlerinde düzinelerle çırçır makinesi kuruldu. İngiliz sanayi kentlerinde olduğu gibi Sagasis, Tanta, Samanud ve diğer kentleri fabrika dumanları kaplarken, İskenderiye ve Kahire bankalarında büyük servetler birikiyordu.

Ancak, bunu izleyen yılda pamuk fiyatlarının libre başına 27 pensden giderek 15 ve 12 pense ve nihayet Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesi ile 6 pense düşmesi, pamuk spekülâsyonunun çökmesine yol açtı. Ertesi yıl İsmail Paşa yeni bir spekülasyona atıldı ;şeker kamışı üretimi. Cebrî fellah emeği, köleliğin kaldırıldığı A.B.D.'nin güney eyaletleri ile rekabet edecekti. Böylelikle, Mısır'ın tarımı ikincikez altüst ediliyordu. Fransız ve İngiliz sermayeleri yeni bir hızlı birikim olanağı bulmuşlardı. 1868 ve 1869 yıllarında, günlük üretimi 200 ton olan ve o zamanın en büyüğünden dört defa daha büyük 18 dev şeker fabrikası kuruldu. Fabrikaların 6 tanesi İngiltere, 12 tanesi de Fransa'dan sipariş edilmişti. Ancak, patlayan Fransa - Almanya Savaşı, bu siparişten aslan payını İngiltere'nin almasını sağladı. Fabrikalar, Nil boyunca 10 kilometre karelik alanları kapsayan ve 10 km aralıklı kamış çiftliklerinin merkezlerine kurulacaktı. Tam kapasite ile çalışabilmesi için her biri günde 2.000 ton şeker kamışı gerektiriyordu. Binlerce fellah, zorla şeker kamışı üretimine yollanırken, diğer binlercesi de İbrahimiye kanalı inşasında kullanılıyordu. Sopa ve kırbaç sürekli uygulanmaktaydı. Kısa bir süre sonra nakliye bir sorun haline geldi. Fabrikaların çevresine acele olarak demiryolları yapmak gerekiyordu. Yine İngiliz sermayesi bu muazzam siparişleri karşılıyordu. 1872 de dört bin devenin geçici olarak taşıma işlevini üstlendiği ilk dev fabrika açıldı. Ancak çok

---

Uygarlık ve ilerleme bir adım daha atmıştı.» Lebendige Krafte, 7 Vortrage aus dem Gebiete der Technik, Berlin, 1908, s. 21.

geçmeden, işlemek üzere ihtiyaç duyulan şeker kamışı miktarının üretilemeyeceği ortaya çıktı. Cebrî emeğe alışkın fellahın bir gecede kırbaç gücü ile modern sanayi işçisine dönüştürülemeyeceği gerçeğinin yanı sıra personel yetersizliği ayrı bir engel oluşturmaktaydı. Henüz ithal edilen makineler kurulmadan, girişim çöktü. 1873'de şeker spekülasyonu ile birlikte Mısır'da dev kapitalist işletmeler dönemi kapanıyordu.

Bu işletmelere sermaye nereden temin edilmişti? Uluslararası borçlardan. Ölümünden bir yıl önce, 1863'de, Sait Paşa komisyon ve diğer kesintilerden sonra eline ancak 2,5 milyon olarak geçebilen, yazılı değeri 3,3 milyon Sterlinlik ilk borcu aldı. Ölümü ile kendisinden sonra yerine geçecek olan İsmail Paşa'ya bu borca ek olarak Mısır'ı daha 17 milyon Sterlin borca sokacak olan Süveyş Kanalı Şirketi mukavelesini bırakmış oluyordu. İsmail Paşa ise ilk borcunu 1864'de yüzde 7 faizle ve yazılı değeri 5,7 milyon Sterlin olarak aldı. Oysa, ele geçen miktar yüzde 8 faizle 4,85 milyon Sterlindi. Bu borcun 3,35 milyonu Süveyş Kanalı Şirketine tazminat olarak ödendikten sonra geri kalan kısmı da bir yıl içinde pamuk üzerine oynanan kumarda eridi gitti. 1865'de, Hidiv'in mülkleri teminat gösterilerek ilk Daira borcu, İngiliz - Mısır Bankasından alındı. Borcun yazılı değeri yüzde 9 faizle 3,4 milyon Sterlinden gerçek değer yüzde 12 faizle 2,5 milyon Sterlindi. 1866'da da, Fruehlin ve Goschen yazılı değeri 3 milyon, gerçek değeri ise 2 milyon Sterlinlik bir borç sağladı. Bunu, 1867'de Osmanlı Bankasının 2 milyon Sterlinlik (ele geçen 1,7 milyon) borcu izledi. Bu tarihte, vadesi gelmiş borçların toplamı 30 milyonu buluyordu. Oppenheim ve Neffer Bankası'ndan, birikmiş borçların bir kısmını karşılamak üzere büyük bir borç alındı. Borcun yazılı değeri yüzde 7 faizle 11,9 milyon Sterlinken İsmail Paşa'nın eline ancak yüzde 13,5 faizle 7,1 milyon Sterlin geçebiliyordu. Bu para sayesindedir ki, Avrupa'nın önde gelen

saraylarının katıldığı Süveyş Kanalının açılış töreni gerçekleştirilebiliyor, cariyelerle dolu çılgınca bir ikramın yanı sıra Hakanların hakanı Türk Sultanına yaranmak üzere 1 milyon Sterlinlik bir bahşiş verilebiliyordu.

Şeker spekülâsyonu, 1870'de yeni bir borçlanmayı gerekli kıldı. Bischoffsheim ve Goldschmidt şirketinin sağladığı borcun yazılı değeri yüzde 7 faizle 7,1 milyon Sterlinken, ele sadece 5 milyon Sterlin geçebiliyordu. Bunu, 1872 ve 1873'de Oppenheim'ın verdiği ikiborç izledi. Biri yüzde 14 faizle 7,1 milyon Sterlinlik, diğeri ise vadesi gelmiş borçların hemen hemen yarısını karşılamak üzere yüzde 8 faizli 32 milyon Sterlinlik büyük bir borçlanma idi. Ancak, Avrupa bankalarının ödenmemiş senetleri bu miktardan düşmeleri sonucu ele geçen sadece 11 milyon Sterlindir.

1874'de yüzde 9 faizli 50 milyon Sterlinlik bir borçlanma girişimi de ancak 3,4 milyon Sterlinle sonuçlandı. Mısır kambiyo senetleri de, bu arada üzerlerindeki değerin yüzde 54'üne düşmüştü. Sait Paşa'nın ölümünden sonraki on üç yıl içinde Mısır'ın toplam kamu borçları 3,3 milyon Sterlinden 94 milyon Sterline yükselirken (2), çöküş kaçınılmaz hale gelmişti.

Sermayenin bu faaliyetleri, ilk bakışta çılgınlık derecesine varmış gibi görünüyordu. Borçlar birbirini izliyor, eski borçların faizleri yeni borçlanmalar yoluyla karşılanıyor ve İngiltere ve Fransa'dan alınan bu sermaye yine İngiliz ve Fransız sanayi sermayelerine yapılan büyük siparişleri ödemede kullanılıyordu.

Bütün Avrupa İsmail'in çılgın ekonomisi karşısında kayıtsız ve sessiz kalırken, gerçekte Avrupa sermayesi Mısır'da eşsiz ve olağanüstü işler çevirlyordu, — kapitaliz-

(2) Zikreden, Evelyn Baring, Earl of Cromer, Egypt Today (London, 1908) c. I, s. 11.

min tarihi içinde eşine rastlanmayan modern bir apis öküzü çeşitlemesi. —

Her şeyden önce, verilen her borçta daha başta kesilen tefeci faizleri borcun beşte biri ile üçte biri arasında bir kısmının Avrupa bankerlerinin elinde kalmasını sağlıyordu. Ve nihayet biriken tefeci faizlerinin de ödenmesi gerekiyordu. Ancak bu nasıl olacak ve kaynaklar nereden sağlanacaktı? Doğal ki, Mısır'ın kendisi bunları yaratmalıydı ve tek kaynak son çözümlemede geniş ölçekli kapitalist işletmelerin en önemli öğesi olan Mısır fellah - köylü ekonomisi idi. Hidivin soygun ve şantaj yoluyla hızla büyüyen sözde özel mülkleri gerekli toprağı sağlıyor ve bu topraklar sulama projeleri ile pamuk ve şekerkamışı spekülâsyonunun temelini oluşturuyordu. Fellahlar cebrî emek biçiminde, herhangi bir ödeme yapılmaksızın sömürülüyor ve işgücünü sağlamalarının yanı sıra çalıştıkları süre içinde bile kendi geçim araçlarını kendileri sağlamak zorunda bırakılıyordu. Avrupalı teknisyenler ve makinelerin Mısır'ın sulama, ulaştırma, tarım ve sanayiinde yarattıkları teknik harikalar gerçekte fellah serfler ile birlikte bu köylü ekonomisi sayesinde idi. Kaliub Nil barajlarında ve Süveyş Kanalında, demiryolu inşasında, pamuk ve şeker çiftliklerinde sayısız köylü kitleleri çalıştırılıyor, ihtiyaç duyuldukça bir işten diğer bir işe aktarılıyor ve güçlerinin sonuna dek sömürülüyorlardı. Modern sermayenin amaçları için cebrî emek kullanımı her ne kadar teknik sınırlamalar yaratıyorsa da, bu zorluklar sermayenin işgücü ne kadar süreyle, hangi koşullar altında çalışacağı, yaşayacağı ve sömürüleceği üzerindeki sınırsız denetlm gücü sayesinde kolaylıkla çözümlenmiştir.

Köylü ekonomisi sadece toprak ve işgücü sağlamakla kalmıyor, bunun yanı sıra para da temin ediyordu. Kapitalist ekonominin etkisiyle giderek arttırılan vergiler fellahlar üzerindeki baskıyı ağırlaştırıyordu. 1860'ların sonlarında hektar başına 2 sterlin 5 şilin vergi konulurken, ha-

nedanın uçsuz bucaksız topraklarından metelik vergi alınmıyordu. Buna ek olarak, özel vergiler yürürlüğe kondu. Örneğin, hemen hemen sadece hanedan topraklarının yararlandığı sulama sisteminin devamı için hektar başına 2 şilin 6 pens, her hurma ağacı başına 1 şilin 4 pens ve her oturulan balçık kulübe başına 9 pens vergi ödenmesi gerekiyordu. Bunun da ötesinde 10 yaşını aşkın her kadın 6 şilin 6 pens vergiyle yükümlü idi. Fellah başına ödenen vergi, Mehmet Ali döneminde 2,5 sterlin, Said Paşa zamanında 5 sterlin, İsmail Pşa döneminde ise 8,15 sterlin olmuştu.

Avrupa sermayesine olan borçlanma büyüdükçe, köylülerden gaspedilen miktarlar da arttırılıyordu (3). 1869'da tüm vergiler yüzde 10 oranında yükseltilirken, bir sonraki yılın vergileri de peşin olarak tahsil edildi. 1870'de hektar başına alınan toprak vergisi 8 şilin arttırıldı. Bütün Yukarı Mısır'da halk vergi ödememek için köylerini ve evlerini terkediyor, topraklarını işlemekten vazgeçiyordu. 1876'da hurma ağacı vergisi 6 şilin yükseltildi. Köylülerin ağaçları kesip vergiden kurtulma girişimleri silâh zoruyla önlenebildi. 1879'da Siut'un kuzeyinde on bin fellahın vergilerini ödeyemedikleri sığırları öldürmek zorunda kalmaları sonucunda açlıktan kırıldıkları söylenir (4).

---

(3) Mısırlı fellahtan gaspedilen para Türkiye aracılığıyla Avrupa sermayesine katılıyordu. Birkaç kez arttırılan ve doğrudan Bank of England'a ödenen 1854, 1855, 1871, 1877 ve 1886 Türk borçları Mısır'ın bu katkılarına dayanıyordu.

(4) 31 Mart 1879 tarihli Times gazetesi şöyle yazıyor: «Delta ahalisi, yıllık verginin üçüncü çeyreğinin bu sırada toplandığını ve eski toplama yöntemlerinin uygulandığını bildirmektedirler. Bu, insanların yol kenarlarında açlıktan öldükleri, ülkenin geniş topraklarının fiziksel engellerle işlenmemiş olduğu ve çiftçilerin hayvanlarını, kadınların mücevherlerini sattıkları ve tefecilerin ipotek dairelerini senetleri ile ve mahkemeleri haciz davaları ile doldurdukları şeklindeki haberlerle

Artık fellah suyu sıkılıp posası çıkarılmış durumdaydı. Avrupa sermayesi tarafından bir hacamat olarak kullanılan Mısır Devleti işlevini tamamlamış ve ona duyulan ihtiyaç sona ermişti. Hidiv İsmail'le yollar burada ayrılıyor ve Avrupa sermayesi yıkıcı faaliyetlerini kendisi üstleniyordu.

1875'de Mısır'ın hâlâ İngiltere'nin satın almış olduğu Süveyş Kanalı hisselerine 394.000 Mısır lirası faiz ödemesi gerekiyordu. Mısır maliyesini 'düzenlemek' için İngiliz heyetleri harekete geçtiler. Hayrettir ki, Avrupa sermayesi ülkenin bu iflâsından hiç bir şekilde ürkmüyor ve Mısır'ın 'selâmeti' için borç üstüne borç teklif ediyordu. Cowe ve Stokes yüzde 9 faizli 76 milyon Sterlinlik bir borç önerirken, Rivers Wilson 103 milyonun altında bir borçlanmanın işe yaramayacağını ileri sürdü. Bu arada, Credit Foncier toplam borcu 91 milyon Sterlinde konsolide edebilmek üzere milyonlarca kambiyo senedi satın aldı, ancak amacında başarılı olamadı. Malî durumun giderek vahimleşmesi, tüm ülkeyi ve üretici güçleri Avrupa sermayesinin kurbanı haline getiriyordu. 1878 Ekimi Avrupa bankerlerinin İskenderiye'ye ayak basmalarına tanık oldu. İngiliz ve Fransız sermayeleri ülke maliyesi üzerinde ikili denetimlerini kurarlarken, yeni vergiler yürürlüğe koyuyorlar ve 1876'da geçici olarak ertelenen faiz ödemelerini 1877'de tahsil edebilmek üzere köylü üzerindeki baskıyı arttırıyorlardı (5).

Avrupa sermayesinin talepleri ekonomik hayatın odak noktasını oluşturuyor ve malî sistemin tek sorunu haline

---

çelişmektedir.» (Zikreden, Th. Rothstein, Egypt's Ruin, 1910, s. 69/70)

(5) The Times'in İskenderiye muhabiri şöyle yazıyordu: «Bu, tamamen köylülerin aynî olarak ödedikleri vergilerden oluşmaktadır. İnsan yoksul, posası çıkarılmış, düşük ücretli ve tefecilerin ceplerini doldurmak için sabahtan akşama çalışan, harap kulübelerindeki fellahları düşününce kuponların zamanında ödenmesi bir ödüllendirme olmaktan tamamen çıkmaktadır.» (Zikreden, Rothstein, a.g.e., s. 49)

geliyordu. 1878'de yarısını Avrupalıların oluşturduğu yeni bir komisyon ve bakanlık kuruldu. 1879'da Mısır maliyesi Kahire'de kurulan Mısır Kamu Borçları Komisyonu ile Avrupa sermayesinin sürekli denetimi altına girdi. 1878'de ise büyüyen borçlara karşılık, hanedanın 431.000 hektarı bulan toprakları teminat olarak gösterildi. Aynı durum, Hidiv'in 485.131 hektarlık özel Daira toprakları için de geçerliydi ve çoğu Kuzey Mısır'da bulunan bu topraklar daha sonraları bir konsorsiyuma satıldı. Geri kalan toprakların büyük bir kısmı kapitalist şirketlere özellikle de Süveyş Kanal Şirketine kaldı. Ancak, İngiltere bu istilânın 'masraflarını karşılamak üzere' cami ve vakıflara ait arazileri de talep etti. Nihayet, Avrupalı subayların yüksek ücretlerine karşılık, Avrupa sermayesinin malî denetimi altında ezilen Mısır ordusundaki bir isyan ve İskenderiye halkının ayaklanması son darbenin indirilebilmesi için gerekli ortamı hazırladı. Büyük sermayenin yirmi yıllık faaliyetleri sonucu, İngiliz güçleri 1882'de Mısır'ı bir daha çıkmamak üzere işgal ettiler. Mısır köylü ekonomisinin Avrupa sermayesi tarafından ve onun çıkarları için parçalanma sürecinin son adımı oldu bu (6).

Mısır'ın siparişlerini karşılamak üzere birbirini yenileyen borçlar ilk bakışta anlamsız gibi görünür. Oysa, Av-

(6) İlkel ülkelerde kapitalist uygarlığın önde gelen temsilcisi Eyth, başlıca verileri aldığımız, Mısır hakkındaki çalışmasını, aşağıdaki emperyalizme inancını vurgulayan sözlerle bitiriyor: «Geçmişten öğrendiklerimiz gelecek için de doğrudur. Avrupa, kendi başlarına modern koşullara ayak uyduramayan ülkelere el atmalıdır ve atacaktır. Ancak bu mücadelesiz gerçekleşmeyecektir; doğru ile yanlış arasındaki farkın bulunması, siyasal ve tarihsel adaletin milyonlara felâket getirmesi ve bunların selâmetinin siyasal yanlışlara dayanması bunu gerekli kılmaktadır. Bütün dünyada ve Nil kıyılarında bile en güçlü el karışıklıklara son verecektir.» (a.g.e., s. 247), Rothstein, İngilizlerin 'Nil kıyılarında' ne biçim bir 'düzen' kurduklarını açıkça sergilemiş.

rupa'nın malî ve sanayi sermayesi arasındaki bu ilişkilerin tamamen 'ussal' olduğu ve sermaye birikimi açısından taşıdıkları önem artık ortaya çıkmıştır sanırım. Bütün karanlık bağlamlarından soyutlanarak, bu ilişkiler Mısır köylü ekonomisinin Avrupa sermayesi tarafından yutulmasına indirgenebilir. Uçsuz bucaksız topraklar, sayısız işgücü ve emek ürünü vergi biçiminde devlete intikal ederken oradan da Avrupa sermayesine dönüşüyor ve böylelikle birikim gerçekleştiriliyordu. Açıkça, sadece kırbacın kullanılması, yüzyıllar sürebilecek bir tarihsel gelişimi birkaç on yıla sığdırabilmiş ve Mısır'ın bu ilkel koşulları sermaye birikimi için eşsiz olanaklar sağlayabilmiştir.

Bir yanda sermayenin inanılmaz birikimi, diğer yanda ülkenin üretici güçlerinin aşırı sömürüsünden kaynaklanan meta mübadelesinin gelişimi sonucu köylü ekonomisinin yıkılışı! Ekilebilir topraklar, İsmail'in yönetimi sırasında 5 milyon hektardan 6,75 milyon hektara çıkarken, 45.625 millik kanal sistemi 54.375 mile, demiryolları ise 265.850 milden 1.638 milyon mile yükselmiştir. Siut ve İskenderiye'de limanlar inşa edilmiş, hacıların Mekkeye ulaşımı için Kızıldeniz, Suriye ve Anadolu sahillerinde çalışan buharlı gemiler hizmete sokulmuştur. 1861'de 4.450.000 Sterlin olan Mısır'ın toplam ihracatı 1864'de 14.4 milyon Sterline ve Sait Paşa döneminde 1,2 milyon Sterlinlik ithalâtı İsmail Paşa zamanında 5 - 5,5 milyon Sterline yükselmiştir. Sadece 1880'lerde Süveyş Kanalının açılması ile düzelen dış ticaret 1890'da ithalâtı 8,15 milyon Sterlin, ihracatı 12,45 milyon Sterlinken 1900'de sırasıyla 14,4 milyon ve 12,25 milyon Sterlin olmuş ve 1911'de ise 27,85 milyon Sterlinlik ithalât ve 26,85 milyon Sterlinlik ihracat şeklinde açık vermeye dönüşmüştür. Avrupa sermayesinin yürüttüğü hızlı meta ekonomisi gelişimi sayesinde Mısır'ın yağmalanması gerçekleştirilebilmiştir. Mısır tıpkı Çin ve daha önceleri Fas'ta olduğu gibi, uluslararası borçlar, demiryolu yapımı, sulama tesisleri ve diğer uygarlık ça-

lışmalarının arkasında sermaye birikiminin cellâdı olarak militarizmin bulunduğunun bir diğer örneğidir. Doğu ülkeleri, ateşli bir biçimde doğal ekonomiden meta ekonomisine ve giderek kapitalist ekonomiye geçişlerini uluslararası sermayenin boyunduruğuna girmeksizin gerçekleştiremediklerinden, bu sermaye tarafından yutulmuşlardır.

Bir diğer örnek de Anadolu'da Alman sermayesinin çevirdiği işlerdir. Avrupa sermayesi, başta İngiliz olmak üzere, Avrupa ile Asya arasındaki eski ticaret yolu olarak gelişen bu bölgeyi ele geçirmek için çok erken tarihlerde teşebbüse geçmişlerdi (7).

Elli ve altmışlarda [19. yy. -ç-] İngiliz sermayesi İzmir - Aydın - Dinar ve İzmir - Kasaba - Alaşehir demiryollarını inşa etti. Bunun yanı sıra, hattı Afyonkarahisar'a kadar uzatma ve Anadolu demiryolunun ilk kısmı olan Haydarpaşa - İzmit (8) şebekesinin inşa ruhsatlarını aldı. Aynı dönemde Fransız sermayesi de demiryolu yapımında gide-

(7) Daha 1830'ların başında, Hindistan'daki İngiliz yönetimi Albay Chesney'i Akdeniz ile Basra Körfezi (dolayısıyle Hindistan) arasındaki en kısa ulaşım yolunu tespit etmek için Fırat Nehri'nin gemi ulaşımına elverişliliğini araştırmakla görevlendirmişti. 1831 kışındaki incelemelerden sonra hazırlıklar tamamlanarak 1835-37 yılları arasındaki asıl araştırma yapıldı. Bu tarihten hemen sonra Doğu Mezopotamya'nın büyük bir kısmı İngiliz subay ve memurlarınca sıkı bir incelemeye tâbi tutuldu. İngiliz Hükümetine pratik hiç bir yarar sağlamayan bu çalışmalar 1866'ya kadar sürdürüldü. Sonraları Akdeniz - Hindistan bağlantısı Dicle Demiryolu projesiyle tekrar ele alındı. 1879'da da Cameron İngiliz Hükümetinden aldığı görev üzerine, demiryolunun geçeceği hattı incelemek üzere Mezopotamya'da bir gezi yaptı. (Max Freiherr v. Oppenheim, Vom Mittelmeer zum Persischen Golf durch den Hauran, die Syrische Wüste und Mesopotamien, c. 2, s. 5 ve 36).

(8) Haydarpaşa bilinmeyen bir nedenle İngilizce çeviride Adapazarı olarak geçmektedir. Biz orijinaline sadık kalmayı uygun bulduk.

rek etkin olmaya başlamıştı. 1888'de sahneye Alman sermayesi çıktı. Osmanlı Bankasının temsil ettiği Fransız sermaye grubu ile yapılan görüşmeler sonucu gerçekleşen uluslararası girişimin yüzde 60 hissesini Alman sermayesi aldı. Geri kalan yüzde 40 da diğer ülke sermayeleri tarafından paylaşıldı (9). 1870'lerden beri faaliyette bulunan Haydarpaşa - İzmit hattını almak ve İzmit - Eskişehir - Ankara (825 km.) demiryolu şebekesinin inşa ruhsatını elde etmek amacıyla, görünürde bir Türk şirketi olan, oysa perde arkasında Deutsche Bank tarafından yönetilen Anadolu Demiryolu Şirketi 1306 yılının 14. Recebinde (4 Mart 1889) kuruldu. Şirket aynı zamanda Haydarpaşa - Üsküdar banliyö hattı ile Bursa'ya bağlanan yan hatları işletme ve daha sonra, 1893'de Eskişehir - Konya (445 km.) ve nihayet Ankara - Kayseri (425 km.) demiryolu şebekelerini tamamlama ve inşa etme ruhsatlarını aldı. Türk hükümeti şirkete Haydarpaşa - İzmit hattında km. başına yılda 10.300 altın Frank ve İzmit - Ankara hattında da 15.000 altın Frank'lık brüt kazanç garantisi verdi. Taahhüt edilen bu garantileri yerine getirebilmek amacı ile de hükümet İzmit, Ertuğrul, Kütahya ve Ankara sancaklarından elde edilen aşarı doğrudan doğruya Düyun-i Umumiye'ye bıraktı. Düyun-i Umumiye bu gelirden hükümetin garanti etmiş olduğu brüt kazancın gerektirdiği kadarını demiryolu şirketine ödeyecekti. Ankara - Kayseri hattı için km. başına yıllık brüt kazanç garantisi 775 altın lira (17 bin 800 altın Frank) ve Eskişehir - Konya hattı için de 604 altın lira (13.741 altın Frank) idi. Ancak sözü geçen son hat için garanti edilen kazanca ulaşılamadığı takdirde hükümet ödenecek miktarı km ve yıl başına 219 altın lira yani 4.995 Frank'la sınırlandırmıştı. Buna karşılık brüt kazanç garanti edilen miktarı aştığı takdirde hükümet bu fazlalığın yüzde 25'ini alacaktı. Yine Trabzon ve Gümüşha-

(9) S. Schneider, Die Deutsche Bagdadbahn (1900), s. 3.

ne sancaklarının aşarı demiryolu şirketine garanti edilen miktarın altında gerçekleşen kazançları tamamlamak üzere Düyun-i Umumiye'ye bırakılmıştı. Hükümet tarafından verilen tek tek taahhütlerin yerine getirilmesi için öngörülmüş olan çeşitli sancakların aşarı bir bütün olarak kabul ediliyordu. 1898 yılında Eskişehir - Konya hattının garantisi 219 altın liradan 296'ya yükseltildi.

1899'da şirket Haydarpaşa'daki tesisin yanı sıra bir liman inşa ve işletmesi, buna ilişkin yönetmelik çıkarma, hububat elevatörü ve her türlü mal için depo inşa etme yetkilerini, ayrıca bütün doldurma ve boşaltma işlemlerini kendi personeline yaptırma ve nihayet gümrük konusunda da bir nevi serbest liman kurma hakkını elde etti.

1901 yılında da Konya - Ereğli - Bulgurlu hattı ile Anadolu hattına bağlanan ve Bağdat Demiryolu adıyla anılan 2.400 km.'lik Konya - Bağdat - Basra hattını inşa etme ruhsatını aldı. İnşa işleminin gerçekleştirilmesi için eski şirket tarafından yeni bir anonim şirket kuruldu. Bu yeni şirket de Bulgurlu'ya kadar olan hattın inşasını Frankfurt a. M.'da kurulmuş olan bir inşaat şirketine devretti.

1893 ilâ 1910 yılları arasında Osmanlı hükümeti vermiş olduğu garantilerden ötürü tazminat olarak, Haydarpaşa - Ankara hattı için 48,7 milyon Frank, Eskişehir - Konya hattı için de 1,8 milyon altın lira yani beraberce yaklaşık olarak 90,8 milyon Frank ödemişti (10). 1907'de verilen ruhsat ile Karaviran gölünün kurutulması ve Konya ovasında sulama işlemleri şirkete havale edildi. Sözleşmeye göre bu işler hükümet hesabına yapılacak ve en geç altı yıl içinde tamamlanacaktı. Bu işler için gerekli olan 19,5 milyon Franklık sermaye şirket tarafından hükümete % 5 faiz ve 36 yıl vade ile sağlandı. Buna karşılık Türk hükümeti aşağıdaki hakları şirkete verdi: 1) Demiryolu kazanç garantilerini ve diğer borçları karşılamak üzere

(10) Saling, Borsenjahrbuch 1911-12, s. 2211.

Düyun-i Umumiye tasarrufuna bırakılmış olan aşarın artakalan kısmından yılda 25.000 altın lira, 2) Aşarın sulandırılmış olan arazide üretim çoğalmasından ötürü son beş yılda ortalama olarak elde edilenden fazlası, 3) Sulama tesislerinden sağlanan net kazanç, 4) Kurutulmuş veya sulanmış arazinin satışından elde edilen gelirler. Bu tesislerin inşası için şirket Frankfurt a.M.'da 135 milyon Frank sermayeli «Konya Ovasını Sulama Şirketi» adlı bir yan şirket daha kurdu.

1908'de şirket Konya demiryolunu önce Bağdat'a ve sonra da Basra Körfezine kadar uzatma hakkını yine kâr garantisiyle aldı. Bu garantiyi karşılamak üzere Türk hükümeti şirketten üç seri halinde 54, 108 ve 119 milyon Franklık % 4 faizli Bağdat demiryolu kredisi aldı. Bu borca karşılık da Aydın, Bağdat, Musul, Diyarbakır, Urfa ve Haleb'in aşarı ve Konya, Adana, Halep ve diğer bazı vilâyetlerin koyun vergileri şirkete devredildi (11).

---

(11) Saling, a.g.e., s. 360-61. Osmanlı Hükümetinin uluslararası sermayeye vermiş olduğu garantiler karşılığı ödediği miktarlar hakkında, Baron von Hirch'in yardımcısı mühendis Pressel aşağıdaki «sevimli» hesabı çıkarmıştır:

	Uzunluk (km.)	Ödenmiş garantiler (Frank)
Rumelideki 3 hat	1,888.8	33,099,352
1900'den önce tamamlanan Asya'daki hat	23,313.2	53,811,538
Demiryolu kazanç taahhütlerine ilişkin A.D.P.O.'ya ödenen komisyon vb.		9,351,209
Toplam		**96,262,099**

Bu bilânço 1889 yılının sonuna kadar olan döneme aittir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarında bulunan 74 sancaktan 28'inin aşarı demiryolu kazanç garantilerine ayrılmıştı. Bu ödemelerle 1856 yılından 1900 yılına kadar olan dönemde inşa edilen demiryolu hattı sadece 2513 km. dir. (W.

Sermaye birikiminin temelleri burada tüm açıklığıyla karşımıza çıkmaktadır. Alman sermayesi Osmanlı İmparatorluğunun Asya kısmında demiryolları, limanlar ve sulama tesisleri inşa ediyor, bütün bu teşebbüslerde işgücü olarak kullandığı yerli halktan suyunu sıkarcasına yeni artık - değerler elde ediyordu. Ancak elde edilen bu artık - değer imalâtta kullanılan araçlar, demiryolu malzemeleri, makineler v.b. gibi Almanya'dan ihraç edilen üretim araçlarıyla birlikte gerçekleşmelidir. Bu nasıl olacaktır? Kısmen doğal ekonomik şartların hâkim olduğu Anadolu'da demiryollarının, liman tesislerinin geliştirdiği meta mübadelesi ile, kısmen de meta mübadelesi sermayenin gerçekleşme ihtiyaçlarına cevap verecek hızda gelişmediği takdirde, halkın elde ettiği ürünü zorla, yani devlet mekanizması aracılığıyla metaya ve giderek paraya tahvil ederek sermayeyle artık - değerin gerçekleşmesi sağlanır. Yabancı sermayenin özel teşebbüslerinin brüt kazançları için konan kilometre garantisinin ve alınan borçlara karşı terkedilen hakların nedeni buradadır. Kullanılma hakkı sonsuz farklı biçimlere terkedilmiş olan aşar

---

von Pressel, **Les chemins de fer en Turquie d'Asie.** Zürich 1900. s. 59).

Pressel demiryolu şirketinin Osmanlılar aleyhine çevirdiği dolaplardan aşağıdaki örneği verir: 1893 sözleşmesiyle Anadolu Şirketi demiryolu hattını Ankara üzerinden Bağdat'a uzatmayı taahhüt etmişti. Bir müddet sonra ise kendi projelerinin imkânsızlığına karar vererek, km. garantisini zaten almış olduğu bu hattı kaderine terketmiş ve Konya üzerinden geçen bir başka hattın inşasına başlamıştır. «Şirketler, İzmir - Aydın - Dinar hattının inşa hakkını alır almaz, hattın Konya'ya kadar uzatılması için baskı yapacaklardı. Bu hat tamamlandığı andan itibaren de mal nakliyatını, km. garantisi olmayan ve dolayısıyle fazla kârları hükümetle paylaşmayacakları bu hattan geçirmek için ellerinden geleni yapacaklardı. Sonuç olarak hükümet buradan hiç bir gelir temin edemezken, şirket milyonlar kazanacaktır.» (W. v. Pressel, a.g.e., s. 7).

daha sonraları % 12 - 12,5'a kadar varan bir ayni vergi haline getirilecektir. Anadolu çiftçisi aşarı ödemek zorundaydı, aksi takdirde jandarma, devlet memurları, ya da mahallî yetkililer tarafından cebren alınacaktı. Doğal ekonomik şartlara dayanan Asyatik despotizmin en eski belirtilerinden biri olan aşar, her vilâyette tahminî gelire göre vergi tahsildarları tarafından toplanmak üzere **Ancien Regime'**de olduğu gibi açık arttırmaya konulurdu. Çoğu kez bir vilâyetin aşarı tek bir spekülâtör veya bir grup tarafından satın alınır ve vilâyeti oluşturan sancaklardaki diğer spekülâtörlere parça parça satılırdı. Bunlar ise kendi hisselerini yeniden parçalara bölüp daha küçük acentelere devrederlerdi. Spekülâtörlerin her biri hem masraflarını karşılamak, hem de mümkün olduğu kadar fazla kazanç elde etmek istediğinden aşar, köylüye doğru yaklaştıkça bir çığ gibi büyümekteydi. Keza bir spekülâtör hesabını yanlış yapar ve bunun farkına varırsa, tüm zararını köylünün sırtına yüklerdi. Sürekli olarak borç altında yaşayan köylü hasatını satabilme anını iple çekerdi. Oysa daha ekini biçtiğinde, harmanlamak için spekülâtörün gelip hakkını almasını bazen haftalarca beklemek zorundaydı. Genellikle hububat taciri olan spekülâtörler çiftçinin bu güç durumunu fırsat bilip ekini tarlara çürümeye yüz tutana kadar bekletip ucuz fiyatla kapatırlardı. Bu arada şikâyetçilere karşı devlet memurlarının, özellikle muhtarların yardımını sağlamayı bilirlerdi (12).

Aşarın yanı sıra tuz, tütün, içki, ipek ve balıkçılık **vergileri** doğrudan doğruya uluslararası konsey Düyun-i Umumiye'nin yönetimine bırakılmıştı. Demiryolları kâr garantisi ve borçlara karşılık toplanmak üzere aşar hakkının satış mukavelesinde bulunmak ve aşar gelirini vergi toplayıcılarından doğrudan doğruya bölgesel dairelerine

(12) Charles Moravitz, **Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen** (1903), s. 84.

aktarmak yetkisi de diğer hakların yanında yer alıyordu. Aşar için bir toplayıcı bulunamadığı takdirde toplama işlemi doğrudan hükümet tarafından yapılıp, depolanan ürün satışını yapmak üzere Düyun-i Umumiye'ye teslim edilirdi.

Anadolu, Suriye ve Mezopotamya köylüsü ile Alman sermayesi arasındaki ekonomik ilişki şu şekilde gerçekleşiyordu: Konya, Basra ve diğer vilâyetlerde tahıl, ilkel tarım ekonomisinin basit kullanım ürünü olarak ortaya çıkar ve derhal vergi toplayıcısı tarafından el konurdu. Toplayıcının elindeki ürün metaya ve giderek paraya tahvil edilip, devlete aktarılırdı. Bu para meta olarak üretilmemiş olan köylünün tahılının değişik bir şeklinden başka bir şey değildi ve demiryolu, liman inşaat ve işletmelerine verilen devlet garantisini kısmen ödemeye, başka bir deyişle kullanılan üretim araçlarını ve Anadolu köylü ve proletaryasından elde edilen artık - değeri gerçekleştirmeye yarıyordu. Böylelikle Alman ve Asya proleterinden elde edilen artık - değer aynı anda nakde çevriliyordu. Bu fonksiyonu ile para, Türk hükümetinin elinden Deutsche Bank'ın kasalarına akar, burada da kurucu kârları, imtiyaz hakları, hisseler ve faizler biçiminde Bay Gwinner'lerin, Bay Siemens'lerin, Bay Stinnes'lerin ve onların yöneticilerinin, Deutsche Bank hissedar ve müşterilerinin ve bir örümcek ağı gibi örülen yan şirketlerin hesabına kapitalist artık - değer olarak birikirdi. Aşarı toplayacak vergi spekülâtörü bulunamadığı halde bu karmaşık ilişki en basit ve açık şekline bürünür; köylünün ürünü doğrudan doğruya Düyun-i Umumiye'ye, yani yabancı sermayenin «doğal» geliri olarak Avrupa temsilcilerinin eline geçerdi. Böylelikle köylünün ürünü tarımsal kullanım biçimini üzerinden atmadan Avrupa sermayesinin birikimini sağlar, daha meta haline gelmeden, yani kendi değerini gerçekleştirmeden kapitalist artık - değeri gerçekleştirirdi.

İşte, Avrupa sermayesiyle Asya tarım ekonomisi arasındaki metabolizma en çarpıcı ve açık şekliyle böyle yü-

rümekteydi. Bu arada Osmanlı devleti de (kapitalist emperyalizm süreci içindeki tüm Doğu devletlerinde olduğu gibi) politik mekanizması aracılığı ile tarım ekonomisini kapitalist amaçlarla sömürme fonksiyonunu üstlenerek gerçek hüviyetine bürünmekteydi. İlk bakışta tatsız bir totoloji (safsata) gibi görünen bu ilişki, yani Alman mallarının Asya'da Alman sermayesi ile satın alınması dolayısıyla, 'iyi' Alman'ın uygarlık ürünlerini 'kurnaz' Türk'ün keyfine sunması gerçekte Alman sermayesi ile Asya tarım ekonomisi arasında devletin gerçekleştirdiği cebrî bir mübadele idi. Bu ilişki bir yandan Alman sermayesinin birikimini sağlamakta ve ekonomik ve politik genişlemesini sağlayacak olan çıkar sahalarını geliştirmekteydi. Diğer yandan da, devlet aracılığıyla, Asyatik tarım ekonomisini hızla parçalayarak ve sömürerek Osmanlı Hükümetinin Avrupa sermayesine olan ekonomik ve siyasal bağımlılığını arttırıyordu (13).

---

(13) «Zaten bu ülkede her şey zor ve karmaşıktır. Hükümet sigara kâğıdını veya oyun kâğıdını tekeline almak istese, hemen Fransa veya Avusturya - Macaristan orada bitip kendi ülkelerinin ticareti adına vetolarını kullanırlardı. Mesele petrol ise Rusya itiraz edecektir, hatta konu ile hiç bir ilişkisi olmayan ülkeler bile herhangi bir meselede onaylarını vermek için binbir dereden su getirirlerdi. Osmanlı Hükümeti yemeğini yemeğe çalışan Sançe Panço gibiydi. Maliye Bakanı ne zaman bir meseleye el atsa, bir diplomat ayağa kalkar, vetosu ile elini kolunu bağlardı.» (Moravitz, a.g.e., s. 70)

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ULUSAL MÜCADELELER VE SOSYAL DEMOKRASİ

I

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KOŞULLARI

Parti basınında çok kere, Osmanlı İmparatorluğundaki olayları diplomatik entrika oyunlarının ve özellikle Rusların oyunlarının basit bir ürünü olarak gösterme çabasıyla karşılaşıyoruz...

Bu tavırda ilk olarak dikkati çeken, temelde burjuvazininkinden farklı olmaması. İkisi de büyük toplumsal olayları birtakım «ajanlara», yani birtakım diplomatik çevrelerin planlı etkisine bağlıyorlar. Burjuva politikacıların böylesi tavırları tabii şaşırtıcı gelmemelidir: Bu insanlar tarihi gerçekten de bu alanda **yapıyorlar** ve o anlık çıkarlarına ilişkin tavırlarında herhangi bir diplomatik entrikanın en küçük ipucu büyük bir pratik öneme sahip. Uluslararası alandaki olayları bir süre için aydınlatmakla yetinip öncelikle kamu hayatına ilişkin olayların daha derinde yatan maddi nedenlerini ortaya çıkaran, Sosyal Demokrasi için aynı politikayı izlemek tümüyle anlamsızdır. Sosyal Demokrasinin dış politikada alabileceği tavır, iki alanda da aynı açılardan belirlenmesi gereken özgür bir tavırdır: bu

tavır sözkonusu olayın iç ilişkileri ve bizim genel ilkelerimiz tarafından belirlenir.

Gelelim konumuz olan Osmanlı İmparatorluğundaki ulusal mücadelelerle ilgili koşullara. Basının bir bölümünde daha bir süre önce imparatorluk **«değişik ulusların yüzyıllarca barış içinde yanyana yaşadığı», «tam özerkliğe sahip olduğu»** ve ancak, bir yandan imparatorluğun mutlu halklarına ezildiklerini söylerken diğer yandan kuzu gibi bir adam olan Padişahın **«tekrar tekrar vaad ettiği reformları»** uygulamasını önleyen, Avrupa diplomasisinin işe karışmasıyla suni bir huzursuzluğun yaratıldığı, bir cennet olarak tanıtıldı (1).

Bu iddialar koşulların büyük ölçüde bilinmemesine dayanıyor.

Yüzyılımızın başına kadar imparatorluk, her ulusun, her ilin, her cemaatın, kendi kapalı hayatını yaşadığı ve alışık olduğu sefalete sabırla dayandığı ve bir doğu despotluğunun gerçek temelini oluşturduğu, doğal ekonomiye sahip bir ülkeydi. Bu koşullar, ne kadar ezici olursa olsun, büyük bir istikrar özelliği gösteriyordu ve bu yüzden boyunduruk altındaki halkların ayaklanmasına yol açmadan uzun bir zaman boyunca varlığını sürdürebildi. Bu yüzyılın başından bu yana bütün bunlar oldukça değişti. Avrupa'nın güçlü, merkezileşmiş devletleriyle çarpışmaktan sarsılan ve özellikle de Rusya tarafından tehdit edilen imparatorluk, reformlar uygulama zorunluluğunu hissetti. Bu ihtiyaç II. Mahmud'un kişiliğinde ilk temsilcisini buldu. Reformlar feodal yönetimi tasfiye etti, yerine merkezî bir bürokrasi, sürekli bir ordu ve yeni bir maliye sistemi geçirdi. Modern reformlar her yerde olduğu gibi,

(1) Şimdi de tersine bütün suçun **Padişah'ta** olduğu söyleniyor. Böylece **«kurban» günah keçisi** haline getiriliyor. Okuyucular daha sonraki anlatılanlardan hiç de **kişinin** sözkonusu olmadığına, sözkonusu olanın **ilişkiler** olduğuna ikna olacaktır. — Yazılışlerinin notu.

muazzam harcamalar gerektirdi. Halkın maddi çıkarlarının diline çevirmek gerekirse: kamu giderlerinin muazzam bir artışına yol açtı. Her büyükbaş hayvandan ve her buğday başağından alınan yüksek dolaylı vergiler, gümrükler, damga ve rakı vergisi, periyodik bir «**çeyrek zammıyla**» birlikte ondalık aşar, kentte yüzde 30'a, köyde yüzde 40'a varan gelir vergisi, bu arada Hıristiyanlar için askerlikten bağışıklık vergisi ve nihayet kamusal angarya hizmetleri — reforma uğrayan devletin, halk tarafından karşılanması gereken masrafları bunlardı. Ancak halkın sırtına binen yük hakkında gerçek bir fikir edinebilmek için, imparatorluğun özgün yönetim sistemini bilmek gerekiyor. İmparatorluğun yönetim sistemi modern ve ortaçağdan kalma ilkelerin garip bir karışımı halinde, sayısız makam, saray, meclisten oluşur. Bunlar son derece merkezi bir biçimde bütün yapıp ettikleriyle başkente bağlıdır. Buna karşılık bütün kamu görevleri aynı zamanda fiilen satın alınabiliyor ve yönetim merkezinden dağıtılan maaş karşılığı yürütülmüyor, çoğunlukla yerel nüfustan sağlanacak gelirlere bağımlı. Nitekim paşa, ilini dilediğince soyup soğana çevirebilir, yeter ki İstanbul'a elden geldiğince büyük miktarda para göndersin. Kadı (hakim), makam icabı rüşvete bağımlı, çünkü makamı karşılığında İstanbul'a yıllık ücretini ödemek zorunda. Ama en önemlisi vergi sistemi. Mültezim adlı vergi tahsildarının elindeki bu vergi sisteminin yanında **Ancien regime**'ın (Fransız devrimi öncesi yönetim - çev.) genel askeri tahsildarı iyilik meleği gibidir; bu vergi sistemi tümüyle sistemsizliğe ve kuralsızlığa, sınırsız bir keyfiyete varır. Nihayet kamu angarya hizmetleri de, bürokrasinin elinde halk üzerindeki sınırsız bir şantajın ve sömürünün aracına dönüşür.

Böylesi bir yönetim, Avrupa'nınkinden açıkça temelde farklıdır. Bizim merkezi hükümet halkı yolup bu parayla memurlarını beslerken, burada tersine memurlar kendi güçleriyle halkı yolarlar ve bu parayla merkezi hü-

kümeti beslerler. Memurlar böylelikle Osmanlı imparatorluğunda, kendi başına dolaysızca ekonomik bir faktör oluşturan ve varlıkları halkın profesyonelce soyulmasına bağımlı olan, ayrı ve kalabalık bir toplumsal sınıf olarak görünür.

Hıristiyan köylülerin Müslüman toprak sahibi ile olan ilişkisinde ve içinde yaşadıkları toprak mülkiyeti ilişkilerinde gerçekleşen büyük değişim reformlarla aynı zamana rastlar ve reformlarla ilişkilidir. Genelde eskiden tımar sahibi olan Müslüman toprak sahibi, tümüyle Hıristiyan örneğinde olduğu gibi makamını mirasla devredilebilir hale getirmeyi bildi. Reformla birlikte sipahilikler kaldırılınca ve o zamana kadar sipahiye ödenen ondalık devlet hazinesine akıtılınca, bunlar kendilerini toprak sahibi rolünde denediler. Bu yoldan köylüler için eski ondalık verginin yanısıra yeni bir yük, toprak rantı doğdu. Bu rant genelde ondalık ödendikten sonra geriye kalan mahsulün üçte biri düzeyindeydi. Birçok durumda Hıristiyan köylü tek çareyi toprağın bir parçasını bağış (koşullu bağış) yoluyla müslüman vakıflara devrederek aynı toprağı faiz karşılığı, fakat hiç değilse ondalıktan bağışık icar yoluyla geri almakta buluyorlardı. Nitekim bu türden toprak mülkiyeti 1870'li yılların sonuna doğru bütün işlenen toprakların yarısından fazlasını oluşturuyordu.

Dolayısıyla reformlar, halkın maddi durumunun korkunç bir oranda kötüleşmesine yol açtı. Ancak reformları özellikle çekilmez hale getiren, ilişkilerin içine yer eden tümüyle modern bir yönüydü — **belirsizlik:** kuralsız vergi sistemi, toprak mülkiyeti ilişkilerinin havada kalması ve her şeyden önce, doğal ödemelerin parasal ödemelere dönüştürülmesinin ve dış ticaretin gelişmesinin bir sonucu olarak **para ekonomisi.**

Eski koşullar kötüleşmiş ve istikrar bir daha geri gelmemek üzere yok olmuştu.

II

ÇÖZÜLME SÜRECİ

İmparatorluk tarihinin bir önceki makalede ele alınan momenti, bir yönüyle Rusya'yı hatırlatıyor. Ancak Rusya'da Kırım Savaşını izleyen reformlardan (2) sonra, kapitalizmin hızlı gelişimi idari ve mali yenilikler için ve militarizmin bundan sonraki gelişimi için maddi bir temel yaratırken, Osmanlılarda modern reformlara tekabül eden bir ekonomik dönüşüm gerçekleşmedi. Bir Osmanlı sanayii yaratma yolundaki tüm denemeler başarısızlığa uğradı. Hükümet tarafından kurulan az sayıdaki fabrikalar kötü kalitede ve pahalı üretim yapıyordu. Burjuva düzenin en temel önkoşullarının: kişi ve mülkiyet güvencesi, yasa karşısında en asgarî biçimsel eşitlik, dini hukuktan ayrı bir sivil hukuk, modern ulaşım araçları vb. nin yokluğu, kapitalist üretim biçimlerinin ortaya çıkışını mutlak olarak imkânsız kılıyor. İmparatorluğun siyasal iktidar boşluğundan kendi sanayileri için korumasız bir pazarı garanti altına almak için yararlanan Avrupa devletlerinin, Osmanlılar karşısında izlediği ticaret politikası da aynı yönde işliyor. Ticaretin yanısıra tefecilik, yerli sermayenin şimdiye kadar ortaya çıkan tek biçimi. Dolayısıyla ülke, ekonomik olarak en ilkel köylü tarımı düzeyinde kaldı, mülkiyet iliş-

---

(2) Rusya'nın 1853 - 1856 Kırım savaşındaki yenilgisi siyasal iç durumunu öylesine keskinleştirmişti ki, egemen sınıf 1861 ve 1870 yılları arasında bir dizi reform uygulamak zorunda kaldı. Bunlar gerçi eksikti ve feodal izler taşıyordu, ama yine de Rusya'daki kapitalist gelişimi teşvik etti. En önemli reformlar, serfliğin kaldırılması (1861), kırsal ve kentsel özyönetim organlarının oluşturulması (1864), Halk eğitim (1863) ve yargı düzenindeki (1864) ve sansür konusundaki (1865) değişikliklerdi. (D.V.)

kileri ise çok yerde yarı feodal niteliğinden bile sıyrılamadı.

Böylesi bir maddi temelin para ekonomisine ve ona bağlı idare biçimlerine ve mali yüklere uygun olmadığı açıktır. Bu maddi temel, gelişme imkânından yoksun olduğundan, bunların ağırlığı alında ezildi kaldı ve bir çözülme sürecine girdi.

İmparatorluğun çözülüşü iki uçta birden kendini apaçık gösterdi. Bir yandan köy ekonomisinde sürekli bir açık doğdu. Bu açık, elle tutulur ifadesini, köy topluluğunun organik bir ögesi haline gelen ve ilişkilerdeki kanama sürecini, kanayan yara üzerindeki kabuk gibi kolayca görülecek şekilde belli eden **tefeci**de buldu. Ayda yüzde 3 faiz, Türk köylerinde sürekli bir olgudur. Sessiz köy dramının düzenli son sözü, köylünün proleterleşmesidir. Ülkede kendisini modern bir işçi sınıfına katacak üretim biçimleri bulunmadığından, bu durumdaki köylü çoğunlukla lümpen proletarya düzeyine düşüyor. Bunlara ayrıca şunlar da ekleniyor: Tarla ekiminin çöküşü, korkunç açlık ve büyükbaş hayvanları kırıma uğratan salgınlar.

Diğer yanda ise devlet kesesindeki açık vardı. 1854 yılından bu yana imparatorluk, sonu gelmez dış borçların yoluna girdi. Ermeni ve Rum tefeci köyde nasıl faaliyet gösteriyorsa, Londralı ve Parisli tefeci de başkentte öylesine bir faaliyet halinde. Yönetmek gittikçe zorlaşırken, yönetilenler gittikçe daha az memnun. Gerek başkentte, gerek köyde iflas bayrağı çekilmiş. İstanbul'da saray darbeleri, illerde halk ayaklanmaları. İç çözülmenin nihai sonuçları bunlar oldu.

Bu durumdan bir çıkış yolu bulmak imkânsızdı. Şifayı getirebilecek tek yol, ekonomik ve toplumsal hayatın tümüyle dönüştürülmesi, kapitalist üretim biçimlerine geçiş sayesinde bulunabilirdi. Fakat böyle bir dönüşümün

temsilcisi olabilecek bir toplumsal sınıf, ya da böyle bir sınıf haline gelebilecek bir öge yoktu ve hâlâ da yok. Padişahın **«tekrar tekrar vaad ettiği reformlar»** görüldüğü gibi sorunu çözemiyor. Çünkü bu reformlar zorunlu olarak, toplumsal ve ekonomik hayata dokunmayan ve memurlar sınıfının öncelikli çıkarlarıyla karşıtlık içinde oldukları için çoğunlukla kâğıt üstünde kalan, hukukî yeniliklerle sınırlı kalıyor.

Osmanlı İmparatorluğu böylelikle kendini **bir bütün olarak** yeniden üretemiyor. Ama zaten ta başından birden fazla değişik ülkelerden oluşuyordu. Hayat tarzındaki istikrar, illerin ve ulusların içe kapanıklığı yok olmuştu. Oysa onları içten birbirlerine bağlayacak ne bir maddi çıkar, ne bir ortak gelişim yaratılmıştı. Aksine Osmanlı devleti içinde birlikte yer almanın yarattığı baskı ve sefalet giderek büyüdü. Ve böylece değişik ulusal gruplarda, bu bütün içinden sıyrılmak ve bağımsız bir varoluş halinde içgüdüsel bir tarzda daha üst bir toplumsal gelişime giden yolu arama yönünde, doğal bir eğilim doğdu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki tarihi hüküm belli olmuştu: İmparatorluk çözülüşe doğru gidiyordu.

Bab-ı Âli'nin bütün kolları çöken bir devlet bünyesinin sefaletini derhal tattıysa da ve değişik müslüman boyları: Dürzüler, Nasturîler, Araplar v.b. de Osmanlı boyunduruğuna karşı başkaldırdıysa da, ayrılıkçı eğilim öncelikle Hıristiyan ülkelere mal oldu. Burada maddi çıkar ihtilâfı, çok kere ulusal grupların sınırlarıyla çakışıyordu. Hıristiyanın hakları müslümanınkinden geridir, yemini bir müslümanınki karşısında geçerli değildir, silâh taşıyamaz, genelde bir kamu görevi alamaz. Daha da önemlisi, hıristiyan çoğunlukla müslüman bir toprak sahibinin malını mülkünü işleyen bir köylüdür ve müslüman memurlar tarafından iliğine kadar sömürülür. Dolayısıyla temelde çoğu durumda bir **sınıfsal nitelik** yatar. Bu mücadele, örne-

ğin koşulları İrlanda'yı anımsatan Bosna ve Hersek'te olduğu gibi, küçük köylü ve icarcının toprak sahibi ve memurlarla mücadelesidir. Bu yüzden ekonomik ve hukuki baskının yarattığı muhalefet, ulusal ve dinî ayrılıklarda hazır bir ideoloji buldu. Din ögesinin de işe karışması bu ayrılıklara özellikle göze batan ve vahşî bir nitelik kazandırmak zorundaydı. Böylece hıristiyan uluslar ile arasında bir ölüm kalım savaşını, Yunanlıların, Bosnalıların ve Herseklilerin, Sırpların ve Bulgarların mücadelesini yaratacak bütün ögeler tamamlandı.

Burada kabaca bir taslağını çıkardığımız toplumsal koşullar karşısında, Osmanlı İmparatorluğundaki ayaklanma ve ulusal mücadelelerin Rus hükümetinin ajanlarının suni olarak yarattığı darbeler iddiası, bütün modern işçi hareketinin birkaç Sosyal Demokrat kışkırtıcısının eseri olduğunu söyleyen, burjuvazinin iddialarından daha derin bir anlama sahip olamaz. Gerçi imparatorluğun çözülüşü hiç de kendi halinde gerçekleşmiyor. Doğal olarak Yunanistan'ın, Sırbistan'ın, Bulgaristan'ın doğuşunda Rus kazaklarının zarif elleri (!) ebelik hizmetleri gördü. Ve Rus Rublesi, Karadeniz'deki tarihi dramın sürekli rejisörü durumunda. Ancak diplomasinin burada yaptığı, yüzyılların haksızlığının ve sömürüsünün dağ gibi yığdığı bir barut yığınına yanan bir çıra parçası atıvermekten başka bir şey değil.

Burada karşı karşıya olduğumuz şey tarihi, doğal bir zorunluluk olarak doğan bir süreçtir. Bu vergi sistemi ve para ekonomisi karşısında imparatorluktaki çağdışı ekonomi biçimlerinin varlığını sürdürmesinin imkânsızlığı, para ekonomisinin kapitalizme varan bir gelişim göstermesinin imkânsızlığı: İşte Balkan yarımadasındaki olayları anlamanın anahtarı bunlardır. Varolan Osmanlı despotluğunun temeli çözülüyor. Ama modern bir devlet olarak gelişebilmesinin temeli yaratılmıyor. Bu yüzden batmak zo-

runda; yönetim biçimi olarak değil, devlet olarak, sınıf mücadelesi yoluyla değil, ulusların mücadelesiyle. Ve burada yaratılan, kendini yeniden üretmiş bir Osmanlı Devleti değil, imparatorluğun vücudundan kesilerek çıkarılan bir dizi yeni devlettir.

İşte durum bu. Şimdi de **Sosyal Demokratların** Osmanlı İmparatorluğundaki olaylar karşısında alması gereken tavrı ele almamız gerekiyor.

III

SOSYAL DEMOKRATLARIN TAVRI

Osmanlı İmparatorluğundaki olaylar karşısında Sosyal Demokratların tavrı ne olabilir? Sosyal Demokratlar ilke olarak daima özgürlükçü çabaların yanındadır. Hıristiyan uluslar da, Osmanlı egemenliğinin boyunduruğundan kurtulmak istiyorlar ve Sosyal Demokratlar çekinme göstermeden onların davasından yana olduğunu ilân etmelidir.

Gerçi dış politikada da iç politikada olduğu gibi şablonculuğa kaçılmamalıdır. Ulusal mücadele her zaman özgürlükçü mücadeleye karşılık düşen biçim değildir. Örneğin ulusal sorun Polonya'da, Alsas-Loren ya da Bohemya'da farklı biçim alır. Bütün bu durumlarda ilhak edilmiş olan ülkelerin kapitalist özümlenmesi ile egemen ülke arasında dolaysızca karşıt yönde işleyen bir süreçle karşı karşıyayız, bu da ayrılıkçı eğilimleri güçsüzlüğe mahkûm ediyor. Ve işçi hareketinin çıkarları bize, güçlerin ulusal mücadeleler içinde bölünmesini değil güçlerin birleştirilmesini savunmayı emrediyor. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğundaki sorunda koşullar farklı; Hıristiyan ülkeleri zordan başka hiçbir şey Osmanlılara bağlamıyor, işçi hareketleri yok, doğal bir toplumsal gelişimin, daha doğrusu çözülüşün gücüyle kopuyorlar, dolayısıyla özgürlükçü eğilimler burada yalnızca ulusal mücadele biçiminde ortaya çıkabilir, bu yüzden tavrımızda kuşkuya yer yoktur, olmamalıdır da...

Ya Sosyal Demokrasinin **pratik çıkarları** ne durumda? Yukarıdaki ilkesel tavırla pratik çıkarlarımız çelişmiyor mu? Bunun tam tersini üç noktada kanıtlayabileceğimize inanıyoruz.

Birincisi, hıristiyan ülkelerin imparatorluktan bağımsızlığı, uluslararası siyasal hayatta bir ilerleme demektir.

Kapitalist dünyanın bu kadar çok çıkarının biraraya geldiği, bugünkü Osmanlı İmparatorluğu gibi suni bir konumun varlığı, genel siyasal gelişimi köstekliyor ve yavaşlatıyor. Doğu sorunu ve öte yandan da Alsas-Loren sorunu Avrupa devletlerini, bir kurnazlık ve gizlilik politikasını tercih etmeye, gerçek çıkarları yalancı adlar altında gizlemeye ve dolaylı yollardan elde etmeye zorluyor. Hıristiyan ulusların imparatorluktan bağımsızlığını kazanmasiyle burjuva politikasının üzerindeki son idealist paçavralar - **«Hıristiyanların korunması»** - düşecek ve gerçek özü, çıplak soyguncu çıkarlar kalacak. Burjuva partilerin **«liberal»** ve **«açık sözlü»** programlarının basit para çıkarlarına indirgenmesi gibi bu da, davamıza yarar sağlar.

İkincisi, daha önceki makalelerden çıkan sonuç, Hıristiyan ülkelerin imparatorluktan ayrılmasının ilerici bir olay, toplumsal gelişimin bir eseri olduğudur. Çünkü bu ayrılma, Osmanlı ülkelerinin toplumsal hayatın daha üst biçimlerine ulaşabileceği tek yol. Bir ülke Osmanlı egemenliği altında kaldığı sürece, bu ülkede modern kapitalist bir gelişimin sözü bile edilemeyecektir. İmparatorluktan ayrılması halinde ise Avrupai bir devlet biçimi, burjuva kurumları kazanacak ve zamanla kapitalist gelişmenin genel akıntısına kapılacaktır. Nitekim Yunanistan ve Romanya, imparatorluktan ayrıldıktan sonra belirgin bir ilerleme sağladılar. Doğru, yeni ortaya çıkan bütün bu devletler küçük devletlerdir, ama yine de onların ortaya çıkışını bir parçalanma süreci olarak görmek yanlış olacaktır. Çünkü Osmanlıların kendisi, kelimenin modern anlamında bir büyük devlet değil. Bu ülkelerdeki burjuva gelişimle birlikte zamanla modern işçi hareketinin, Sosyal Demokrasinin temeli de hazırlanıyor, örneğin Romanya'da ve kısmen Bulgaristan'da da şimdiden bu gelişim sözkonusu. Bu yoldan en yüce uluslararası çıkarımız karşılanıyor: bütün ülkelerde toplumcu hareket olabildiğince yer edinebiliyor.

Nihayet **üçüncüsü,** Osmanlı İmparatorluğunun çözülüş süreci Avrupa'daki Rus egemenliği sorunuyla yakından ilgilidir. Ve işin özü de burada yatar. Bizim basında yer yer Osmanlılardan yana çıkıldıysa, bu herhalde doğuştan gelme bir acımasızlıktan ya da çok karılı evlilik yanlılarına duyulan özel bir sevgiden kaynaklanmadı. Temelde açıkça, imparatorluğun cesedini çiğneyerek dünya egemenliğinin yolunu arayan ve hıristiyan ulusları İstanbul'a doğru ilerleyişinin aleti olarak kullanmak isteyen Rus mutlakiyetçiliğinin heveslerine karşı muhalefet yatıyordu. Ancak bizim kanımızca, buradaki iyiniyet tümüyle yanlış yolda harcanmıştı ve Rusya'ya karşı kullanılacak araçlar, bulundukları yerin tam tersi bir yönde aranmıştı.

Şimdiye kadarki olaylar, Rusya'nın Balkan yarımadasındaki politikasında, genelde amaçladığının tam tersi sonuçlara ulaştığını gösterdi. Osmanlı egemenliğinden kurtulan halklar, her defasında Rusya'nın iyiliklerine **«kabanlıkörlükle»** cevap verdiler, yani Osmanlı boyunduruğunun yerine Rus boyunduruğunu geçirmeyi reddettiler. Bu Rus diplomatları için de beklenmedik bir gelişme olduysa da, Balkan devletlerinin bu tutumu bir sürprizden başka bir şey değildi. Balkan devletleriyle Rusya arasında bir çıkar karşıtlığı var. Bu karşıtlık kuzu ile kurt, av ile avcı arasındaki karşıtlıkla aynı şeydir. Osmanlı İmparatorluğuna olan bağımlılık, bu çıkar karşıtlığını gizleyen, hatta onu dıştan zaman zaman bir çıkar ortaklığı gibi gösteren bir örtüdür. Kitleler karmaşık ve uzak hedefli düşüncelere yanaşmazlar. Osmanlı İmparatorluğundaki ulusal başkaldırmalar kitle hareketleri olduğundan, bunlar o andaki çıkarlarına uygun düşen ilk araca sarılıyor. Bu araç, isterse Rusya'nın aşağılık diplomasisi olsun. Ancak hıristiyanların ülkesiyle Osmanlılar arasındaki zincirler kopar kopmaz, Rus diplomasisi de gerçek yüzüyle - sadece aşağılık yönüyle - görülüyor ve özgürlüğüne kavuşan ülke anında içgüdüsel olarak Rusya'ya karşı tutuma giriyor. Osmanlı

esareti altındaki uluslar Rusya'nın müttefiki iken, kurtarılan ulusların hepsi Rusya'nın doğal düşmanları haline geliyor. Bulgaristan'ın bugünkü Rusya politikası büyük ölçüde **yarı** özgürlüğünün bir sonucu, onu henüz Osmanlı İmparatorluğuna bağlayan zincirin bir sonucu.

Bu arada ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri daha da büyük önem taşır. Hıristiyan ülkelerin Osmanlılardan kurtulması özünde aynı ölçüde, imparatorluğun da hıristiyan tebasından **«kurtuluşu»**dur. Avrupa diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğunda at oynatmasına bahane oluşturan ve imparatorluğu Rusya'nın ellerine teslim edenler bu hıristiyan uluslardır. Yine Osmanlıları savaş durumunda dirençsiz bırakan da bunlardır.

Hıristiyanlar Osmanlı ordusunda hizmet görmezler, ama her zaman Osmanlı ordusuna karşı ayaklanmaya hazırdırlar. Bir dış savaş bu yüzden imparatorluk için her zaman kendi içinde ikinci bir savaş daha, dolayısıyla silâhlı kuvvetlerinin bölünmesi ve hareketlerinin felce uğraması demektir. Hıristiyanların eziyetinden kurtulan imparatorluk kuşkusuz uluslararası politikada daha özgür bir konuma yerleşecek. Sınırları savunma kuvvetlerinin yetişebileceği bir duruma gelecek ve herşeyden önce her türlü yabancı saldırganın doğal ittifak ortağı olan iç düşmanından kurtulacaktır. Tek kelimeyle: Hırlstiyanlar üzerindeki egemenlikten vazgeçilmesi, sınırlarını özellikle Rusya'ya karşı çok daha dayanıklı kılacaktır. Bu, Rusya'nın bugün neden imparatorluğun bütünlüğünden yana olduğunu açıklığa kavuşturur. İmparatorluğun ayrıştırıcı tohumu - hıristiyan ulusları - elinde tutmayı sürdürmesi ve hıristiyan ulusların da, İstanbul üzerindeki planlarını gerçekleştirebilmek için daha uygun bir an gelene kadar Osmanlı boyunduruğunda ve Rusya'ya bağımlı durumda kalmaları, şu anda Rusya'nın işine geliyor. Bu, **bizim** için Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü değil, hıristiyanların imparatorluktan bağımsızlığını savunmamız gerektiği-

ni de açıklığa kavuşturur. Rus gericiliğinin ilerlemesini durduracak çare **«Salisbury'nin bu işin adamı olup olmadığı»** ya da Ruslara **«ta Osmanlıların orada»** günlerini gösterecek adam olup olmadığı üzerindeki tartışmalarda değil, kanımızda imparatorluğun çözülüş sürecinin sözü geçen sonuçlarında aranmalıdır. Sorunun bu yönü son derece önem taşıyor. Rus gericiliği öylesine tehlikeli ve ciddi bir düşmandır ki, onun acı kuvvetine karşı kâğıttan oklarla savunurken aynı zamanda da koşulların elimize verdiği bir silâhla sırt çevirmek affedilmez bir hata olur. **İmparatorluğun bütünlüğünden yana çıkmak aslında bugün Rus diplomasisinin ekmeğine yağ sürmektir.**

Uzak bir geleceğe ait siyasî kombinasyonları, ayrıntılarıyla önceden tahmin etmek hayalcilik olurdu. Ama kurtarılmış Türkiye'nin ve kurtarılmış Balkan ülkelerinin Rusya'nın ilerlemesini durdurması hiç de uzak bir ihtimal görünmüyor. Bu durumda Rus mutlakiyetçiliği, İstanbul sorununun nihai çözümünü göremeyecek ve bu dünya sorununun çözümlenmesinde söz söyleyemeden halkların iyiliği için geberecektir.

Böylece pratik çıkarlarımızın ilkesel tavrımızla tümüyle uyuştuğu görülür. Kanımızca böylece Sosyal Demokratların doğu sorunu karşısındaki konumu için şu noktalar ortaya çıkar:

1. İmparatorluğun çözülüş süreci varolan bir gerçek olarak kabul edilmeli ve bu sürecin durdurulabileceği ya da durdurulması gerektiği türünden bir saplantıya kapılınmamalıdır.

2. Hıristiyan ulusların bağımsızlık eğilimlerine tam destek sağlamalıyız.

3. Bu eğilimler özellikle de **Çarlık Rusyasına karşı** bir mücadele aracı olarak memnuniyetle karşılanmalı ve ısrarlı biçimde, Osmanlılara karşı olduğu gibi Rusya'ya karşı da bağımsızlıkları savunulmalıdır.

Ele aldığımız sorunda pratik kaygılarla genel ilkele-

rin aynı sonuçlara varmış olması bir rastlantı değil. Sosyal Demokrasinin ilkeleri ve hedefleri gerçek toplumsal gelişimden elde edilmiş olduğundan ve onları temel aldığından, tarihi süreçlerde uzun vadede daima, olayların eninde sonunda Sosyal Demokrasinin değirmenine su taşıdığı ortaya çıkacaktır. Yine, bizim ilkesel tutumumuzda ısrar etmekle aynı zamanda dolaysız çıkarlarımızı da en iyi şekilde yerine getirdiğimiz anlaşılacaktır. Olaylara derinlemesine bir bakış bu yüzden, diplomatların bir kısmını büyük halk hareketlerinin yaratıcısı, diğer bazı diplomatları da bu diplomatlara karşı çare olarak görmeyi, yani kahvehane politikası yapmayı gereksiz kılar.

Türkçesi: **Erol Özbek.**

Saechsische Arbeiter - Zeitung (Dresden).
I: Nr. 234, 8. ekim 1896
II: Nr. 235, 9 ekim 1896
III: Nr. 236, 10 ekim 1896.

«VORWAERTS» İN DOĞU POLİTİKASI ÜZERİNE

Dresden, 24 kasım

Liebknecht'in ayın 11 inde **«Vorwaerts»**de yayınlanan **«Bir açıklama»**sına yazdığım ve ayın 14 ünde **«Vorwaerts»**-in yazılışlerine gönderdiğim cevap, ne yayınlandı ne de herhangi bir şekilde cevap gördü. Bu da, herhalde yazının reddedildiği anlamına gelir. **«Saechsische Arbeiter - Zeitung»**da doğu sorununa (1) ilişkin ileri sürdüğüm ve Liebknecht'in kıyasıya eleştirdiği görüşlerimi savunabilmem açısından, **«Saechsische Arbeiter - Zeitung»**un yazışlerinin bu yazıyı geri çevirmeyeceğini umuyorum.

Kaderin garip bir cilvesi sayesinde Berlin'deki bir toplantıda (2) **«Vorwaerts»**e yöneltilen bir soru Liebknecht'in benim aynı konuda **«Saechsische Arbeiter-Zeitung»**-da çıkan yazılarımla sıkı bir şekilde hesaplaşmasına yol açtı. Liebknecht beni sonunda doğu sorunundan kovarak

(1) Bak: **«Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Mücadeleler ve Sosyal Demokratlar»** Elinizdeki kitap içinde s: 191.

(2) 1896 kasımının başında Berlin'deki bir toplantıda, Wilhelm Liebknecht Osmanlı İmparatorluğundaki durum ve özellikle Gregoryenler konusunda toplumcu tavır almamış olmakla ve Rosa Luxemburg'un aynı konudaki bir yazısının **«Vorwaerts»** de yayınlanmasına izin vermemekle suçlanmıştı. (D.V.)

«Polonya Vahşetleri» nin alanına sürgün etti. Yazılarım Liebknecht yoldaşa göre, bir yandan yeni bir şey anlatmıyor, çünkü **«Gregoryenlerin ayaklanmasının ekonomik koşullarla ilişkili olduğu sosyalizmin henüz alfabesinde olanlar için bile açıktır.»** Diğer yandan benim yazım Gladstone (3) ve Rus basının yazdıklarının toplumcu bir şablona oturtulmasıymış.

Siyasal ve ulusal hareketlerin ekonomik nedenlerle ilişkisi konusunda, Liebknecht için bu konunun apaçık olduğundan bir an bile kuşku duymadım. Çünkü Liebknecht'e göre **«en geri kalmış Afrika kabilelerinin yağma seferleri bile (?!) ekonomik nedenlere bağlanmalıdır.»** Yalnız görünüşe bakılırsa **«ta Osmanlıların orada»**ki ekonomik faktörü garip bir doğu tarzında görüyor. Çünkü bu ekonomik faktörü Osmanlı İmparatorluğunun iç ekonomik gelişimi olarak değil, **Rus rublesi** olarak görüyor. Çünkü, örneğin **«Vorwaerts»**te bu yılın 6 eylülünde çıkan bir değinmede aynen şu sözleri okuyoruz: **«Eskiden hiç hissedilmeyen ulusal ve dinî ayrılıklar giderek keskinleşiyor ve yüzyıllar boyunca hemen bütün zenginliklere ve hemen bütün makamlara sahip olan Yunanlılar ve Gregoryenler, birden bire 'baskı altında' oluyor!... Ve bütün bunlar, Avrupa diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğunun işlerine karışmasından ve bu ülkeyi bir av olarak ve siyasi entrikalarının bir oyuncağı olarak gözüne kestirmesinden sonra ortaya çıkıyor.»** Diğer bir değinmede Gregoryenlerin zaten herkesin nefret ettiği berbat bir millet olduğunu söylüyor. Bir üçüncüsünde kırımların zaten sadece kâğıt üstünde var oldu-

(3) William Ewart Gladstone, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki liberallerin lideriydi. Muhafazakâr parti hükümetine karşı oluşan muhalefetten yararlanarak işçi sınıfı karşısında demagojik bir politika izledi. Gladstone, «Osmanlı yanlısı» hükümet politikasının aksine, Osmanlı boyunduruğu altındaki ülkelerdeki «baskıları» açıklıyordu, oysa İngiltere'nin sömürge politikasına temelden karşı çıkmıyordu. (D.V.)

ğu konusunda bize güvence veriyor. Bir dördüncüsünde Salisbury'nun doğuyu huzura kavuşturacak yegâne adam olduğunu savunuyor, vb. vb. Rus rublesi hiç kuşkusuz aslında gayet **«ekonomik»** bir şeydir. Ancak **«Vorwaerts»** onu tarihi bir temel etken olarak gösterdiğinde, doğunun bütün modern tarihini tek bir rüşvet olayına, diplomatik bir entrika oyununa, yani ancak her şeyin karaltıdan ibaret olduğu yoğun bir sisli havada **«ekonomik koşullar»** olarak varsayılabilecek olan bir şeye indirgemiş oluyor.

Ancak sorun hiç de, Gregoryen hareketinin temelinde herhangi bir **«ekonomik»** nedenin yattığı gibi büyük bir keşifte bulunmak değildi. Bu gerçekten de **«şablon»**dan başka bir şey olmazdı. Yapılması gereken, Osmanlı toplumsal hayatının bilinen ama genellikle dağınık ve aradaki ilişkiler belirtilmeden aktarılan olgunlarından yola çıkılarak, ülkenin ekonomik gelişiminin ortaya çıkarılmasıydı; bu gelişimin içteki itici gücünü ve gidiş yönünü çizmek ve buradan bir yandan bunun siyasal sonuçlarını, diğer yandan Sosyal Demokrasinin doğudaki çıkarlarını ortaya çıkarmak gerekiyordu; kısaca Osmanlı tarihini Rus rublesinden yola çıkarak açıklamak değil, tersine Rus rublesini Osmanlı tarihinden yola çıkarak açıklamak gerekiyordu. Olayları kemikleşmiş sloganlarımızın çerçevesine tıkıştırmak değil tersine sloganlarımızı canlı olaylara uyumlu kılmak gerekiyordu. Bu noktadan yola çıkınca varılacak sonuç, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünün, modernleştirilmiş devlet aygıtının ve para ekonomisinin yol açtığı ekonomik çözülüşünün, doğası gereği zorunlu bir sonucu olduğudur; ayrıca durduramayacağımız bu sürecin işimize yaradığıdır, çünkü hıristiyan himayecilerden kurtulan Türkiye ve Osmanlı baskısından kurtulan Balkan devletleri doğudaki Rus heveslerine karşı güçlü bir silâh oluşturuyor. - Liebknecht'in savunduğu gibi - benim yazılarımın bu sorunları aydınlatmamış olması mümkün, zaten önemli olan bu değil. Önemli olan, **«Vorwaerts»**in en azından

bu yönde uzun bir günahlar listesinden başka bir şey göstermeyeceğidir. Çünkü bize göre, Liebknecht'in en üstün yanı olduğunu sandığı yerinde, en büyük açığı yatıyor: Liebknecht doğu sorununu - bizden farklı olarak - kendi gözlemleriyle (bununla Karl Marx ile görüşmelerini ve Londra'daki dahi Urquhart (4)'ın okulunu kastediyor), hem de Kırım savaşı sırasında inceledi. Oysa Kırım savaşından bu yana tam kırk yıl geçip gitti ve o zamandan beri yerde de gökte de, çok şey değişti. O zamandan bu yana Rusya doğal ekonomiye sahip bir ülkeden kapitalist bir ülkeye dönüştü ve siyasi bir külkedisiyken Avrupa'nın hükümdarı oldu. O zamandan bu yana Osmanlı İmparatorluğu para ekonomisine geçti. Arada 1877 savaşı ve Berlin Kongresi (5) yapıldı. Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan, Bosna ve Hersek Osmanlılardan koptu. Siyasal yokoluşa yol açan asıl ekonomik ayrışma, ancak Kırım savaşından sonra iyice belirginleşti. Öte yandan da Rus diplomasisi, ancak Bulgaristan'ın, Romanya'nın, Sırbistan'ın bağımsızlığıyla elde ettiği tecrübeyle, yani ancak 80'li yıllarda, Osmanlı İmparatorluğunun aşama aşama parçalanmasının kendisi için zararlı olduğu, oysa imparatorluğun **toprak**

(4) David Urquhart adlı bir Türkolog, 19. yüzyılın 30'lu yıllarında İstanbul'da İngiliz diplomatı olarak görevliyken, 1835'te yayınlanan bazı gizli Rus belgelerinde Çarlığın özellikle İstanbul'un işgali konusundaki bazı planlarını ortaya çıkardı. (D.V.)

(5) Avrupa'nın bütün büyük güçlerinin ve Osmanlıların katıldığı Berlin Kongresi 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihlerinde yapıldı ve 1877/78 Osmanlı - Rus savaşını sona erdirdi. Kongrenin kararları Osmanlı İmparatorluğunun kısmî bir paylaşımına yönelikti. Rusya'ya Asya'da bazı topraklar verilirken, Avusturya - Macaristan'a Bosna ve Hersek'i işgal etme hakkı veriliyordu. Ayrıca Osmanlıların elindeki topraklarda, biçim yönüyle bağımsız birkaç Balkan devleti doğdu; ancak bunların alacağı biçim, özünde Avrupa'nın büyük güçlerinin siyasal çıkarlarına göre saptandı. (D.V.)

bütünlüğünün varolan iç sarsıntı karşısında belirli bir ana kadar büyük hizmetler göreceği yolundaki siyasal dersi çıkarabildi. Dolayısıyla doğu sorunundaki durum gerek maddi, gerek bunun sonucu olarak siyasi açıdan Kırım savaşından bu yana tam 180 derecelik bir açı etrafında döndü ve o zamankinin tam tersine döndü. Kırım savaşındaki **şeyler** kendi antitezi haline geldiğinden, o zamandan kalma **fikirler** de bugünkü şeylerle ve aynı zamanda başlangıçtaki kendi çıkış noktalarına ters düşmek zorundaydılar.

Sosyalistlerin bütün eski doğu politikası Rusya'yı hedef alıyordu. Rusya o sırada Osmanlı İmparatorluğunun çökmesini hedef alıyordu, Sosyalistler bu yüzden bütünlüğünü savunuyordu. Bugün ise aksine Rusya bir süre için Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü korumak istiyor. Ancak **«Vorwaerts»** eski politikada saplanıp kaldığından ve Balkan yarımadasındaki her kıpırdanışta Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğü için tehlike çanlarını çaldığından şu orijinal duruma düşüyor:

Birincisi Rusya'nın saf değiştirmesi, 1855 yılındaki sosyalist politika açısından anlamsız görünüyor. Bu yüzden **«Vorwaerts»** bu değişikliği bir **«sahte görüntü»** sanıyor ve aklında hep eski Rus entrikaları bulunduğundan, kendi tezlerine aykırı bütün olaylarda yine o eski Rus diplomasi oyunlarını görmekte ısrar ediyor.

İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu içinde ayaklanmalara ve dağılmaya yol açan bütün gerçek gelişim, sevimsiz, rahatsız edici bir olgudan başka bir şey değil, bu yüzden inkâr ediliveriyor. Katliâmların yalan, isyancıların beş para etmez bir kalabalık ve ayaklanmanın bir tiyatro oyunu olduğu söyleniyor.

Tek kelimeyle: Gözü Rusya'ya karşı düşmanlığından başka bir şeyi görmeyen **«Vorwaerts»** Rus diplomasisiyle aynı safa düştü; saplantı halindeki Rus planlarını bozmaya çalışırken, Rusya'nın asıl planlarının bilinçsiz bir des-

tekçisi haline geliyor, gerçek olaylar onun saplantılarına uymadığı için de, gerçeklerin, gerçek olmayan saplantılar olduğunu ilân ediyor.

Bu politika açısından ,yani Kırım savaşının bakış açısından, benim doğu sorunu konusundaki anlayışımın Rus yanlısı görülebilmesi mümkün. Ancak Liebknecht yoldaşın doğu politikasının **bugünkü açıdan «'Avrupa mutlakiyetçiliğinin yuvasına' istenmeden yapılmış bir hizmet olduğundan»** hiç kuşkum yok. **Liebknecht Rus yanlısı bir politika izlesin!** - olacak iş gibi görünmüyor. Kötü bir şaka gibi. Ama tarih insana böyle kötü şakalar yapar, çünkü yine **«Sosyalizmin henüz alfabesinde olanlar için bile açıktır ki»**, zamanla **«akıl saçmalığa, iyilik eziyete dönüşür.»**

Liebknecht, yazısının sonunda, doğu sorunuyla uğraşmakla onun kendi nüfuz alanına karıştığımı ima ediyor. Ve yalnızca Polonya'daki vahşetle uğraşsam daha doğru davranmış olacağımı belirtiyor. Bu en azından Kırım savaşının yeni, şimdiye kadar tarihçilerin bilmediği korkunç bir sonucu galiba: Liebknecht yoldaşın vaktiyle bir fikir edinmiş olduğu konularda bir daha hiç kimse ağzını açamayacak. Üstelik böylesine sıkı bir **«yetki bölümü»** hele Liebknecht'e hiç yakışmıyor. Kırım savaşından kalma ağızlarla Polonya milliyetçiliğine katkıda bulunarak biz Polonyalı Sosyal Demokratların içtiği suya tüküren ve **böylece** Polonyalı Sosyalistler arasında tartışmalı olan bir sorunda taraf tutan o değil mi, üstelik bu sorunu ne kendi, ne başkalarının gözlemlerinden, ne Gladstone'un ne de başka birinin basınından izlemiş değil.

Saechsische Arbeiter-Zeitung (Dresden),
Nr. 273, 25 Kasım 1896.

Türkçesi: **Erol Özbek**

İÇİNDEKİLER

Giriş ... 17

ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ
Lothar Rathmann

Önsöz ... 7
I. Alman Sermayesi Osmanlı İmparatorluğuna Geç Giriyor ... 23
II. Prusyalı Subaylar Osmanlı Ordusunu Yetiştiriyor ... 26
III. Krupp Şirketine Verilen Silâh Siparişleri ... 31
IV. Deutsche Bank ve Anadolu Demiryolu Projesi ... 35
V. Silâh Ticareti ve Demiryolları Alman Etkisini Güçlendiriyor ... 49
VI. Anadolu Alman Emperyalizminin İlk Hedefi Oluyor 62
VII. Alman Finans Kapitalinin Bağdat Demiryolu için Verdiği Kavga ... 72
VIII. Uzlaşma ya da Savaş ... 112

TÜRKİYE ÜZERİNE YAZILAR — Rosa Luxemburg

Alman Emperyalizminin Harekât Akını: Türkiye ... 136
Emperyalizmin Mısır ve Osmanlı İmparatorluğuna Girişi 171
Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Mücadeleler ... 191
Vorwaerts'in Doğu Politikası Üzerine ... 206

BELGE YAYINLARI 14

Doç. Dr. Taner BERKSOY

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME

İthal ikamesi sürecinin Türkiye'deki tıkanma nedenlerine de ilginç bir bakış açısı getirmiş olan Berksoy'un (Bkz.: «Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi», Toplum ve Bilim Sayı: 13, ss. 39-66) bu yapıtında ihracata yönelik sanayileşme modelinin, azgelişmiş ülkelerin gelişme sürecinde doğal bir aşama olmayıp kapitalist dünya sistemindeki işbölümünün bir gereği ve özellikle de çokuluslu şirketlerin dünya çapındaki stratejilerinin bir sonucu olduğu ortaya konuyor. Berksoy: **«Üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gerçekleştirilen çağdaş gelişmeler çokuluslu şirketlere, üretimi kısmen veya tamamen ucuz kaynaklara sahip yörelere kaydırarak uygun maliyet koşullarıyla, uluslararası piyasalara yönelik üretim yapma olanağı sağlamıştır»** diyor (s. 147).

İşçi ücretlerinin ve örgütlenme düzeyinin gelişmiş ülkelerde artmasının da bazı sanayilerin azgelişmiş ülkelere kaydırılmasında önemli rol oynadığını belirten Berksoy, ucuz ve disiplin altında tutulan işgücünün ihracata yönelik üretimin önkoşullarından biri olduğunu da vurguluyor. Berksoy'un yapıtında azgelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki yeri ve **«serbest bölgeler»** konusunda da ayrıntılı bilgi ve ilginç analizler yer alıyor.

Cumhuriyet, 13.5.1982

BELGE YAYINLARI 15

F. Fröbel - J. Heinrichs - O. Kreye

ULUSLARARASI YENİ İŞ BÖLÜMÜ VE SERBEST BÖLGELER

EK :

M. Sönmez

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE KURMA GİRİŞİMLERİ

F. Fröbel - J. Heinrichs - O. Kreye adlı üç Alman araştırmacının ortak ürünü olan bu yapıtta serbest bölgelerin ve dünya fabrikalarının uluslararası yeni işbölümü içindeki yeri ve işlevi anlatıldıktan sonra, örnekler ve tablolarla bu olguların kapsam ve sonuçları inceleniyor; dünya pazarına yönelik sanayileşmenin geri kalmış ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmesindeki etkileri araştırılıyor. Kitabın sonuna eklenen M. Sönmez'in **«Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri»** konulu araştırması ise kitaba başka bir boyut kazandırıyor ve halen Türkiye'nin gündeminde bulunan serbest bölge kurma girişimlerinin geçmişi ve bugünü hakkında okurun aydınlanmasına yardımcı oluyor. [Sönmez'in TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM (Belge Yayınları, İstanbul, Kasım 1980, 120 s.) adlı bir çalışması daha var.]

Cumhuriyet, 13.5.1982

BELGE YAYINLARI

Hugo CALDERON / Eugenio RIVERA / Jaime ENSIGNIA

ŞİLİ'DE
EKONOMİK VE POLİTİK GELİŞMELER

(1973 - 1981)

(Yakında çıkıyor)

BELGE YAYINLARI

M. SÖNMEZ

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM

(2. kitap)

1980 Sonbaharından 1982'ye

(Yakında çıkıyor)

BELGE YAYINLARI

1.	**K. Marx Hayat ve Eserlerine Giriş**	Riazanov
2.	**Lenin'in Düşüncesi**	Lucacs
3.	**Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**	Şişmanov
4.	**Siyasi Yazılar**	R. Luxemburg
5.	**Çocuklarıma Mektuplar**	A. Gramsci
6.	**III. Enternasyonal Belgeleri**	H. Weber
7.	**Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri**	Rozaliyev
8.	**Bolivya Günlüğü**	Guevera
9.	**Ulusal Sorun**	J. Connoly
10.	**Bir Acayip (çizgilerle)**	Selçuk Demirel
11.	**Türk Ekonomisinde Bunalım**	M. Sönmez
12.	**Çocukluğumdan Öyküler**	İzak Babel
13.	**Geçiş Süreci**	Poulantzas
16.	**Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler**	Mete Tunçay
	***İdeoloji ve Toplum** (Yakında çıkıyor.)	Colletti

Not: 15 Haziran 1982'de çıkmıştır.

ek: türkiye üzerine yazılar

Yakın tarihimizin Almanya ile ilişkiler bölümü oldukça karanlıkta kalmış yada bırakılmış bir dönemi içermektedir. Rathmann'ın kitabı bu döneme ışık tutuyor ve daha ayrıntılı araştırmalar için bir çerçeve sağlıyor. Birinci baskısı ülkemizde büyük yankılar uyandıran, "Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi" adlı çalışmaya Rosa Luxemburg'un yazılarını ekledik. Osmanlı toplum yapısını ve emperyalizmin yükselişiyle birlikte hız kazanan çözülüş sürecini ele alan Rosa Luxemburg, bu yazılarındaki çözümlemeleriyle, teorik dehasının derinliğini bir kez daha gösteriyor.

belge yayınları

Rosa Luxemburg